ಆನಂದ ಸ್ನೇಹ, ಶಾಂತಿ, ಸಮಾಧಾನ, ಪ್ರೇಮ ಇವು ಸಾತ್ವಿಕ ಗುಣಗಳು. ಅಸಂತೋಷ, ಅತೃಪ್ತಿ, ಲೋಭ, ದುಃಖ ಮುಂತಾದವು ರಜೋಗುಣದ ಚಿನ್ಹಗಳು, ಅಪಮಾನ, ಅಜ್ಞಾನ, ಮೋಹ, ಮತಿಭ್ರಮೆ, ಸ್ವಪ್ನ ಆಲಸ್ಯಗಳು ತಮೋಗುಣಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ಗುಣ ತ್ರಯಾತ್ಮಕ ಸುಖ-ದುಃಖಾದಿಗಳು ಪ್ರಕೃತಿಜನ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಈ ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾವವು ಜೀವನಿಗೆ ಅವನ ಪೂರ್ವ ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಜೀವನ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಒದಗಿಸುವವನು ಅದೇ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನಾಮಕವಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. ಪ್ರಾಕೃತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಿತ್ಯವೂ ಆತ್ಮೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ ಜ್ಞಾನಿಯು ಸರ್ವಭೂತಾತ್ಮಭೂತನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದು ಉತ್ತಮಗತಿ ಹೊಂದುವನು. ನೀರಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಪಕ್ಷಿಯು ನೀರಿನಿಂದ ಅಲಿಪ್ತವಾಗಿಯೇ ತನ್ನ ಗತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕೃತಿಜನ್ಯವಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸತ್ವಾದಿ ಗುಣಜನ್ಯವಾದ ವಿಷಯ ಸಂಪರ್ಕವಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನಿಯು ಅವುಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳದೆ ನಿರ್ಲಿಪ್ತನಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. ದೇಹ ಕೊಳೆಯಾದವರು ನೀರು ತುಂಬಿದ ಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಶುದ್ಧರಾಗುವಂತೆ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಜ್ಞಾನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಅವಗಾಹನ ಮಾಡಿ ಪರಿಶುದ್ಧರಾಗುವರು. ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮಗಳೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಪರಮ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಜನ್ಮಸಾರ್ಥಕಗೊಳಿಸುವರು. ಕಣ್ಣೆದುರು ಇದ್ದರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ಭಗವಂತನನ್ನೇ ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಧ್ಯಾನಗೈಯುವವನು ತತ್ವಜ್ಞಾನಿ ಎನಿಸುವನು. ಫಲಾಶೆ ಇಲ್ಲದೆ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವು ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ದುಃಖಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನೇ ತಪ್ಪಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ.

ಭಾರದ್ವಾಜ :- ಮನುಷ್ಯನು ಮೂರು ವಿಧ ತಾಪಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಮೋಕ್ಷ, ಹೊಂದಲು ಧ್ಯಾನಯೋಗವೇ ದಿವ್ಯಸಾಧನವಲ್ಲವೆ! ಅಂತಹ ಧ್ಯಾನಯೋಗವನ್ನು ನನಗೆ ನಿರೂಪಿಸಿರಿ.

ಭೃಗು:- ಈಗ ನಿನಗೆ ಧ್ಯಾನ ಯೋಗದ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಧ್ಯಾನಯೋಗದಿಂದ ಶಾಶ್ವತಸಿದ್ಧಿಯಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಧ್ಯಾನಯೋಗವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುವದೇ ಜ್ಞಾನಯೋಗ. ಜ್ಞಾನದಿಂದ ತೃಪ್ತರಾದ ಮುನಿಗಳು ಭವ ಬಂಧನದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಲು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂತತ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುವರು. ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಸಾಧಕನು ಮೌನವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಸೆಳೆದು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಬೇಕು. ಮನಸ್ಸನ್ನು ದೇವರಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಟ್ಟು, ಅಖಂಡ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಕಿವಿಯಿಂದ ಬೇರೆ ವಾಚ್ಯ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಬಾರದು. ದೇಹದಿಂದ ಬೇರೆ ಸ್ಪರ್ಶ ಪಡೆಯಬಾರದು. ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಬೇರೆ ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಬಾರದು. ನಾಲಿಗೆ ರುಚಿಯನ್ನು ಪೂರ್ಣ ವರ್ಜಿಸಬೇಕು. ಬೇರಾವುದನ್ನು ದೂಷಿಸಬಾರದು. ಹೀಗೆ ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ವರ್ಜಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಆಚೀಚೆ ಹರಿಯದಂತೆ ನಿಯಂತ್ರಿಸಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ತನ್ನ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯ ಹಾಗೂ ಮನಸ್ಸಿನ ಏಕೈಕ ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡಿಕೊಂಡು ಭಗವದ್ ಧ್ಯಾನ ವ್ರತನಾಗಬೇಕು. ಇದನ್ನು 'ಧ್ಯಾನಯೋಗ' ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುವರು. ಹೀಗೆ ಮನಸ್ಸು ಧ್ಯಾನ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಿಂತಬಳಿಕ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ತರಹದ ಧ್ಯಾನವನ್ನು

ಸಂತತವಾಗಿ ನಡೆಸಲು ಸಾಧಕನು ಸಮರ್ಥನಾದರೆ ಧಾರಾವಾಹಿಯಾಗಿ ನಿರಂತರ ನಡೆದ ಈ ಧ್ಯಾನಯೋಗದಿಂದ ಮೇಘಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚು ಸ್ಫುರಿಸುವಂತೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಜ್ಞಾನ ಜ್ಯೋತಿಯು ಬೆಳಗಿ ಭಗವಂತನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗುವದು ಆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಧ್ಯಾನಯೋಗಿಗಳು ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುವರು.

ನಾರದ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ನಲವತ್ತುನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದುದು

—○—

ಮಿಥಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಪಂಚಶಿಖನಿಂದ ನಾಸ್ತಿಕ್ಯ ಖಂಡನೆ ಅಧ್ಯಾಯ - ೪೫

ನಾರದ:- ಸನಂದನ ಮುನಿವರ್ಯರೆ, ತಾವು ಹೇಳಿದ ಮೋಕ್ಷ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಾನು ಕೇಳಿದೆ. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಕೇಳಿದರೂ ನನಗೆ ತೃಪ್ತಿಯು ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಅವಿದ್ಯಾ ಬಂಧನದಿಂದ ಪಾರಾಗುವ ಆ ಮೋಕ್ಷ ಮಾರ್ಗದ ಬಗ್ಗೆ ಇನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿರಿ.

ಸನಂದನ:- ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಿಥಿಲೆಯ ರಾಜನಾದ ಜನಕನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು. ಮಿಥಿಲಾ ಪಟ್ಟಣದ ಒಡೆಯನಾದ ಜನದೇವ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ರಾಜನು ಮರಣಾನಂತರದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಚಾರತೊಡಗಿದನು. ಜನಕ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಈ ಜನದೇವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಗೆ ಬಗೆಯ ಪಾಷಂಡ ಮತಗಳನ್ನೂ, ನಾಸ್ತಿಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ನೂರಾರು ಜನ ಆಚಾರ್ಯರು ಪರುಷರು ವಾಸವಾಗಿದ್ದರು.

ಆದರೆ ಆ ಜನಕ ವಂಶದ ಜನದೇವನು. ಜನಕನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ ಅವನಂತೆಯೆ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವರಿಂದ ಜನಕರಾಜನೆಂದೇ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದನು. ವೈದಿಕ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದನು. ನಾಸ್ತಿಕ ಮತದ ಪ್ರಚಾರಕ ಆಚಾರ್ಯರು ಆತ್ಮ ಸ್ವರೂಪ ಪುನರ್ಜನ್ಮ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ನಾಸ್ತಿಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ, ಬೋಧಿಸಿದರೂ ಯಾವದೂ ಆ ಜನದೇವನ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ವೇದೋಕ್ತ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಅಚಲವಾದ ಶ್ರದ್ಧೆ ಇದ್ದಿತು. ಆದುದರಿಂದ ತನ್ನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರುವ ವೇದವಿರೋಧಿ, ನಾಸ್ತಿಕವಾದಿಗಳು ಕುಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಒಂದೂ ತತ್ವವನ್ನು ಅವನು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಅವನ ವಾದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೂ ಇಲ್ಲ.

ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಪಿಲಮುನಿಯ ಅನುಯಾಯಿಯಾದ ಪಂಚಶಿಖ ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯು ದೇಶ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತ ಮಿಥಿಲಾ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದನು. ಈ ಪಂಚ ಶಿಖನು ಸನ್ಯಾಸ ಧರ್ಮಗಳ ಪರಮ ಗಂತವ್ಯವನ್ನು ಸುನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಕೊಂಡಿದ್ದನು.

ಸುಖದುಃಖ, ರಾಗದ್ವೇಷ ಮುಂತಾದ ದ್ವಂದ್ವಗಳ ಕಟ್ಟುಪಾಡಿಗೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆ ನಿಯಮನಿಷ್ಠವಾದ ಮುನಿ. ತಾತ್ಪರ್ಥ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಕೃಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು. ಅವನ ಜ್ಞಾನ. ಅಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಎಡೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಮಾನವರಿಗೆಲ್ಲ ಶಾಶ್ವತ ಸುಖವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ದೊರಕುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಎಂದು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಮಹಾಮುನಿಯಾದ ಪಂಚಶಿಖನು ಅಗ್ರಗಣ್ಯನಾಗಿದ್ದನು.

ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಕಪಿಲಮುನಿಯೇ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಈ ಪಂಚಶಿಖಿನ ರೂಪದಿಂದ ಇಳಿದು ಬಂದಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಪಿಲಮುನಿಯ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಅಸುರಿಮಹರ್ಷಿಯ ಪ್ರೀತಿಯ ಛಾತ್ರನಾಗಿದ್ದ ಈ ಪಂಚಶಿಖ.

ಅಸುರಿಮುನಿಯು ಪಂಚಸ್ತ್ರೋತಸ್ ಎಂಬ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಾವಿರ ವರ್ಷದ ಒಂದು ಜ್ಞಾನಸತ್ರ ನಡೆಸತೊಡಗಿದ್ದ. ಅಸುರ ಮುನಿಯು ಪಂಚಶ್ರೋತಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದ ಬಳಿಕ ಕಪಿಲದೇವನ ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿನಾದ ತತ್ವಜ್ಞಾನದ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಅರಿತು ಕೊಂಡ. ಸತ್ರಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ತಪವನ್ನಾಚರಿಸಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಕ್ಷೇತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞರ ವಿಷಯವಾಗಿ ದಿವ್ಯ ಜ್ಞಾನ ಪಡೆದನು, ಓಂಕಾರರೂಪ ಏಕಾಕ್ಷರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಹೇಗೆ ಬಗೆಬಗೆಯ ರೂಪ ಗಳಿಂದ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಆ ಕಪಿಲ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಅವನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡನು.

ಕಪಿಲಾ ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸ್ತ್ರೀಯು ಈ ಪಂಚಶಿಖನೆಂಬ ಮಗುವನ್ನು ತಾನೇ ಸಾಕಿ ದೊಡ್ಡವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಳು. ಅವಳ ಎದೆಯ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿದು ಬೆಳೆದದ್ದರಿಂದ ಪಂಚಶಿಖಿಗೆ ಕಾಪಿಲೇಯ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಈ ಕಾಪಿಲೇಯ ಪಂಚಶಿಖನು, ಕಾಪಿಲ ಮಹಾಮಂಡಲವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದ. ಸತ್ರಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದ. ಅಸುರಿಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ, ಅವನ ಶಿಷ್ಯತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿ, ವಿದ್ಯಾಪಾರಂಗತನಾದನು.

ಅವನು ಮುಂದೆ ಸಂಚಾರಕ್ರಮೇಣ ಮಿಥಿಲಾನಗರಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಜನಕ ರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದ ಸಮಾಚಾರವನ್ನೆಲ್ಲ ತಿಳಿದುಕೊಂಡ. ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಜನಕರಾಜನು ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದ ಆಸ್ತಿಕ ನಾಸ್ತಿಕ ಮುನಿಗಳನ್ನೂ ಹಾಗೂ ಧರ್ಮನಿಷ್ಠನೂ ಧರ್ಮನಿಂದಕ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನೂ ಸಮಾನರೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಿದ್ದನು.

ಇದು ಪಂಚಶಿಖಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸರಿ ಎನಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ನೇರವಾಗಿ ಬಂದರು ಪಂಡಿತ ಕುಲಮಂಡಿತವಾದ ಜನಕನ ಆಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ. ಅಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಜನ ವಿದ್ವಾಂಸರು ವಿದ್ವತ್ಪೀಠದಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಪಂಚಶಿಖನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಆ ಎಲ್ಲ ನಾಸ್ತಿಕ ಮತದ ಅಧ್ವರ್ಯಗಳನ್ನು ವಾದಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದನು. ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನು ನಿರುತ್ತರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿದನು. ಇತ್ತ ಜನಕಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಈ ಕಾಪಿಲೇಯ ಪಂಚಶಿಖನು ಬೋಧಿಸುವ ವೈದಿಕ ತತ್ವಜ್ಞಾನವು ಪರಮಶ್ರೇಷ್ಠವೆನಿಸಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಅವನು ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ ನೂರಾರು ಜನ ಆಸ್ತಿಕ ನಾಸ್ತಿಕ ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನೆಲ್ಲ ಬಿಟ್ಟು, ಈ ಕಾಪಿಲೇಯ ಪಂಚಶಿಖನನ್ನೇ ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದ. ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನು ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದ ಆ ಪಂಚಶಿಖನಿಗೆ. ಜನಕರಾಜನ ಕೇಳುವ ತವಕವನ್ನು ಶಾಂತ ಮಾಡಲು ಕಾಪಿಲೇಯ ಪಂಚಶಿಖಮುನಿಯು ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾದ ಉತ್ತಮ ಮೋಕ್ಷ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನು.

ಕಾಪಿಲೇಯ ಪಂಚಶಿಖ : ಮಹಾರಾಜ, ನಿನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ನಾಸ್ತಿಕ ವಾದಿಗಳು 'ದೇಹವೇ ಆತ್ಮ' ಈ ದೇಹದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಆತ್ಮವೇ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಒಂದೇ ಪ್ರಮಾಣ. ಅನುಮಾನ ಆಗಮಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣ'' ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ವಾದ ಮಾಡುವರು. ಮೊದಲು ಅವರ ವಾದವನ್ನು ಕೇಳಿ ಅದರ ಖಂಡನವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅವರ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ

ಸಮಾಧಾನವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ. ದೇಹವು ಹುಟ್ಟುವದು ಮತ್ತು ದೇಹವು ನಾಶವಾಗುವದು. ಆತ್ಮನು ಕೂಡ ದೇಹ ಹುಟ್ಟಿದಾಗಲೇ ಹುಟ್ಟಿ ದೇಹ ಸತ್ತಾಗಲೇ ಸಾಯುವನು, ದೇಹವಿಲ್ಲದೆ ಎಂದೂ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮವಿಲ್ಲ. ಅಂದಬಳಿಕ ದೇಹವೇ ಆತ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಬಾಧಕವೇನು? ಮುಪ್ಪು ಬೇನೆ, ಮರಣ ಇವು ದೇಹಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ, ನಾವು ಈ ಮನುಷ್ಯನು - ಈ ಜೀವನು ರೋಗಗ್ರಸ್ತನಾದ, ಮರಣ ಹೊಂದಿದ, ಅಥವಾ ಮುಪ್ಪು ಬಂದೀತು ಎಂದೆನ್ನುತ್ತೇವೆ. ದೇಹ ಭಿನ್ನ, ಆತ್ಮನು ಬೇರೆ ಇದ್ದರೆ, ಆತ್ಮನಿಗೆ ಮುಪ್ಪು ಬೇನೆ, ಮರಣ ಬಂದವು ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗೆ ನುಡಿಯದೇ ಈ ದೇಹಕ್ಕೆ ಜರಾಮರಣ ರೋಗಾದಿಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವದರಿಂದ ಈ ದೇಹವೇ ಆತ್ಮವೆಂದು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕಾಗುವದು. ಆತ್ಮನು ಬೇರೆ ಇರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ? ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಿಜವಾದ ಯಥಾರ್ಥ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಒಂದೇ. ಈ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನುಮಾನವಾಗಲಿ, ಆಗಮವಾಗಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಅಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಂತೂ ಆತ್ಮವೂ ಕಾಣುವದೇ ಇಲ್ಲ. ಆಗಮವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರುದ್ಧ ಹೇಳುವದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಇದರಂತೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನುಮಾನವೂ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಅನುಮಾನ, ಆಗಮಗಳೆರಡೂ ಅಪ್ರಮಾಣವೇ, ನಿಜವಾದ ಪ್ರಮಾಣ - ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ. ಆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕಂತೂ ಆತ್ಮನು ಗೋಚರವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬಾರದು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗುವದು ದೇಹಮಾತ್ರ, ಈ ದೇಹವೇ ಆತ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ದೇಹದಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅತೀಂದ್ರಯವಾದ ಆತ್ಮ ಉಂಟು ಎನ್ನುವದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಂತೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಅನುಮಾನ, ಆಗಮಗಳಂತೂ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ಇದೇ ನಿನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾಚಾರ್ಯರ ಮತ, ಇದಕ್ಕೆ ನಾಸ್ತಿಕ ಮತವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇದು ಶುದ್ಧ ಅಪದ್ಧವಾದ ಮತ. ಯುಕ್ತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವೂ ಬಲ್ಲವರಿಂದ ತಾಜ್ಯವೂ ಆಗಿದೆ - ಈ ನಾಸ್ತಿಕ ಮತ. ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಾವು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕಾಗುವದು. ಆಗಮಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ವ್ಯವಹಾರವೇ ಶೂನ್ಯವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುವದು.

ರೇತೋಧಾತುರ್ವಟಕಣಿಕಾ ಘೃತ ಧೂಮಾಧಿವಾಸನಂ ।
ಜಾತಿಸ್ಮೃತಿರಯಸ್ಕಾಂತಃ ಸೂರ್ಯಕಾಂತೋಂಬುಭಕ್ಷಣಂ ॥
ಪ್ರೇತ್ಯ ಭೂತಾಪ್ಯಯಶ್ಚೈವ ದೇವತಾಭ್ಯುಪಯಾಚನಂ ।
ಮೃತೇ ಕರ್ಮ ನಿವೃತ್ತಿಶ್ಚ ಪ್ರಮಾಣಮಿತಿನಿಶ್ಚಯಃ ॥

ರೇತಸ್ಸು, ಪಿತ್ಥ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುವಿಕಾರವು. ವಟವೃಕ್ಷದ ಬೀಜವು. ತುಪ್ಪವು, ಪುಷ್ಪಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಧೂಮದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ವೃಕ್ಷ ಸಂಸಾರವು ಸಾಧನ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಸ್ಮರಣವು, ಸೂಚೀಪಾಷಾಣವು, ಸೂರ್ಯಕಾಂತನಾಮಕ ಶಿಲೆಯು, ಜಲಪಾನವು, ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ ಜೀವನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟ ಇರತಕ್ಕ) ಶರೀರಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಲಯವೂ,

ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ, ಮರಣಾನಂತರ ಚೇಷ್ಟಾ ನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ (ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳು ಇವೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಮಾನಾದಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ) ಜ್ಞಾಪಕಗಳಾಗುತ್ತವೆನ್ನುವದು ನಿಶ್ಚಯವು. ಹೀಗೆ ಮೋಕ್ಷ ಧರ್ಮ ವಚನದಿಂದ ನಾಸ್ತಿಕ್ಯವಾದವು ಕೂಡುವದಿಲ್ಲ.

(೧) **ರೇತಸ್ಸು :-** ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಇದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿದ್ದರೂ ಜನರು ಅನುಮಾನದಿಂದ 'ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ' ರೇತಃಪಾತವು ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವೇ ಅಲ್ಲ ಎಂದಾದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದರೆ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ನಂಬುವದಾದರೆ ರೇತಃಪಾತಕ್ಕೂ ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಗೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಗೋಚರವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಯಾರೂ ಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸದೇ ಹೋಗಬೇಕಾದೀತು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಸಂತಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಭಾರ್ಯದಿಗಳಲ್ಲಿ ರೇತೋನಿಷೇಚನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅದರಿಂದ ಸಂತತಿ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲ ಜನರ ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ನಿಷ್ಪ್ರಮಾಣಕವಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಜನರು ರೇತಸ್ಸೇಚನ ಮಾಡಿದರೆ ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿ ಆಗುವದು. ರೇತಸ್ಸೇಚನ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ. ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿ ರೂಪವಾದ ಅನುಮಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ವೀರ್ಯಸಿಂಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತ ರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಇದರಂತೆ ಮೃತಶರೀರದಲ್ಲಿ ರೇತಸ್ಸೇಚನದಿಂದ ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿ ಆಗುವದಿಲ್ಲ. ಜೀವದಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಿತ ವಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ರೇತಸ್ಸೇಚನವು ಸಂತಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವದು. ಇದರ ಮೇಲಿಂದ ದೇಹ - ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಜೀವನು ಸಿದ್ಧನಾಗುವನು. ಜೀವವುಳ್ಳ ಎಲ್ಲ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿಯೂ ರೇತಸ್ಸೇಚನವು ಫಲಕಾರಿಯಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಫಲಕಾರಿ ಆಗುವದು, ಆದುದರಿಂದ ಅದೃಷ್ಟನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮ, ಜೀವರ ಅನಾದಿ-ಕರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ.

(೨) **ಧಾತು:-** ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಅಪಥ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಜೀವಂತಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿಕಾರವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಮೃತಶರೀರದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರ ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಈ ಧಾತು ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಬೇನೆ ಬರುವದು. ಬೇನೆಗೂ ಈ ಧಾತುವಿಕಾರಕ್ಕೂ ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಭಾವವಿರುವದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಔಷಧಿಯಿಂದ ಧಾತು ಸಾಮ್ಯ ಉಂಟಾಗಿ ಆರೋಗ್ಯವಾಗುವದು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಗೋಚರಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ವೈದ್ಯರು ಪಥ್ಯ ಔಷಧಿಗಳಿಗೂ ರೋಗಕ್ಕೆ, ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಭಾವವನ್ನು ಅನುಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿದು ಔಷಧಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಜನರೂ ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಔಷಧಿಗಳು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಫಲ ಕೊಡುವದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಇದರ ಮೇಲಿಂದ ಅದೃಷ್ಟನಿಯಾಮಕನಾದ ಈಶ್ವರ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ಆಘಮ, ಆರೋಗ್ಯ ಹಾಗೂ ಔಷಧಿ, ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

(೩) **ಬೀಜ:-** ಬೀಜದಿಂದ ಮರ ಹುಟ್ಟುವದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಜನರು ಬೀಜ ಬಿತ್ತುವದಕ್ಕೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿ

ಸಮಾಧಾನವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ. ದೇಹವು ಹುಟ್ಟುವದು ಮತ್ತು ದೇಹವು ನಾಶವಾಗುವದು. ಆತ್ಮನು ಕೂಡ ದೇಹ ಹುಟ್ಟಿದಾಗಲೇ ಹುಟ್ಟಿ ದೇಹ ಸತ್ತಾಗಲೇ ಸಾಯುವನು, ದೇಹವಿಲ್ಲದೆ ಎಂದೂ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮವಿಲ್ಲ. ಅಂದಬಳಿಕ ದೇಹವೇ ಆತ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಬಾಧಕವೇನು? ಮುಪ್ಪು ಬೇನೆ, ಮರಣ ಇವು ದೇಹಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ, ನಾವು ಈ ಮನುಷ್ಯನು - ಈ ಜೀವನು ರೋಗಗ್ರಸ್ತನಾದ, ಮರಣ ಹೊಂದಿದ, ಅಥವಾ ಮುಪ್ಪು ಬಂದೀತು ಎಂದೆನ್ನುತ್ತೇವೆ. ದೇಹ ಭಿನ್ನ, ಆತ್ಮನು ಬೇರೆ ಇದ್ದರೆ, ಆತ್ಮನಿಗೆ ಮುಪ್ಪು ಬೇನೆ, ಮರಣ ಬಂದವು ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗೆ ನುಡಿಯದೇ ಈ ದೇಹಕ್ಕೆ ಜರಾಮರಣ ರೋಗಾದಿಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವದರಿಂದ ಈ ದೇಹವೇ ಆತ್ಮವೆಂದು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕಾಗುವದು. ಆತ್ಮನು ಬೇರೆ ಇರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ? ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಿಜವಾದ ಯಥಾರ್ಥ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಒಂದೇ. ಈ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನುಮಾನವಾಗಲಿ,ಆಗಮವಾಗಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಅಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಂತೂ ಆತ್ಮವೂ ಕಾಣುವದೇ ಇಲ್ಲ. ಆಗಮವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರುದ್ಧ ಹೇಳುವದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಇದರಂತೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ದವಾದ ಅನುಮಾನವೂ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಅನುಮಾನ, ಆಗಮಗಳೆರಡೂ ಅಪ್ರಮಾಣವೇ, ನಿಜವಾದ ಪ್ರಮಾಣ - ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ. ಆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕಂತೂ ಆತ್ಮನು ಗೋಚರವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬಾರದು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗುವದು ದೇಹಮಾತ್ರ, ಈ ದೇಹವೇ ಆತ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ದೇಹದಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅತೀಂದ್ರಯವಾದ ಆತ್ಮ ಉಂಟು ಎನ್ನುವದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಂತೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಅನುಮಾನ, ಆಗಮಗಳಂತೂ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ಇದೇ ನಿನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾಚಾರ್ಯರ ಮತ, ಇದಕ್ಕೆ ನಾಸ್ತಿಕ ಮತವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇದು ಶುದ್ಧ ಅಪದ್ಧವಾದ ಮತ. ಯುಕ್ತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವೂ ಬಲ್ಲವರಿಂದ ತಾಜ್ಯವೂ ಆಗಿದೆ - ಈ ನಾಸ್ತಿಕ ಮತ. ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಾವು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕಾಗುವದು. ಆಗಮಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ವ್ಯವಹಾರವೇ ಶೂನ್ಯವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುವದು.

ರೇತೋಧಾತುರ್ವಟಕಣಿಕಾ ಘೃತ ಧೂಮಾಧಿವಾಸನಂ ।
ಜಾತಿಸ್ಮೃತಿರಯಸ್ಕಾಂತಃ ಸೂರ್ಯಕಾಂತೊಂಬುಭಕ್ಷಣಂ ॥
ಪ್ರೇತ್ಯ ಭೂತಾಪ್ಯಯಶ್ಚೈವ ದೇವತಾಭ್ಯುಪಯಾಚನಂ ।
ಮೃತೇ ಕರ್ಮ ನಿವೃತ್ತಿಶ್ಚ ಪ್ರಮಾಣಮಿತಿನಿಶ್ಚಯಃ ॥

ರೇತಸ್ಸು, ಪಿತ್ಥ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುವಿಕಾರವು. ವಟವೃಕ್ಷದ ಬೀಜವು. ತುಪ್ಪವು, ಪುಷ್ಪಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಧೂಮದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ವೃಕ್ಷ ಸಂಸಾರವು ಸಾಧನ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಸ್ಮರಣವು, ಸೂಚೀಪಾಷಾಣವು, ಸೂರ್ಯಕಾಂತನಾಮಕ ಶಿಲೆಯು, ಜಲಪಾನವು, ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ ಜೀವನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟ ಇರತಕ್ಕ) ಶರೀರಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಲಯವೂ,

ದೇಹವನ್ನೇ ಆತ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿಯುವವನು ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿ. ಅವನಿಗೆ ದುಃಖವು ನಾಶವಾಗುವದೇ ಇಲ್ಲ. ಶರೀರವನ್ನು ನಮ್ಮ ಆತ್ಮ ಅಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದರೆ ಇದು ನಾನು, ನನ್ನದು ಎನ್ನುವ ಮಮಕಾರಗಳು ಹುಟ್ಟುವದಿಲ್ಲ. ಆದರಿಂದ ಬರುವ ದುಃಖ ಸಂತತಿಯ ಮೂಲೇ ಕುಠಾರವಾಗಿ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸಜ್ಜನರು ಈ ದೇಹವು ನನ್ನದು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಮಾನ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ತ್ಯಾಗವೂ ಒಂದು ಯೋಗಎನಿಸುವದು. ದೇಹದ ಅಭಿಮಾನದ ತ್ಯಾಗ, ಮಡದಿ ಮನೆ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಮಮಕಾರದ ತ್ಯಾಗ, ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಫಲದ ಆಶೆಯ ತ್ಯಾಗ, ಕೊನೆಗೆ ಆದರಿಂದ ಬರುವ ಪುಣ್ಯದ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಸರ್ವಸ್ವನ್ನೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸುವದೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನಾಗುವದು.

ದ್ರವ್ಯತ್ಯಾಗೇ ತು ಕರ್ಮಾಣಿ ಭೋಗತ್ಯಾಗೇ ವ್ರತಾನಿ ಚ ।
ಸುಖತ್ಯಾಗೇ ತಪೋಯೋಗಃ ಸರ್ವತ್ಯಾಗೇ ಸಮಾಪನಾ ॥
ತಸ್ಯ ಮಾರ್ಗೋಽಯಮದ್ವೈಧಃ ಸರ್ವತ್ಯಾಗಸ್ಯ ದರ್ಶಿತಃ ॥
ವಿಪ್ರಹಾಣಾಯ ದುಃಖಸ್ಯ ದುರ್ಗತಿ ಸ್ತ್ವನ್ಯಥಾ ಭವೇತ್ ॥

ಸಂಪತ್ತಿಯ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದರೆ ಕರ್ಮಗಳು, ಭೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದರೆ ವ್ರತಗಳು, ಸುಖವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದರೆ ತಪಸ್ಸು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಸಕಲವೂ ಆಶೆ ಬಿಡುವದರಲ್ಲಿಯೇ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ದುಃಖವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವದಕೆ ಸರ್ವತ್ಯಾಗವೇ ಅದ್ವಿತೀಯವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸದಿದ್ದರೆ ದುರ್ಗತಿಯೇ ಆಗುವದು.

ಇಮಾಂ ಚ ಯೋ ವೇದ ವಿಮೋಕ್ಷ ಬುದ್ಧಿ
ಮಾತ್ಮಾನನ್ವಿಚ್ಛತಿ ಚಾಪ್ರಮತ್ತಃ ।
ನ ಲಿಪ್ಯತೆ ಕರ್ಮಫಲೈರನಿಷ್ಟೈಃ
ಪತ್ರಂ ಬಿಸಸ್ಯೇವ ಜಲೇನ ಸಿಕ್ತಂ ।

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ತ್ಯಾಗಬುದ್ಧಿಯನ್ನುಗಳಿಸಿ, ಆಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಆತ್ಮ ತತ್ವವನ್ನು ಅರಿಯಲು ಬಯಸುವವನು, ನೀರಮೇಲಿರುವ ಕಮಲದ ಎಲೆಯ ನೀರಿನ ಲೇಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತೆ, ಅನಿಷ್ಟವಾದ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ದೃಢೈರ್ಹಿ ಪಾಶೈರ್ವಿವಿಧೈರ್ವಿಮುಕ್ತಃ
ಪ್ರಜಾನಿಮಿತ್ತೈರಪಿ ದೈವತೈಶ್ಚ ।
ಯದಾಹ್ಯಸೌ ದುಃಖಸೌಖ್ಯೇ ಜಹಾತಿ
ಮುಕ್ತಸ್ತದಾಗ್ರ್ಯಾಂ ಗತಿಮೇತ್ಯಲಿಂಗಃ

ಮಾನುಷ, ದೈವನಿರ್ಮಿತವಾದ ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ಬಂಧನಾದಿಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಜೀವನು, ದುಃಖಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಲೌಕಿಕ ಸುಖಭೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಾಗ, ಲಿಂಗದೇಹರಹಿತನಾಗಿ ಉತ್ತಮೋತ್ತಮ ಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮುಕ್ತನಾಗುವನು.

ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಮಾಣಾಗಮ ಮಾರ್ಗಣಾಮೀ ॥
ಶೇತೇ ಜರಾಮೃತ್ಯುಭಯಾದತೀತಃ
ಕ್ಷೀಣೇ ಚ ಪುಣ್ಯೇ ವಿಗತೇ ಚ ಪಾಪೇ
ತಯೋರ್ನಿಮಿತ್ತೇ ಚ ಫಲೇ ವಿನಷ್ಟೇ ॥

ಅಲೇಪಮಾಕಾಶಮಲಿಂಗಮೇವ
ಮಾಸ್ಥಾಯ ಪಶ್ಯಂತಿ ಮಹತ್ಯಸಕ್ತಾಃ
ಯಥೋರ್ಣನಾಭಿಃ ಪರಿವರ್ತಮಾನ
ಸ್ತಂತುಕ್ಷಯೇ ತಿಷ್ಠತಿ ಪಾತ್ಯಮಾನಃ ॥

ವೇದ ಹಾಗೂ ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಾದ ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ, ಮುಪ್ಪು - ಮರಣ ಇವುಗಳ ಭೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಕೊಂಡು, ಸುಖದಿಂದ ಇರುವನು. ಪುಣ್ಯಪಾಪಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ದುಷ್ಫಲ, ಸತ್ಫಲಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಷ್ಟವಾದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕೃತಿವಿದೂರನಾಗಿ, ಲಿಂಗದೇಹವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವರೂಪ, ಮಾತ್ರದಿಂದ ಇದ್ದು, ಕರ್ಮಲೇಪವಿಲ್ಲದ ಆಕಾರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಮಾನವನಿಗೆ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಅಂಟಿಕೊಂಡು ಈ ಲಿಂಗದೇಹವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಭಂಗವಾಗಿ ಹೋಗುವದು. ಜೇಡರ ಹುಳವು ತನ್ನ ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗಿ ತಾನೇ ನೇಯ್ದ ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಒದ್ದಾಡುವಂತೆ, ಜೀವನಾದರೂ ಕೂಡ, ತಾನು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮದ ಫಲರೂಪವಾದ ಈ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಒದ್ದಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವಾದ ಕೂಡಲೇ ಕರ್ಮನಾಶವಾಗಿ ತನ್ಮೂಲಕ, ದೇಹನಾಶವಾಗಿ ಹುಳವು ತನ್ನ ಗೂಡನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಗೆ ಬರುವಂತೆ, ಮಾನವನು ಕೂಡ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಆನಂದಪಡುವನು.

ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಬಂದ ಈ ಲಿಂಗದೇಹ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಿಯು ಪರಿತ್ಯಜಿಸುವಾಗ ಅವನಿಗೆ ದುಃಖವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಹಾವು ತನ್ನ ಪರೆಯನ್ನು ಬಿಡುವಂತೆ ಚಿಗರೆಯು ತನ್ನ ಕೊಂಬನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವಂತೆ ಅಥವಾ ಮರದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ಪಕ್ಷಿಯು ಆ ಮರವು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಹೋಗುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಬಂದಾಗ, ಅದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಅದರ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಹಾರಿಹೋಗುವಂತೆ, ಈ ಆತ್ಮನೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಹಳೆಯದಾದ ಆ ಲಿಂಗದೇಹವನ್ನು ನೋಡದೆ, ಆದರ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಪೂರ್ಣ ಕಡಿದುಕೊಂಡು ಮುಕ್ತನಾಗಿ ದಿವ್ಯಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವಾದ ಕಾಪಿಲೀಯ ಪಂಚಶಿಖಾಚಾರ್ಯರ ಈ ತತ್ವೋ ಪದೇಶ ಕೇಳಿ, ಜನದೇವಮಹಾರಾಜನು ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ನಾಸ್ತಿಕಧರ್ಮದ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನೆಲ್ಲ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಿ, ಪಂಚಶಿಖಾಚಾರ್ಯರ ಉಪದೇಶವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿದನು. ಅದರಂತೆಯೇ ದೇವರನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿದನು. ಪ್ರಾಕೃತಿಕವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದನು. ಪತ್ನೀ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯ ಮಮಕಾರಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದನು. ದೇಹಾಭಿಮಾನವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದನು. ಭಗವಂತನ ಧ್ಯಾನಯೋಗದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷವಿಟ್ಟು, ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತದಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದನು.

ಹೀಗೆ ಆ ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನು ಭಗವಂತನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಏಕತಾನ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಲೀನವಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಾಗ, ಅವನ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಬೆಂಕಿಬಿದ್ದಿತು. ಅವನ ಊರು, ಅಂತಃಪುರ, ಅರಮನೆ ಎಲ್ಲವೂ ಭೀಕರವಾದ ಬೆಂಕಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಸುಡತೊಡಗಿದವು. ರಾಜಪರಿವಾರದವರು ಭ್ರಾಂತರಾಗಿ ರಾಜನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ಆರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ''ಪ್ರಭು, ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಬೆಂಕಿ ಹತ್ತಿದೆ.'' ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿರಕ್ತನಾದ ಜನಕರಾಜನು 'ನ ಮೇ ದಹತಿ ಕಿಂಚನ! ''ಊರು ಉರಿದರೆ ನನ್ನದೇನು ಸುಡುತ್ತದೆ! ' ಎಂದನು.

ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ದೂತನು ಬಂದು ಅರಮನೆಯೇ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ದಹಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದನು. ಆಗಲೂ ಮಹಾರಾಜನದು ಅದೇ ಉತ್ತರ 'ನ ಮೇ ದಹತಿ ಕಿಂಚನ.' ಆಗ ಮತ್ತೂ ಒಬ್ಬ ರಾಜದೂತ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು 'ಅಂತಃಪುರವೇ ಉರಿಯುತ್ತದೆ. ರಾಣೀವಾಸಕ್ಕೆ ಬೆಂಕಿ ತಗುಲಿದೆ' ಎಂದಾಗಲೂ ಮಹಾರಾಜ ನಿರ್ವಿಕಾರದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ 'ನ ಮೇ ದಹತಿ ಕಿಂಚನ'. ಆ ಬೆಂಕಿಯು ಬಲಿತು, ಕೊನೆಗೆ ಮಹಾರಾಜನಿದ್ದ ಸಭಾಮಂಟಪಕ್ಕೂ ಕೊನೆಗೆ ಅವನ ಬಟ್ಟೆಗೂ ತಗುಲಿ, ಕೊನೆಗೆ ದೇಹ ಉರಿಯುವಾಗಲೂ ರಾಜನ ಉದ್ಗಾರ ಅದೇ 'ನ ಮೇ ದಹತಿ ಕಿಂಚನ.' ಹೀಗೆ ಭಗವಂತನ ನಿರಂತರ ಧ್ಯಾನ, ಅವನ ಬದುಕಿರುವವರೆಗೂ ನಡದೇ ಇತ್ತು. ಪಂಚಶಿಖಾಚಾರ್ಯರ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಜನಕರಾಜನಿಗೆ ಇಂತಹ ವೈರಾಗ್ಯ ಹುಟ್ಟಿತು. ಅಂದೂ ಅವನು ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಹರಿಯ ಧ್ಯಾನ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ರಾಜಪರಿವಾರ ದವರು ಬಂದು, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡಿದ ಬಳಿಕವೂ ಅವನ ಈ ಧ್ಯಾನ ಸಮಾಧಿಯು ನಡದೇ ಇತ್ತು. ಹೀಗೆ ಆ ಮಹಾರಾಜನು ಬದುಕಿ ಇರುವವರೆಗೂ ತ್ಯಾಗ, ಯೋಗ, ಜ್ಞಾನಯೋಗ, ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳಿಂದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನಗೊಳಿಸಿ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ, ನಿರಂತರ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಅವನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಪಡೆದು, ಈ ಲಿಂಗ ದೇಹವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು, ದಿವ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದನು.

ನಾರದ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ನಲವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದುದು.

—○—

ಖಾಂಡಿಕ್ಯ ಕೇಶಿಧ್ವಜರ ವಿಚಿತ್ರ ಚರಿತ್ರ

ಅಧ್ಯಾಯ - ೪೬

ನಾರದ :- ಕರುಣಶಾಲಿಗಳಾದ ಸುನಂದ ಮುನಿಗಳೆ, ತಾಪವು ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ.ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಆಧಿದೈವಿಕ ಆಧಿಭೌತಿಕ ಎಂದು. ಈ ತ್ರಿವಿಧ ತಾಪಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಪ್ರಸಂಗಬಾರದಂತೆ ಮಾಡಲು ಏನಾದರೂ ಉಪಾಯ ಇದ್ದರೆ ತಿಳಿಸಿರಿ.

ಸನಂದನ :- ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ನಾರದನೆ, ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಜನನ ದುಃಖ, ಮರಣ ದುಃಖ ಮತ್ತು ಮುಪ್ಪು ಬಾಲ್ಯ, ತಾರುಣ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ದುಃಖ- ಹೀಗೆ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ದುಃಖಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಮೂರು ವಿಧ ದುಃಖಗಳ ಪರಿಹಾರ ವಾಗಬೇಕಾದರೆ -

'ಭೋಷಜಂ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ರೇಕಾ ದುಃಖಹರಾ ಮತಾ ।'

ಭಗವಂತನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ, ಈ ಎಲ್ಲ ದುಃಖಗಳಿಗೆ ಔಷಧವಿದ್ದಂತೆ. ಈ ಭಗವಂತನನ್ನು ಅವನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ವಿದ್ಯೆಯು 'ಪರವಿದ್ಯೆ' ಎಂದು ಅಥರ್ವಣ ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅಕ್ಷರನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಸಹಿತವಾದ ಋಗ್ವೇದಾದಿಗಳು ಪರವಿದ್ಯೆ ಎನಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ವೇದ ವೇದಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ 'ಭಗವಾನ್' ಎಂದು ಕರೆಯುವರು- 'ತದೇವ ಭಗವದ್ವಾಚ್ಯಂ ಸ್ವರೂಪಂ ಪರಮಾತ್ಮನಃ' ಈ ಭಗವಾನ್ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಭ- ಕಾರಕ್ಕೆ ಜ್ಞೇಯ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾತಾ ಎಂದರ್ಥ, ಗ- ಕಾರಕ್ಕೆ ಗಮಯಿತೃ ಆಗಮಯಿತೃ ಅಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವವ, ಮೋಕ್ಷರೂಪ ಫಲ ಕೊಡುವವ ಎಂದು ಎರಡು

ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಭಗ ಎಂಬ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು, ವೀರ್ಯ, ಯಶಸ್ಸು, ಜ್ಞಾನ, ವೈರಾಗ್ಯ ಇವು ಆರು ಅರ್ಥಗಳೂ ಇವೆ. ವ-ಕಾರಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ವಾಸಿಸುವವನು ಎಲ್ಲ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ ಆಧಾರಭೂತನಾಗಿರುವವನೂ, ನಾಶರಹಿತನೂ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಈ ಭಗವಾನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾದ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಏವಮೇವ ಮಹಾಶಬ್ದೋ ಭಗವಾನಿತಿ ಸತ್ತಮ ।
ಪರಬ್ರಹ್ಮಭೂತಸ್ಯ ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ನಾನ್ಯಗಃ
ತ್ತ ಪೂಜ್ಯ ಪದಾರ್ಥೋಕ್ತಿಃ ಪರಿಭಾಷಾಸಮನ್ವಿತಾ ।
ಶಬ್ದೋಽಯಂ ನೋಪಚಾರೇಣ ಚಾನ್ಯತ್ರ ಹ್ಯುಪಚಾರತಃ ॥

ಸಾಧುವರ್ಯನೇ! ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ 'ಭಗವಾನ್' ಎಂಬುದು ಮಾಹಾಶಬ್ದವು. ಅದು ಪರಬ್ರಹ್ಮವಾದ ವಾಸುದೇವನಿಗೆ ವಾಚಕವಾಗಿದೆ ಇತರರಿಗಲ್ಲ. ಆ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಪರಿಭಾಷೆಯಾದ ಪೂಜ್ಯಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇತರರಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಔಪಚಾರಿಕವು.

ಜ್ಞಾನ ಶಕ್ತಿ ಬಲೈಶ್ವರ್ಯ ವೀರ್ಯತೇಜಾಂಸ್ಯಶೇಷತಃ ।
ಭಗವಚ್ಛಬ್ದವಾಚ್ಯಾನಿ ವಿನಾದಿ ಹೇಯೈರ್ಗುಣಾದಿಭಿಃ ॥

ಹೇಯವಾದ ಗುಣಾದಿಗಳ ವಿನಹ ಸಮಗ್ರವಾದ ಜ್ಞಾನ, ಶಕ್ತಿ, ಬಲ ಐಶ್ವರ್ಯ. ವೀರ್ಯ ಮತ್ತು ತೇಜಸ್ಸು ಇವುಗಳು ಭಗವಚ್ಛಬ್ದಾರ್ಥಗಳು.

ಸರ್ವಾಣಿ ತತ್ರ, ಭೂತಾನಿ ವಸಂತಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿ ।
ಭೂತೇಷು ವಸತೇ ಸೋತರ್ವಾಸುದೇವಸ್ತತಃ ಸ್ಮೃತಃ ।

ಸಕಲ ಭೂತಗಳೂ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿವೆ, ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಕಲ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತನಾಗಿರುವವನು. ಆದುದರಿಂದ ಅವನು ವಾಸುದೇವನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು. ದೋಷರಹಿತನೂ, ಸರ್ವಗುಣ ಪರಿಪೂರ್ಣನೂ ಆದ ಆ ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿಯಲು ಮತ್ತು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಲು ಸಾಧನವಾದದ್ದೇ ಧರ್ಮ, ಮಿಕ್ಕಿದ್ದೆಲ್ಲವೂ ಅಜ್ಞಾನ. ಈ ಪರಮಾತ್ಮ ದರ್ಶನವು ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಹಾಗೂ ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯ. ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯದಿಂದ ಜ್ಞಾನಯೋಗ, ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೋಗ, ಭಕ್ತಿಯೋಗದಿಂದ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದ, ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ದರ್ಶನ. ಅದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷ. ಹೀಗೆ ಪರಮಪದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಮೂಲ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ.

ನಾರದ :- ಪೂಜ್ಯರೆ, ಆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಯೋಗ ಜ್ಞಾನದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ ನನಗಿದೆ. ತಿಳಿಸಬೇಕು.

ಸನಂದನ :- ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಖಾಂಡಿಕ್ಯನಿಗೆ ಕೇಶಿಧ್ವಜನು ಹೇಳಿದ ಆ ಯೋಗವಿಷಯವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು. ಜನಕ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಧರ್ಮಧ್ವಜನೆಂದು ರಾಜನಿದ್ದ. ಧರ್ಮಧ್ವಜನ ಮಕ್ಕಳು ಅಮಿತಧ್ವಜ ಮತ್ತು ಕೃತಧ್ವಜ. ಕೃತಧ್ವಜನು ರಾಜನಾದರೂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ತತ್ಪರನಾಗಿದ್ದನು.

ಕೃತಧ್ವಜನಿಗೆ ಕೇಶಿಧ್ವಜನೆಂಬ ಪುತ್ರನಿದ್ದನು. ಅಮಿತಧ್ವಜನಿಗೆ ಖಾಂಡಿಕ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮಗನಿದ್ದನು. ಈ ಖಾಂಡಿಕ್ಯನಿಗೆ ಜನಕರಾಜನೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದನು. ರಾಜ್ಯ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಜಾಪರಿವಾರ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಕೇಶಿಧ್ವಜನನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದರು. ಖಾಂಡಿಕ್ಯನನ್ನು ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರದಿಂದ ದೂರಗೊಳಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ನಿರಾಕೃತನಾಗಿ ರಾಜ್ಯ ವೈಭವ ರಹಿತನಾದ ಖಾಂಡಿಕ್ಯನು ದೇಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸಿಸಿದನು. ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕೇಶಿಧ್ವಜ ರಾಜನೂ ಪರಮಧಾರ್ಮಿಕ. ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸು. ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನ ಪಡೆಯಲು ತವಕಿಸುವ ಆ ರಾಜನು ಅನೇಕ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅವಗತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಮೀರಿ ನಿಲ್ಲಲು ಆ ಕೇಶಿಧ್ವಜನು ಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದನು.

ಆಗ ಆ ಕೇಶಿಧ್ವಜರಾಜನ ಆಕಳವನ್ನುಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರೂರ ಹುಲಿಯಕೊಂದು ಹಾಕಿತು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ರಾಜನಿಗೆ ದುಃಖವಾಯಿತು. ತಾನು ಆ ಹಸುವಿನ ಹಿಂದೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಸೇವಕರನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿದ್ದರೆ ಹಸು ಸಾಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಅನವಧಾನದಿಂದಲೇ ಗೋಹತ್ಯೆ ಆಯಿತು ಎಂದು ಅವನು ಮನದಲ್ಲಿ ಕುದಿಯ ತೊಡಗಿದನು. ತಿಳಿಯದೇ ಘಟಿಸಿದ ಗೋಹತ್ಯಾ ರೂಪ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವೇನು ಎಂದು ತನ್ನ ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ಕೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು- '' ಈ ವಿಷಯವು ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿದ್ದು ನಾವು ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಲಾರೆವು. ನೀನು ಬೇಕಾದರೆ ಕಶೇರುವನ್ನು ಕೇಳು '' ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದರು.

ಕಶೇರುವಿನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದ ಮಹಾರಾಜ. ಅವನು ಕೂಡ ' ಭೂಪಾಲ, ಈ ವಿಷಯವು ಬಹಳ ಗಹನ, ನನಗೆ ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ. ನೀನು ಶುನಕನನ್ನು ಕೇಳುವದು ಯೋಗ್ಯ' ಎಂದ. ಆಗ ರಾಜನು .ಯಾರಾದರೂ ಈ ತನ್ನ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಹೇಳಿದರೆ ಸಾಕೆಂದು ಶುನಕನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ತನ್ನ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಅವನೆದುರು ಹೇಳಿದಾಗ ಶುನಕನು ಹೇಳಿದನು - '' ಮಹಾರಾಜ, ನೀನು ಏಕೆ ಇಷ್ಟು ಪ್ರಯಾಸ ಪಡುವಿ ? ಈ ವಿಷಯ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ದುರ್ಜ್ಞೇಯವಾಗಿದೆ, ಈ ಬಗ್ಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಎಂದರೆ ನಿನ್ನ ವೈರಿಯಾದ ಖಾಂಡಿಕ್ಯ. ನೀನು ಅವನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿ ದೇಶಬಿಟ್ಟು ಹೊರಗೆ ಹಾಕಿರುವಿ, ಅವನು ಎಲ್ಲಿಯೋ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಈ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ನಿರ್ಣಯ ಕೊಡಲು ಅವನೊಬ್ಬನೇ ಸಮರ್ಥನು. ನಿಜವಾಗಿ ಅಸಾಮಾನ್ಯ ಮಹಾಜ್ಞಾನಿ ಆ ಖಾಂಡಿಕ್ಯ'' ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಶುನಕರಂಥ ಮುನಿಪುಂಗವರ ಬಾಯಿಂದ ಖಾಂಡಿಕ್ಯನ ಜ್ಞಾನದ ಎತ್ತರ ಬಿತ್ತರಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಕೇಶಿಧ್ವಜರಾಜನಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಯಿತು. ಅವನು ಕೂಡ ಬಹಳ ಗುಣಪಕ್ಷಪಾತಿ, ವಿದ್ಯಾವೃದ್ಧ. ಕೂಡಲೇ ಅವನು ಶುನಕನ ಮುಂದೆ ವಿಚಾರಿಸಿ ಹೇಳಿದನು - ''ನಿಜವಾದ ಜ್ಞಾನಿಯನ್ನು ಗೊತ್ತು ಹಚ್ಚಿ ನನಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ತಮಗೆ ನಾನು ಕೃತಜ್ಞ. ನನ್ನ ವೈರಿಯಾದರೂ ಚಿಂತೆ ಇಲ್ಲ, ಖಾಂಡಿಕ್ಯನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುವೆ. ನಾನು ಮಾಡಿದ ಈ ಗೋಹತ್ಯೆಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಕೇಳುತ್ತೇನೆ. ಅವನು ನನ್ನ ವೈರಿ, ಆದುದರಿಂದ ನಾನು ಅವನ ಮನೆಗೆ ಹೋದಾಗ ಅವನು ನನ್ನನ್ನು ಕೊಂದರೂ ಚಿಂತೆ ಇಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಯ ಕೈಯಿಂದ ಮರಣವಾದರೂ ನನಗೆ ಯಜ್ಞ ಫಲ ಬಂದಂತೆ. ಅವನು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಹೇಳಿದರಂತೂ ನನ್ನ ಈ ಜ್ಞಾನಯೋಗವು ಸಾಂಗವಾಗುವದು'' ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಮಹಾರಾಜನು ರಥಾರೂಢನಾಗಿ, ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ ಹೊದ್ದು ಕಾಡಿಗೆ ಹೊರಟನು. ಖಾಂಡಿಕ್ಯನು

ಇರುವ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಪಾದಾಚಾರಿಯಾಗಿಯೇ ಅವನಿರುವ ಎಲೆಮನೆಗೆ ನಡೆದು ಆಗಮಿಸಿದನು. ಅವನನ್ನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೇ ಖಾಂಡಿಕ್ಯನ ಕಣ್ಣು ಕೋಪದಿಂದ ಕೆಂಪಗಾದವು. ಕೂಡಲೇ ಅವನು ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಬಾಣ ಹೂಡಿದನು. ಬಾಣದಂತೆ ಬಿರುಸಾದ ಮಾತೂ ಆಡಿದನು-

''ಮೂಢನಾದ ಕೇಶಿಧ್ವಜನೇ, ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ ಹೊದ್ದುಕೊಂಡು ಸಾಧುಗಳ ಸೋಗುಹಾಕಿ ನೀನು ನನ್ನನ್ನುಸಂಹರಿಸಲು ಬಂದಿರುವೆ. ನನ್ನನ್ನು ವಂಚಿಸಬೇಕೆಂದು ನೀನು ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಈ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ ಹೊದ್ದಿರುವೆ, ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ ಧರಿಸಿರುವ ಸಾಧುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ನಾನು ಅಂತಹವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವೆ. ಆದರೆ ನೀನು ಎಂತಹ ಸಾತ್ವಿಕ ವೇಷ ಧರಿಸಿದರೂ ನಾನು ಬಿಡುವದಿಲ್ಲ. ನೀನು ಹಿಂದೆ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಕ್ರೂರ ಬಾಣ ಬಿಟ್ಟು ಹಿಂಸೆ ಮಾಡಿರುವೆ. ನನ್ನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ನನ್ನ ರಾಜ್ಯ ಅಪಹರಿಸಿರುವೆ. ನಿನ್ನನ್ನು ಕೊಂದರೆ ನನಗೆ ಪಾಪವಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನನ್ನು ನಾನು ಈಗ ಕೊಲ್ಲದೇ ಬಿಡುವದಿಲ್ಲ.''

ಕೇಶಿಧ್ವಜ:- ಖಾಂಡಿಕ್ಯನೇ, ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂದಿಲ್ಲ. ತತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯ ಬಂದಿದೆ. ಅದನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ನಿನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ. ನನ್ನ ಈ ಮಾತನ್ನು ನಂಬು. ಇದರ ಮೇಲೆ ನೀನು ವಿಚಾರ ಮಾಡು. ನಾನು ಹೇಳುವದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಬಂದ ಕಾರಣ ತಿಳಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ನಿನ್ನಮಂತ್ರಿ ಪರಿವಾರದೊಡನೆ ಆಲೋಚಿಸು, ಅನಂತರ ನೀನು ನನ್ನ ಮೇಲಿನ ಕೋಪ ಬಿಡು, ಇಲ್ಲವೆ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಬಾಣವನ್ನಾದರೂ ಬಿಡು.'' ಅನಂತರ ಖಾಂಡಿಕ್ಯನು ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ತನ್ನ ಪುರೋಹಿತ ಹಾಗೂ ಮಂತ್ರಿಗಳೊಂದಿಗೆ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದನು. ಅವನ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಹೇಳಿದರು. '' ಇವನು ನಮ್ಮ ವೈರಿ. ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯ ಕಸಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ, ಈಗ ಒಬ್ಬನೇ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದಾನೆ. ಇವನನ್ನು ನಾವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಕೊಲ್ಲಬಹುದು. ಇವನನ್ನು ಕೊಂದರೆ ರಾಜ್ಯ ನಮಗೇ ದೊರೆಯುವದು. ಈಗ ಇವನನ್ನು ಬಿಡಬಾರದು.'' ಮಂತ್ರಿಗಳ ಈ ಸಲಹೆ ಖಾಂಡಿಕ್ಯನಿಗೆ ಹಿಡಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದನು. '' ಇವನನ್ನು ನಾನು ಕೂಕಾಂದರೆ ಈ ರಾಜ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ನನ್ನದಾಗುವದು. ಆದರೆ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇವನಿಗೆ ಜಯವಾಗುವದು. ಮನೆಗ ಬಂದು ಇವನನ್ನು ನಾನು ಕೊಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇವನಿಗೆ ಈಗ ಇದ್ದಂತೆ ಈ ಲೋಕದ ರಾಜ್ಯ ಲಾಭವು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ನನಗೆ ಪರಲೋಕ ಜಯಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಭೂಲೋಕ ಜಯ ಅಲ್ಪಕಾಲೀನ, ಪರಲೋಕ ಜಯ ಶಾಶ್ವತ, ಆದುದರಿಂದ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಇವನನ್ನು ಆದರಿಸಿ ಇವನು ಮಾಡಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ '' ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದನು. ಖಾಂಡಿಕ್ಯ ಯಾವ ಮಂತ್ರಿಮಾನ್ಯರ ಮಾತನ್ನೂ ಕೇಳಲಿಲ್ಲ. ಹೊರಗೆ ಬಂದು ಕೇಶಿಧ್ವಜನ ಹತ್ತಿರ ನಿಂತು ನುಡಿದನು. '' ಕೇಶಿಧ್ವಜ ನಿನಗೇನು ಕೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ ಕೇಳು. ನಾನು ನಿನ್ನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ '' ಎಂದನು. ಅನಂತರ ಕೇಶಿಧ್ವಜನು ತಾನು ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯೋಜಿಸಿದ ಹಸುವು ತನ್ನ ಅಸಾವಧಾನದಿಂದ ಹತವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಕೇಳಿದನು. ಆಗ ಖಾಂಡಿಕ್ಯನು ಸಹಾನುಭೂತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇಳಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ವಿಧಿ ವಿಧಾನವನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಖಾಂಡಿಕ್ಯನಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅವನ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದು ಕೇಶಿಧ್ವಜನು ತನ್ನ ಯಜ್ಞವಾಟಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಪುರೋಹಿತರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಸರಿಯಾಗಿ

ಮೊದಲು ಗೋಹತ್ಯೆಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮಾಡಕೊಂಡನು. ಅನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ತಾನು ಕೈಕೊಂಡ ವ್ರತಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನೂ, ಯಜ್ಞ ವಿಧಾನವನ್ನೂ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅವಭೃತ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದನು.

ಯಜ್ಞವೆಲ್ಲವೂ ಮುಗಿದ ಬಳಿಕ ರಾಜನು ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ದಾನ ದಕ್ಷಿಣೆ ಕೊಟ್ಟು ಸತ್ಕರಿಸಿದನು. ಸದಸ್ಯರನ್ನು ಗೌರವಿಸಿದನು. ಅನ್ನದಾನ ಭೂದಾನ ಗೋದಾನ ಸುವರ್ಣದಾನ, ದಕ್ಷಿಣಾದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಮಾಡಿ ಪೂರೈಸಿದನು. ಇಷ್ಟಾದರೂ ಆ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಆಲೋಚಿಸಿದನು. 'ನಾನು ಮಾಡುವದೆಲ್ಲ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೂ ಇತರ ವರ್ಣದವರಿಗೂ ಬಯಸಿದ್ದಷ್ಟು ದಕ್ಷಿಣೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ, ಭಿಕ್ಷುಕರಿಗೆಲ್ಲ ಬಟ್ಟೆ, ಬಂಗಾರ, ಭೋಜನ, ಮನೆ ಮುಂತಾಗಿ ಬೇಡಿದ್ದೆಲ್ಲ ನೀಡಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೂ ನನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಸಂತೃಪ್ತಿ ಹುಟ್ಟದಿರಲು ಕಾರಣವೇನು ? ಹೀಗೆ ಅವನ ಮಿದುಳಿನಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಒಂದು ವಿಷಯ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬಂತು, ''ಖಾಂಡಿಕ್ಯನಿಂದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಉಪದೇಶ ಪಡೆದ ಬಳಿಕ ಅವನಿಗೆ ನಾನು ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನನಗೆ ಈಗ ಹಳಹಳಿ. ಯಜ್ಞವು ಇನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ ಎಂದೆನಿಸಲೊಲ್ಲದು. ಅದಕ್ಕೆ ಇದೇ ಕಾರಣ.'' ಹೀಗೆ ತಿಳಿದು ಕೂಡಲೇ ರಥವೇರಿ ಖಾಂಡಿಕ್ಯನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದನು. ಖಾಂಡಿಕ್ಯನಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಅದೇ ಸಂದೇಹ '' ತನ್ನ ಯಜ್ಞ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ನನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವದಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ ''ಎಂದು. ಆಗ ಕೇಶಿಧ್ವಜನು ವಿನಯದಿಂದ - '' ಸೋದರ ನಾನು ನಿನಗ ಸರ್ವಥಾ, ಅಪಕಾರ ಬಗೆಯ ಬಂದವನಲ್ಲ. ನಿನ್ನಿಂದ ಉಪದೇಶ ಪಡೆದಿದ್ದೇನೆ. ನೀನು ನನಗೆ ಗುರು. ಆದರೆ ನಿನಗೆ ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆ ನೀಡದೇ ಹೊರಟು ಹೋದೆ. ಆ ತಪ್ಪನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಂದಿದ್ದೇನೆ. ನನ್ನ ಯಾಗವು ಸಾಂಗವಾಯಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ನಿನ್ನ ಉಪದೇಶ. ಆದುದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಸರಿಯಾದ ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆ ಕೊಡಲು ಬಂದಿದ್ದೇನೆ ನಿನ್ನ ಬಳಿಗೆ. ನಿನಗೇನು ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆ ಬೇಕು ? ಹೇಳು. ಬಯಸಿದ್ದನ್ನು ಕೊಡುವೆ.'' ಇದನ್ನು ಕೇಳಿ ಖಾಂಡಿಕ್ಯನು ತನ್ನ ಮಂತ್ರಿಗಳೊಡನೆ ವಿಚಾರಿಸಿದನು. ಅವನ ಮಂತ್ರಿಗಳು ನಿನ್ನಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿದ ರಾಜ್ಯ ಮರಳಿ ಕೇಳು '' ಎಂದು ಸಲಹೆ ಇತ್ತರು. ಅದಕ್ಕೆ ಖಾಂಡಿಕ್ಯನು ನಕ್ಕು ನುಡಿದನು - ಯುದ್ಧ ಮಾಡದೆ, ಮೈಗೆ ಆಯಾಸವಾಗದೆ, ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಯಾಚನೆ ಮಾಡಿ ದೊರಕಿಸುವದೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ? ಅಂತಹ ರಾಜ್ಯ ನನಗೆ ಬೇಡ. ಎಷ್ಟಾದರೂ ಈ ರಾಜ್ಯ ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲ ಅನುಭವಿಸುವಂತಹುದು. ಈ ಅಶಾಶ್ವತ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನಾನು ಇವನಿಂದ ಹೇಗೆ ಕೇಳಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿ ? ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಸ್ವಾರ್ಥಪರರು.'' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಖಾಂಡಿಕ್ಯನು ಕೇಶಿಧ್ವಜ ರಾಜನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ''ನೀನು ನನಗೆ ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆ ಕೊಡುವದು ಖಂಡಿತವೆ ? ಎಂದು ಕೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಕೇಶಿಧ್ವಜನು ನುಡಿದನು ''ಅದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹ ಏಕೆ? ನಾನು ಬಂದಿರುವುದೇ ಅದಕ್ಕಾಗಿ. ನೀನು ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ ಕೇಳು. ಕೇಳಿದ್ದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತೇನೆ.''

ಖಾಂಡಿಕ್ಯ :- ಸಂಸಾರ ದುಃಖವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ತಾರಕವಾದ ಕರ್ಮ ಯಾವದು ? ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸು. ನೀನು ನನಗೆ ಗುರು ದಕ್ಷಿಣೆ ಕೊಡುವದಾದರೆ ಇಂತಹ

ಭಲವಂಥ ಮೋಚಕವಾದ ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರ ಸಾಧಕವಾದ ಕರ್ಮದ ವಿಷಯ ತಿಳಿಸು.'' ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಕೇಶಿಧ್ವಜನಿಗೆ ಅಚ್ಚರಿ ಆಯಿತು, ಅವನು ಕೇಳಿದನು -

ಕೇಶಿಧ್ವಜ :- ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ರಾಜ್ಯ, ಅದಿಕಾರಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಿಯವಾದ್ದು ಯಾವದೂ ಇಲ್ಲ. ಆದರೂ ನೀನು ಈ ವಿಶಾಲ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಏಕೆ ಯಾಚಿಸಲಿಲ್ಲ ?

ಖಾಂಡಿಕ್ಯ :- ಕೇಶಿಧ್ವಜನೆ, ನಿಜವಾದ ಪಂಡಿತರು, ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಅದರ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇದ್ದರೆ ಪಂಡಿತರೇ ಅಲ್ಲ, ನಾನು ನಿನ್ನ ರಾಜ್ಯ ಅಪೇಕ್ಷಿಸದಿರುವದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಕಾರಣ ಉಂಟು, ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವದು ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಾಜರ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯ. ಆ ಪ್ರಜಾಜನರಿಗೆ ಕಂಟಕರಾದ ವೈರಿ ರಾಜರನ್ನು ಧರ್ಮ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಕೊಲ್ಲುವದು ರಾಜರಾದವರ ಆದ್ಯಕರ್ತವ್ಯ. ಪರರಾಜರನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವದಕ್ಕೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಈ ರಾಜೈಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಭೋಗಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶವೇನು ? ಆ ಐಶ್ವರ್ಯದ ಲಾಲಸೆ, ಅಧಿಕಾರ ದರ್ಪದ ಮೆರೆಸುವಿಕೆ, ಸ್ವಚ್ಛಂದ ಸುಖೋಪಭೋಗ. ಇದಿಷ್ಟೇ ತಾನೆ ? ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿದರೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸಂಸಾರ ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಆಗುವವು. ನಾನು ಇದೀಗ ಭವಬಂಧನದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹರಿದುಕೊಂಡು ಈಚೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ. ಮತ್ತೆ ಆ ಸಂಸಾರದ ಸೆಳುವಿಗೆ ಸಿಲುಕಲಾರೆ. ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಕಾರಣ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಬಯಸದಿರುವದಕ್ಕೆ ಉಂಟು. 'ನ ಯಾಂಚಾ ಕ್ಷತ್ರಬಂಧೂನಾಂ ಧರ್ಮೋ ಹ್ಯೇತತ್ ಸತಾಂ ಮತಂ' ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಯಾಚನೆಯನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಕೂಡದು. ಅದು ಅಧರ್ಮ. ಆದುದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ನಾನು ನಿನಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಬೇಡಲಿಲ್ಲ. ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಉಬ್ಬಿಕೊಬ್ಬಿ ಮದವೆಂಬ ಮದಿರೆಯನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ಮತ್ತಾರಾದವರು ಮಾತ್ರ ರಾಜ್ಯ ಸಿರಿಯನ್ನು ಬಯಸುವರು. ನನ್ನಂತಹ ವೀತರಾಗ ಪೂತಾತ್ಮರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಬಯಸುವದಿಲ್ಲ. ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಆಶಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಈ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರಾದ ಅಭಿಲಾಷೆಯು ಅವಿದ್ಯಾ ವಿಲಸಿತ.

ಕೇಶಿಧ್ವಜ :- ಹಾಗಾದರೆ ನಾನು ಅವಿದ್ಯಾದಿಂದ ಆವೃತನೆ! ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಈ ಸಂಸಾರವನ್ನು ದಾಟಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿದ್ದೇನೆ. ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತೇನೆ. ಆಶೆಯಿಂದಲ್ಲ ಕರ್ತವ್ಯ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ. ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತೇನೆ; ಸ್ವರ್ಗಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಲ್ಲ; ಹರಿಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ. ಭೋಗ ಬಯಸುತ್ತೇನೆ; ಇಂದ್ರಿಯ ಲೌಲ್ಯದಿಂದಲ್ಲ; ಅನಿಷ್ಟ ಪುಣ್ಯವು ಕ್ಷಯಿಸಲಿ ಎಂದು. ಈಗ ನೀನು ಹೇಳುವ ನಿನ್ನ ಮಾತು ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಕಲ್ಮಷವನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಅವಿದ್ಯೆ ಎಂದರೆ ಏನು ? ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು. ಆತ್ಮ ಅಲ್ಲದ್ದನ್ನು 'ಆತ್ಮ' ಎಂದು ತಿಳಿಯುವ ವಿಷಮ ಬುದ್ಧಿಯೇ ಅವಿದ್ಯಾ. ದೇಹಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ಆತ್ಮವಿಲ್ಲ, ದೇಹವೇ ಆತ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿಯುವದೇ ಅವಿದ್ಯೆ. ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಶರೀರವನ್ನು ಆತ್ಮವೆಂದು ಯಾವ ವಿವೇಕಿಯು ತಿಳಿದಾನು !

ಆದರೆ ಆತ್ಮವು ದೇಹದಿಂದ ಭಿನ್ನವೆಂದು ತಿಳಿದರೂ ಜ್ಞಾನಿಯೂ ಕೂಡ ಆ ಶರೀರ ದಿಂದ ಭೋಗ್ಯವಾದ ಮನೆ, ಮಾರು, ಐಶ್ವರ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳೂ ಹಾಗೂ ಆ ದೇಹ ದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಕ್ಕಳೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿ ಬಂದ ಹೆಂಡತಿಯೂ ತನ್ನವರೆಂದು ತಿಳಿಯುವನು. ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕ ಶರೀರವು ಪಂಚಭೋಗಗಳಿಂದ ಆನಂದ ಪಡೆಯುವದಾದರೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಮಾನವನು ಗರ್ವಿಷ್ಠನಾಗಲು ಕಾರಣವೇನು ?

ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಮನೆಯು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಣ್ಣು ನೀರು ಕಲಸಿ ಕಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಭದ್ರವಾಗುವಂತೆ ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕ ದೇಹವು ಅನ್ನ ಪಾನ ಮೊದಲಾದ ಪಾಂಚಭೌತಿಕ ಸುಖೋಪಭೋಗಗಳಿಂದ ಸಂತೃಪ್ತವೂ, ಸುಖಪೂರ್ಣವೂ ಆಗಬಹುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನ ಅಹಂಕಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೂ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಇದು ನಾನು ನನ್ನದು ಎಂಬ ಅಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರಗಳು ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ತಲೆ ಎತ್ತುವವು. ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದಾಗಲೇ ಈ ಅವಿದ್ಯೆಯೆಂಬ ಧೂಳು ಶಾಂತವಾಗುವದು. ಈ ಅಜ್ಞಾನಾವಸ್ಥೆಯು ಹೋದ ಬಳಿಕ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದುವನು ಮಾನವ. ದುಃಖ ಹಾಗೂ ಅಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆತ್ಮನ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಒದಗಿಬರುತ್ತವೆ. ಜಲಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧವಿರದಿದ್ದರೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪಾತ್ರೆಯ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ನೀರು ಕುದಿಯುವದು ಶಬ್ದ ಮಾಡುವದು ಮುಂತಾದ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಆತ್ಮನು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅಹಂಕಾರಾದಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಅವಿದ್ಯೆಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಧರ್ಮಗಳ ಸಂಬಂಧ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಆಗುವದು. ಹೀಗೆ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಮಾನವನಿಗೆ ಆಗುವ ಅನರ್ಥಗಳನ್ನು ನಾನು ನಿನಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ, ಈ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಕೃತ ಅರ್ಥಾತ್ ಅವಿದ್ಯಾಮೂಲಕ ದುಃಖಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಲು ಯೊಗವೇ ಕಾರಣ. ಯೋಗದ ಹೊರತು ದುಃಖನಾಶಕವಾದದ್ದು ಬೇರೆ ಯಾವದೂ ಇಲ್ಲ.

ನಾರದ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ನಲವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದುದು

—○—

ಬೃಹದುಪಾಖ್ಯಾನ

ಅಧ್ಯಾಯ - ೪೭

ಸನಂದನ :- ಕೇಶಿಧ್ವಜನ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ವಿಶದಪಡಿಸುವ ಈ ಅಮೃತದಂತಹ ವಚನವನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು ಮತ್ತೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ ಖಾಂಡಿಕ್ಯ.

ಖಾಂಡಿಕ್ಯ :- ಮಹಾನುಭಾವನಾದ ಕೇಶಿಧ್ವಜನೇ, ನಮ್ಮ ಈ ನಿಮಿಕುಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾತ್ ಜನಕವಂಶದಲ್ಲಿ ನೀನು ಒಳ್ಳೇ ಯೋಗಜ್ಞಾನಿ. ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರವೆಲ್ಲವೂ ನಿನಗೆ ಕರತಲಾಮಲಕ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ನನಗೆ ಈಗ ಯೋಗದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಹೇಳು.

ಕೇಶಿಧ್ವಜ :- ಯೋಗದ ಸ್ವರೂಪ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು. ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವದೇ ಯೋಗ, ಬಂಧ, ಮೋಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಮನಸ್ಸೇ ಕಾರಣ. ಆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿದರೆ ಬಂಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿ ಬಿಟ್ಟು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟು ಅಖಂಡ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಅದೇ ಮನಸ್ಸು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಆದರೆ ಈ ಮನಸ್ಸು ಚಂಚಲ ಮತ್ತು ಸುಖಾನುಧಾವಿ. ಇದನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಕಡೆ ಉನ್ಮುಖ ಮಾಡಲು ಆತ್ಮನ ಪ್ರಯತ್ನವು ಅತ್ಯವಶ್ಯ. ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಅತ್ತಿತ್ತ ಹರಿದಾಡುವ ಈ ಚಂಚಲ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಜನ ಮಾಡುವದೇ ಯೋಗವೆನಿಸುವದು. ಇಂಥ ಯೋಗ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುವ ಮುಮುಕ್ಷುವು ಅಂದರೆ ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷಿ ಮನುಷ್ಯನು

ಯೋಗಿ ಎನಿಸುವನು. ಯೋಗಿಯು ಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸುವ ಸಾಧಕ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವಾಗ ಅವನಿಗೆ ' ಯುಂಜಮಾನ ' ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಸಾಧನೆಗೆ ವಿಘ್ನಗಳು ಬಹಳ. ಇದು ಆಗಾಗ ಜರಿದು ಹೋಗುವ ಸಂಭವವೂ ಹೆಚ್ಚು.

ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರದ ಅಭ್ಯಾಸ ಹಾಗೂ ಸಾಧನೆಯ ಫಲವಾಗಿ ಅವನ ಮನಸ್ಸು ದೂಷಿತವಾಗದೇ ಈ ಯೋಗವು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಅದರಿಂದ ಭಗವದಪರೋಕ್ಷವಾದರೆ ಅವನು ' ವಿನಿಷ್ಪನ್ನ ಸಮಾಧಿ ' ಅಂದರೆ - ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿ ಅವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡವ ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ತನ್ನ ಯೋಗಾಗ್ನಿ ಹಾಗೂ ಜ್ಞಾನಾಗ್ನಿಗಳಿಂದ ಸಂಚಿತ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸುಟ್ಟು ಹೋದ ಬಳಿಕ ಕೆಲವೇ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಸಾಧಕ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಯೋಗಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಅಹಿಂಸಾ, ಸತ್ಯ, ಅಪರಿಗ್ರಹ, ಅಸ್ತೇಯ ಎಂಬ ಐದು ಯಮಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ, ಶೌಚ, ಸಂತೋಷ ,ಹರಿಪೂಜೆ, ತಪಸ್ಸು ಎಂಬ ಐದು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ತಪ್ಪದೇ ಆಚರಿಸಬೇಕು. ಮತ್ತು ಈ ಯಮ ನಿಯಮಗಳಲ್ಲದೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ, ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ ಮುಂತಾದ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಯೋಗಸಾಧನೆಗೈದು ಕಲ್ಯಾಣನಿಧಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಟ್ಟು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು.

ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದಿಂದ ವಾಯುವನ್ನೂ, ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು, ಯಮ ನಿಯಮಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಿ, ಭಗವದ್ ಧ್ಯಾನೈಕಪರರನ್ನಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದ ಸಾಧನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಆದಂತಾಯಿತು. ಆ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅತ್ಯರ್ಥ ಪ್ರಸಾದವಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ದೊರೆಯುವದು. ಅದಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಾದನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತ ಬರಬೇಕು. ಯಮ ನಿಯಮಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದಿಂದ ವಾಯುವನ್ನು, ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಯೋಗದಿಂದ ಅವೆಲ್ಲವುಗಳನ್ನು ಭಗವದುನ್ಮುಖವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಅನಂತರ ಆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಚ್ಯುತವಾಗದಂತೆ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಯೇ ನೆಡಬೇಕು.

ಇದೇ ' ಧಾರಣ ' ಎನಿಸುವದು. ಧಾರಣವೆಂದರೆ - ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ರೂಪ ಚಲವಿಚಲವಾಗದಂತೆ ಧಾರಣೆ ಮಾಡುವದು ಮತ್ತು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಹೊಯ್ದಾಡದಂತೆ, ವಿಷಯೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಮೊದಲಿನಂತೆ ಜಾರಿಹೊಗದಂತೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಇರಿಸುವದು. ಇದಕ್ಕೆ ಧಾರಣವೆನ್ನುವರು. ಆದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಒಂದು ಮೂರ್ತರೂಪವಿಲ್ಲದೆ ಈ ಧಾರಣವು ಸುಸಂಪನ್ನವಾಗಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದ ದಿವ್ಯ ರೂಪವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಧ್ಯಾನ (ಚಿಂತೆ) ಮಾಡಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ' ಧ್ಯಾನ ' ವೆಂದನ್ನುವರು. ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಭಗವದ್ರೂಪವನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಸನ್ನಚಾರುವದನಂ ಪದ್ಮಪತ್ರಾಯತೇಕ್ಷಣಂ ।
ಸುಕಪೋಲಂ ಸುವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಲಲಾಟಫಲಕೋಜ್ಜ್ವಲಂ ॥
ಸಮಕರ್ಣಾಂಶವಿನ್ಯಸ್ತಚಾರು ಕರ್ಣೋಪಭೂಷಣಂ ।
ಕಂಬುಗ್ರೀವಂ ಸುವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಶ್ರೀವತ್ಸಾಂಕಿತವಕ್ಷಸಂ ॥

ಸುಂದರ ಮುಖ, ಮುಖದ ತುಂಬ ಪ್ರಸನ್ನತೆ, ತಾವರೆ ಎಲೆಯಂತೆ ವಿಶಾಲನೇತ್ರ, ಹೊಳೆಯುವ ಗಲ್ಲ, ಹರವಾದ ಹಣೆ, ಕುಂಡಲಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವ ಕಿವಿ, ಶಂಖದಂತಿರುವ ಕೊರಳು, ವಿಶಾಲ ವಕ್ಷಸ್ಥಳ, ಅದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವತ್ಸ.... ಎಂಟು ನೀಳ್ತೋಳು ಅಥವಾ ಚತುರ್ಭುಜ. ಸಮಾನವಾದ ತೊಡೆ, ಮೊಣಕಾಲು, ಕಲಮದಂತಿರುವ ಕೈಕಾಲು, ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯುವ ಪೀತಾಂಬರ, ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸುಂದರ ಕೀರೀಟ. ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಕಡಗ, ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗದಾ, ಖಡ್ಗ.

ವಲಿತ್ರಿಭಂಗಿನಾ ಭಗ್ನನಾಭಿನಾ ಚೋದರೇಣವೈ ।
ಪುಲಂಬಾಷ್ಟಭುಜಂ ವಿಷ್ಣುಮಥವಾಽಪಿ ಚತುರ್ಭುಜಂ ॥
ಸಮಸ್ಥಿತೋರು ಜಂಘಂ ಚ ಸುಸ್ಥಿರಾಂಘ್ರಿ ಕರಾಂಬುಜಂ ।
ಚಿಂತಯೇದ್ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಂ ತಂ ಪೀತನಿರ್ಮಲವಾಸಸಂ ॥

ಈ ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀಹರಿಯ ದಿವ್ಯ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಯೋಗಿಯಾದವನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಧಾರಣಾ ಎಂದರೆ ಇದೇ. ಮನಸ್ಸು ಆಚೀಚೆ ಹೋಗದಂತೆ ಇಂತಹ ಭಗವನ್ಮೂರ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಧೃಡವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದಿಡುವದೇ ಧಾರಣಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಅದುಅಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವವರೆಗೂ ಈ ಧ್ಯಾನವು ನಿರಂತರವಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕು.

ಕಿರೀಟಚಾರುಕೇಯೂರಕಟಕಾದಿ ವಿಭೂಷಿತಂ ।
ಶಾರ್ಙ್ಗಶಂಖಗದಾ ಖಡ್ಗಪ್ರಕಾಶವಲಯಾಂಚಿತಂ ॥
ಚಿಂತಯೇತ್ತನ್ಮಯೋ ಯೋಗೀ ಸಮಾಧಾಯಾತ್ಮ ಮಾನಸಂ ।
ತಾವದ್ಯಾವದ್ದೃಢೀಭೂತಾ ತತ್ರೈವ ನೃಪ ಧಾರಣಾ ॥

ಇಂತಹ ಭಗವದ್ರೂಪವು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನೆಟ್ಟಂತಾಗಬೇಕು. ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗಲೂ ಅಥವಾ ಸುಮ್ಮನೆ ಇರುವಾಗಲೂ ಕೂಡ ಎಂದರೆ ದೇಹವು ಬೇರೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಮನಸ್ಸು ಮಾತ್ರ ಇಂತಹ ಭಗವದ್ರೂಪ ಚಿಂತನದಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲೆಸಿರಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಧಾರಣೆಯು ಸಿದ್ಧವಾದಂತೆ.

ಹೀಗೆ ಧಾರಣೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಡ ಬಳಿಕ ಶಂಖ, ಚಕ್ರಾದಿ, ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಇಲ್ಲದ ಪ್ರಶಾಂತವಾದ ಭಗವದ್ರೂಪವನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಅನಂತರ ಕಿರೀಟ, ಕಡಗ, ಕುಂಡಲ ಮುಂತಾದ ಆಭರಣಹರಿತವಾದ ಭಗವದ್ರೂಪವನ್ನು ಚಿಂತಿಸಬೇಕು. ಆ ಬಳಿಕ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಭಗವದ್ರೂಪವನ್ನು ಪಾದದಿಂದ ತಲೆಯವರೆಗೆ ಒಂದೊಂದೇ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಏಕೈಕ ಅವಯವದ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಸಮಗ್ರವಾದ ಆಪಾದಮೌಲಿಪರ್ಯಂತ ಭಗವದ್ರೂಪವನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು. ಇಂತಹ ಭಗವಂತನ ಆಪಾದ ಮೌಲಿಪರ್ಯಂತ ಸಮಗ್ರರೂಪವನ್ನು ಏಕಕಾಲಕ್ಕೆ ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ನಿರಂತರ ಧ್ಯಾನಧಾರೆಯೇ ಧ್ಯಾನವೆನಿಸುವದು. ಆರು ತಿಂಗಳವರೆಗೆ ಸತತವಾಗಿ ಮಾಡಿದಾಗ, ಇಂತಹ ಧ್ಯಾನವು ಯೋಗ್ಯ ಚೇತನನಿಗೆ ಭಗವದನುಗ್ರಹವಿದ್ದರೆ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವದು. ಇಂತಹ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಅಖಂಡವಾಗಿ

ಬಾಹ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆ ಇಲ್ಲದೆ, ಏಕಾಗ್ರ ಚಿತ್ತದಿಂದ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡದೆ. ಕಾಲ ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಸತತವಾಗಿ ನಡೆಸುವದು ಸಮಾಧಿ ಎನಿಸುವದು. ಇಂತಹ , ಸಮಾಧಿಯಿಂದ ಭಗವತ್ ಸಾಕ್ಷತ್ಕಾರ. ಆದರಿಂದ ಪ್ರಸಾದ, ಅದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾರೂಪ್ಯ. ಸಾಲೋಕ್ಯಾದಿ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಖಾಂಡಿಕ್ಯನೆ, ನೀನು ಕೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಈ ಯೋಗ ಸಾಧನ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಾನು ತಿಳಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ನಿನಗೆ ಮತ್ತೇನು ಹೇಳಲಿ ?

ಖಾಂಡಿಕ್ಯ :- ಕೇಶಿಧ್ವಜನೆ, ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದನ್ನೆಲ್ಲ ನೀನು ಸರಿಯಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದೆ. ನನ್ನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಸಮಂಜಸವಾದ ಉತ್ತರ ನೀಡಿರುವೆ. ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಕಲ್ಮಷವೆಲ್ಲವೂ ತೊಳೆದು ಹೋಗಿದೆ - ನಿನ್ನ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಅಜ್ಞಾನ ದೂರವಾಗಿದೆ. ನಿನ್ನ ತತ್ವಬೋಧೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಲ ಜ್ಞಾನವು ಈಗ ಉದಿಸಿದೆ ನನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ, ನನ್ನದು ಎಂದು ನಾನು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಯಿತು ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ನಾನು ನನ್ನದು ಎನ್ನುವದೆಲ್ಲವೂ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಂಟಾದುದು. ಈ ಅಜ್ಞಾನವು ದೂರವಾಗಿ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನವು ಉದಿಸಿ, ಶಾಶ್ವತವಾದ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧಕವಾದ ಯೋಗಮಾರ್ಗವನ್ನು ನೀನೇ ನನಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ, ಇನ್ನು ನೀನು ನಿನ್ನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ಹೋಗಬಹುದು. ನಿನಗೆ ಕಲ್ಯಾಣವಾಗಲಿ.'' ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಖಾಂಡಿಕ್ಯನು ಕೇಶಿಧ್ವಜ ಮಹಾರಾಜನನ್ನು ಅತ್ಯಾದರದಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿದನು. ನಂತರ ಕೇಶಿಧ್ವಜ ದೊರೆಯು ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಕೃತಾರ್ಥನಾಗಿ ಹಿಂತಿರುಗಿದನು. ಅವನು ತನ್ನ ಊರಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಬೆಳೆಸಿದ ಬಳಿಕ ಖಾಂಡಿಕ್ಯನು ತನ್ನ ಮಗನನ್ನು ತನ್ನಂತೆಯೇ ಯೋಗ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧಿರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಅಂದರೆ ತನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಬದರಿ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದನು. ಆ ದಿವ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಯೋಗಗಳಿಂದ ಭಗವಂತನ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಅಖಂಡವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದಿದನು.

ಇತ್ತ ಕೇಶಿಧ್ವಜ ಮಹಾರಾಜನು ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಬಂದು, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದನು. ಅವಧೂತನಂತೆ ಇದ್ದು ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪೂರ್ವದ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮವೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಯಿಸುವವರೆಗೆ ಅನಿಷ್ಟ ಪುಣ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಭೋಗಿಸಿ, ಭಗವದ್‌ಧ್ಯಾನೈಕ ಪರವಾಗಿ, ಎಲ್ಲ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು, ತಾಪತ್ರಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ದಿವ್ಯಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು. ನಾರದನೆ, ತಾಪತ್ರಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉಪಾಯ ಕೇಳಿದ್ದೆಯಲ್ಲವೆ? ಈಗ ಅದನ್ನೇ ಸವಿಸ್ತರವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ. ಯಮ ನಿಯಮಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿರಂತರ ಮನಸ್ಸಿಟ್ಟು ಸಂತತವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನೆಟ್ಟು, ಅಖಂಡ ಭಗವದ್‌ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ಯೋಗಸಾಧನೆಯೇ ಆ ತಾಪತ್ರಯಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ನಿನಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಮತ್ತೇನು ಹೇಳಬೇಕು ತಿಳಿಸು.

ನಾರದ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ನಲವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದುದು

—o—

ಭರತರಾಜನ ಚರಿತ್ರೆ ರಾಜನಾಗಿ ಬಿದ್ದ, ಚಿಗರೆಯಾಗಿ ಎದ್ದ, ಅವಧೂತನಾಗಿ ಗೆದ್ದ

ಅಧ್ಯಾಯ - ೪೮

ನಾರದ :- ಮುನಿಗಳೆ, ತಾಪತ್ರಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ತಾವು ಹೇಳಿದ ಉಪಾಯ ಕೇಳಿದೆ. ಆದರೂ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೆಮ್ಮದಿಯಿಲ್ಲ. ದುರ್ಜನರು ನೀವು ಹೇಳಿದ ಆತ್ಮ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ದುರ್ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಸಹಿಸುವದು ಹೇಗೆ ? ಅದರ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಿ.

ಸೂತ :- ನಾರದರ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರರಾದ ಸನಂದನ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಭರತರಾಜನ ನಡತೆಯ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವು ನೆನಪಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಹರ್ಷಗೊಂಡು ಹೇಳಿದರು.

ಸನಂದನ :- ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಒಂದು ಮನೋಹರವಾದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಅದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಭ್ರಾಂತಿಷ್ಟವಾದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ, ಸ್ಥೈರ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳು ದೊರಕುವವು. ಈ ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಭರತಖಂಡವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಯಾರು ಗೊತ್ತೆ ? ಅವನೇ ಭರತರಾಜ. ಆನುವಂಶಿಕವಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದಿತು- ಅಜ್ಜ-ಮುತ್ತಜ್ಜರಿಂದ ಈ ರಾಜ್ಯ ಆ ಭರತನಿಗೆ. ಇದನ್ನು ಧರ್ಮದಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ- ಆ ಭರತ ಭೂಪ. ತಂದೆಯಂತೆ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದರೂ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಬಗೆಬಗೆಯ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ. ಭಗವಂತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸಿದ. ಅವನು ಮಾಡಿದ ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಯಜ್ಞರೂಪವೇ ಆಗಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅವನು ತಾನು ಮಾಡುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನನ್ನೇ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿದ್ದ, ನಮಿಸುತ್ತಿದ್ದ, ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಕೈಕೊಂಡ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಯಜ್ಞರೂಪ, ಧ್ಯಾನರೂಪ, ಪೂಜಾರೂಪವೇ ಆಗಿರುತ್ತಿದ್ದವು.

ಮಕ್ಕಳು ಹುಟ್ಟಿದರೂ ಆ ದೊರೆಗೆ, ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಯೋಗ್ಯರು, ಸಮರ್ಥರೂ ಅಹುದು. ಕೆಲದಿನಗಳಾದ ಬಳಿಕ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ವೈರಾಗ್ಯ ಹುಟ್ಟಿತು. ಸಂಸಾರವೆಲ್ಲವೂ ತ್ಯಾಜ್ಯ ಎಂದು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟೇ ಬಿಟ್ಟ ತಪಸ್ಸಿಗೆ. ಅವನಿಗೆ ಗೊತ್ತು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದು. ಆದುದರಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಪುಲಸ್ತ್ಯರ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದ. ಮನುಗಳು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದ ಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿತ್ತು ಆ ತಾಣ, ಅದಕ್ಕೆ ಪುಲಹಾಶ್ರಮವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಅಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಸಿದ್ಧಿಪಡೆಯುವದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಅದಕ್ಕೆ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರಿತ್ತು. ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು ಅಲ್ಲಿ ನಿಂತು ತಪಗೈಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂತಹ ದಿವ್ಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನೇ ಈ ಭರತಮಹಾರಾಜ ಹುಡುಕಿ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸಿಗಾಗಿ ನಿಂತು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿದ. ಅಲ್ಲಿ ದೊರಕಿದ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಭಗವಂತನ ಪೂಜೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ, ಭಕ್ತಿಪ್ರಧಾನವಾಗಿತ್ತು ಅವನ ತಪಸ್ಸು. ಅರುಣೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಥಾನ. ನಿರ್ಮಲ

ವಾದ ಗಂಡಕಿ ನದಿಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಸ್ನಾನ, ಸುರ್ಯೋಪಸ್ಥಾನ, ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ, ಗಾಯತ್ರೀಜಪ, ಅನಂತರ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಆಗಮನ, ಅಲ್ಲಿ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕ ವಾಸುದೇವನ ಪೂಜೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲೇ ತಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದ ಹೂವು, ಹಣ್ಣು, ತುಳಸಿ, ಗರಿಕೆ, ಪತ್ರಿ, ಸಮಿಧೆ, ನೀರು, ದರ್ಭೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು. ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೂಜೆ. ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಧ್ಯಾನ, ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತದಿಂದ ಸಮಾಧಿ. ಹೀಗೆ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ನಡೆದಿತ್ತು ಆ ಭರತಮುನಿಯ ಏಕಾಂತ ತಪಶ್ಚರ್ಯೆ, ಆದೊಂದು ದಿನ ರಂಜನೀಯ ಮುಂಜಾವು. ಗಂಡಕೀ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ ಮಹಾರಾಜ. ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವಾಗ ನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮುಹೂರ್ತ ನಿಂತು ಜಪ ಮಾಡಿದ. ಆಗ ಒಂದು ಹೆಣ್ಣು ಚಿಗರೆಯು ನೀರು ಕುಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಬಹಳ ಬಾಯಾರಿತ್ತು ಆ ಜಿಂಕೆಗೆ. ಅದು ತುಂಬು ಗರ್ಭಿಣಿ, ಈಯಲಾಗಿತ್ತು. ಏಕಾಕಿಯಾದ ಆ ಹರಿಣಾಂಗನೆಯು ನದಿಯ ನೀರಿಗೆ ಬಾಯಿ ಹಚ್ಚಿತು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಕಾಡನ್ನೇ ನಡುಗಿಸುವ ಒಂದು ಸಿಂಹನಾದ. ಆ ಭೀಕರವಾದ ಸಿಂಹನಾದವನ್ನು ಕೇಳಿ, ಭಯಭ್ರಾಂತವಾದ ಆ ಹರಿಣಿಯು ನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾರಿ ಬಿದ್ದಿತು. ಗಾಬರಿಯಿಂದ ಹಾರುವಾಗ ಆ ಗರ್ಭಿಣಿಯಾದ ಹರಿಣಿಯ ಗರ್ಭಸ್ರಾವವಾಯಿತು. ಮರಿಯು ನೀರಿನಲ್ಲಿ, ತಾಯಿ ತೀರದಲ್ಲಿ, ದಡದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ತಾಯಿ ಜಿಂಕೆಯು ಸಿಂಹಾಸನದಿಂದ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಆಘಾತವಾಗಿ ತಡಿಯ ಹುಡಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರಳಾಡಿ ಪ್ರಾಣ ನೀಗಿತು.

ಅದೇ ತಾಯಿಯ ಗರ್ಭದಿಂದ ಉಚ್ಚಿ ನೀರ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ಮರಿಯ ತೆರೆಯ ಗುಂಟ ತೇಲುತ್ತ ಹರಿದುಹೊರಟಿತು. ಈಸಲಕ್ಕೂ ಬಾರದೇ ನೀರು ಗುಟುಕರಿಸತೊಡಗಿತು. ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಜಪ ಮಾಡುತ್ತ ನಿಂತ ಭರತ ದೂರೆ ನೋಡಿದ. ಆ ತಾಯಿಯಂತೆ ಈ ಮಗುವೂ ಹೆದ್ದೆರೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಸತ್ತು ಹೋಗುವದು ಎಂದೆನಿಸಿತು ಭರತನಿಗೆ. ಕೂಡಲೇ ಅವನು ಜಪಮಾಲೆಯನ್ನು ದಂಡೆಗೆ ಎಸೆದ. ನೀರಿಗೆ ಹಾರಿದ. ಮರಿಯ ಬಳಿ ಸಾರಿದ. ಅದನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲೆತ್ತಿಕೊಂಡ. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ನಡುಗುತ್ತಿತ್ತು ಆ ಪುಟ್ಟ ಮರಿಜಿಂಕೆ.

ಆ ಹರಿಣ ಶಿಶುವನ್ನು ಅರಸನು ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಪೋಷಿಸಿದ, ತಾನೇ ತಾಯಿಯಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಆರೈಕೆ ಮಾಡಿದ. ಹಾಗೆ ಸುದೈವದಿಂದ ತನಗೆ ಒದಗಿದ ರಾಜೋಪಚಾರದಿಂದ ಆ ಚಿಗರೆ ಮರಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯಿತು. ಕಾಡು ಮೇಡುಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಎಳೆಗರಿಕೆ ತಿಂದು, ತೊರೆಯ ನೀರು ಕುಡಿದು, ಸಂತೋಷದಿಂದ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಿತ್ತು. ದೊಡ್ಡದಾದಂತೆ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ದೂರ ದೂರ ಹೋಗಿ ಸಂಜೆ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಮರಳುತ್ತಿತ್ತು. ತಪ್ಪದೆ ದೂರ ದೂರ ವನಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅಲೆದಾಡಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಚಿಗರೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ ಚಿಗುರಿತು- ಆ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ. ನಿತ್ಯ ಸಹವಾಸದಿಂದ ಪ್ರೀತಿಯು, ಆಸಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯು, ಅನುರಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತಿಯು ಪರ್ಯವಸಾನವಾಯಿತು. ರಾಜ್ಯ, ಮಕ್ಕಳು, ಮಡದಿ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತೊರೆದು ಬಂದ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಈ ಚಿಗರೆಯ ಗೀಳು ಹಿಡಿಯಿತು. ಮೊದಲು ಇದ್ದ ದಯೆ ಮತ್ತು ಕರ್ತವ್ಯ ಬುದ್ಧಿಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಿತು - ಸ್ನೇಹ ಸ್ನೇಹವು ಮೋಹಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿತು. ಆ ಮೋಹ ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯ ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಸಡಲಿಸಿತು. ಎಂದಾದರೂ ಆ ಚಿಗರೆಯ ಮರಿಯು ಹಿಂದಿರುಗುವದು ತಡವಾದರೆ ತೀರಿಯೇ ಹೋಯಿತು. ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಹುಲಿ ಹಿಡಿದಿದೆಯೇ ? ಎಂದು ಹೆದರುತ್ತಿದ್ದ. ಸಿಂಹ ಹಿಂಸಿಸಿದೆಯೇ ? ಎಂದು ಕೊರಗುತ್ತಿದ್ದ.

ಅದು ಹತ್ತಿರವಿರದಿದ್ದರೆ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ತಪಸ್ಸಿನ ಸಮಾಧಿಯೇ ಏರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಕಣ್ಣು ತುಂಬ ನೋಡುವದು. ಅದರ ಮೈಮೇಲೆ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೈ ಆಡಿಸುವದು. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಬೆನ್ನು ನೇವರಿಸುವದರಲ್ಲಿಯೇ ಸಮಯ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ. ಅದರ ಉಪಚಾರ, ಉಪಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಧ್ಯಾನ, ತಪಸ್ಸುಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದು ದೂರ ಹೋದರೆ, ಅದು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಮರಳಿ ಬರುವದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಸಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಹಾಗಾದರೆ ಆಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ, ಹೀಗಾದರೆ ಸಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಆ ಭರತ ಮುನಿಯ ಧ್ಯಾನ, ತಪಸ್ಸು, ಅನುಷ್ಠಾನಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿಲುಗಡೆಗೆ ಬಂದವು. ಹೀಗೆ ಚಿಗರೆಯ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ದಿನ ಆ ಭರತಮಹಾರಾಜನು ಮರಣ ಹೊಂದಿದನು. ಸಾಯುವಾಗಲೂ ಅಷ್ಟೇ, ಪುತ್ರವತ್ಸಲನಾದ ತಂದೆ, ಮಕ್ಕಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲೇ ಪ್ರಾಣಬಿಟ್ಟಂತೆ ಭರತರಾಜನು ಚಿಗರೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣನ್ನು ನೆಟ್ಟೇ ಜೀವಬಿಟ್ಟನು.

ಮರಣ ಹೊಂದುವಾಗ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಿಗರೆಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಲೇ ತೀರಿಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ, ಮರಣೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಸಂಸ್ಕಾರ ಬಲದಿಂದ ತಾನೇ ಚಿಗರೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಆದರೆ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅವನು ಗೈದ ತಪಸ್ಸಿನ ಪುಣ್ಯ ಎಲ್ಲಿ ಹೋಗುವದು ? ಆ ತಪಸ್ಸಿನ ಫಲವಾಗಿ ಜನ್ಮಾಂತರದ ನೆನಪು ಮಾಸದೇ ಉಳಿದಿತ್ತು ಅವನ ಪ್ರೇಮ ಘಟಲದಲ್ಲಿ. ಬುದ್ಧಿಯೂ ಬಂದಿತು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ. ಅವನಿಗೆ ''ಚಿಗರೆಯ ಮರಿಯನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ನೆನೆಯುತ್ತಲೇ ಪ್ರಾಣ ಬಿಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ನಾನು ಈಗ ಚಿಗರೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದನೆ'' ಎಂದು ಮನದಟ್ಟಾಯಿತು. ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಆ ಚಿಗರೆಯು ಬುದ್ಧಿವಂತವಾಯಿತು. ಪೂರ್ಣ ಎಚ್ಚರ ಬಂದಿತ್ತು ಆ ಜೀವಕ್ಕೆ. ಅದು ಯಾರನ್ನೂ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ತಂದೆ ತಾಯಿಯರನ್ನೂ ನಂಬಲಿಲ್ಲ. ಬಂಧು-ಬಳಗ ನೆಚ್ಚಲಿಲ್ಲ. ಉಳಿದವರನ್ನಂತೂ ನೋಡಲೇ ಇಲ್ಲ. ನಡೆಯುವಷ್ಟು ಕಾಲಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿ ಬಂದ ಕೂಡಲೇ ಅದು ಓಡಿ ಬಂದಿತು ಅದೇ ಆ ಪುಲಹಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ. ಹಿಂದಿನ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲೆನಿಂತಿತು. ಆ ಆಶ್ರಮದ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಹುಲ್ಲನಷ್ಟೇ ಮೇಯುತ್ತಿತ್ತು. ಮುನಿಗಳು ಓಡಾಡಿ ತುಳಿದಾಡಿದ ಪವಿತ್ರವಾದ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿನ್ನುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಅಲ್ಪಾಹಾರದಿಂದ ದೇಹಕೊರಗಿಸಿ, ಹರಿಣ ಜನ್ಮ ಬರಲು ಕಾರಣವಾದ ಕಲ್ಮಷವನ್ನೆಲ್ಲ ತೊಳೆದುಕೊಂಡಿತು. ಕೊನೆಗೆ ಆ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಆ ಹರಿಣ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿತು. ನಂತರ ಯೋಗಿಗಳ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿ ಜನಿಸಿತು. ವಂಶಪರಂಪರಾಗತ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸಿತು. ಎಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ತಿರುಳು, ಎಲ್ಲ ವೇದಾಂತಗಳ ಹುರುಳು, ಅವನ ಮಿದುಳಿನಲ್ಲಿ ಅರಳಿತು, ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿತು. ಆ ಸಾತ್ವಿಕ ಚೇತನ. ನಿಜವಾದ ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವೇನು ? ಎಂಬುದನ್ನು ಅರಿತನು. ನಿಜವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಹಿಮೆ ಏನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದನು. ನಾಯಿ, ನರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೇವ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿರುವ ಭಗವಂತನ ಅನಂತ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಅವನು ತಿಳಿದನು. ನಾಯಿ, ನರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೇವ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿರುವ ಭಗವಂತನ ಅನಂತ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರವೇ ಇಲ್ಲ. ಎಂಬುದೇ ಅವನು ತಿಳಿದ. ಯಥಾರ್ಥತತ್ವವಾಗಿದ್ದಿತು. ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಭಗವಂತನ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದವನ್ನು ಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಅವನ ಬುದ್ಧಿಯು ಗ್ರಹಿಸಿತು. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ತತ್ವಜ್ಞಾನ ಅವನಿಗೆ ಆಗಿದ್ದರೂ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರ ನೋಡಲು ಅವನೊಬ್ಬ ಶುದ್ಧ ಮೊದ್ದು. ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಜ್ಞಾನಿ.

ಗುರುಗಳು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅನ್ನುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ, ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೆಯನ್ನೇ ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅವನ ತಂದೆ ಈ ಮುದ್ದುಮಗನ ಕೊರಳಿಗೆ ಜನಿವಾರ ಹಾಕಿ ಕೈ ತೊಳೆದು ಕೊಂಡ. ಆದರೆ ಈ ಕುಮಾರ ಮಾತ್ರ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ವೇದ ಹಿಡಿಯಲಿಲ್ಲ. ಶಾಸ್ತ್ರ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಮಂತ್ರಗಳ ಉಚ್ಚಾರ ಆಗಲೇ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೇಕೆ ಎಂದು ಕೇಳಿದವರಿಗೆ ತೊದಲು ಮಾತು, ಅಸಂಬದ್ಧ ಉತ್ತರ, ಅಸಂಗತ ವಚನ. ಅವನು ಉಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆ ತೀರ ಕೊಳೆ, ಅದು ಕೂಡ ಸರಿಯಾಗಿ ಮೈಮೇಲೆ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಯಾರು ಏನು ಮಾತನಾಡಿದರೂ ಬಾಯಿ ಬಿಡುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಮನಸ್ಸು ಬಂದಾಗ ಮಾತನಾಡಿದರೆ, ಅದೂ ಕೂಡ ಅಸಂಬದ್ಧ ಪ್ರಲಾಪ. ಇದರಿಂದ ಊರವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅಸಹ್ಯ ಇವನನ್ನು ಕಂಡರೆ.

ನಿಜವಾದ ಯೋಗಿಯಾದವನು ಇರಬೇಕಾದದ್ದು ಹೀಗೆಯೇ. ಜನರ ಮಾನ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಯೋಗ ಹಾನಿ ನಿಶ್ಚಿತ, ಜನರ ಅವಮಾನದಿಂದ ಯೋಗಸಿದ್ಧಿ ಸುಲಭ. ಆದುದರಿಂದ ಯೋಗಿಯಾದವನು ಜನರು ಅವಮಾನಿಸುವಂತೆ, ಅವರೆಂದೂ ಇವನ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಬಯಸದಂತೆ, ಹುಚ್ಚನಂತೆ ಇರಬೇಕು. ಎಂದು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನ ಆದೇಶ ಉಂಟು ಅವಧೂತಯೋಗಿಗಳಿಗೆ. ಅದನ್ನು ಅಕ್ಷರಶಃ ಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಈ ವೀತರಾಗ ಪೂತಾತ್ಮ. ನೋಡಲು ಹುಚ್ಚ. ಮಾತನಾಡಿಸಿದರೆ ಉನ್ಮತ್ತ. ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನೇ ಇದ್ದಾಗ ಶುದ್ಧ ಶುಂಭ. ಕೊಟ್ಟದ್ದನ್ನೆಲ್ಲ ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದ, ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನೂ ನುಂಗುತ್ತಿದ್ದ. ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನೂ ಭುಂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಹಣ್ಣು, ಹಾಳು ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿಯ ಕಾಳು, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಪಲ್ಲೆ, ಇದೇ ಅವನ ಕೂಳು. ಸಿಕ್ಕದ್ದನ್ನೆಲ್ಲ ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದ. ಸಿಕ್ಕಷ್ಟನ್ನೂ ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದ. ಕಡಿಮೆಯೆಂದು ಕೊರಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ದೊರಕಿದಷ್ಟು ತಿಂದು, ಇದ್ದಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ತೃಪ್ತಿಪಟ್ಟು, ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ. ಮುಂದೆ ಒಂದು ದಿನ ಅವನ ತಂದೆ ತೀರಿಹೋದನು. ಅಣ್ಣ ಅವನ ಮಕ್ಕಳು ಹಾಗೆಯೇ ಏಕೆ ಕೂಳು ಹಾಕುವರು ಆ ಹುಚ್ಚನಿಗೆ. ದುಡಿಸಿಕೊಂಡರು, ಮನೆಗೆಲಸ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ಮಿಕ್ಕಿ ಉಳಿದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಲದ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಹಚ್ಚಿದರು. ತಾವು ಉಂಡು ಉಳಿದ ತಂಗಳ ಆಹಾರವನ್ನು ಅವನಿಗೆ ನೀಡಿದರು. ಅವರು ಕೊಟ್ಟದ್ದನ್ನೇ ಆನಂದದಿಂದ ತಿಂದು ತೇಗುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಭೂಪ. ಯಾರೇ ಕರೆಯಲಿ, ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೇ ಹೇಳಲಿ 'ಇಲ್ಲ' ಅಥವಾ 'ಒಲ್ಲೆ' ಎಂದು ಎಂದೆಂದೂ ಅನ್ನುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೇಳದಷ್ಟು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ, ಹಾಕಿದಷ್ಟು ಊಟ ಮಾಡಿ, ಜನರಿಗೆಲ್ಲ ಉಪಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ. ಒಮ್ಮೆ ಸೌವೀರ ದೇಶದ ದೊರೆಯ ಸಾರಥಿಯ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಈ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಬಿದ್ದಿತು. ರಾಜನ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹೊರಲು ಆಳನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಿದ್ದ ಆ ರಾಜದೂತ. ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಹೊರಲು ಹಚ್ಚುವದು ಹೇಗೆ ಎಂದು ವಿಚಾರಿಸಿದ, ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಿದ. ಹುಟ್ಟಿನಿಂದೇನೋ ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಆಧರೆ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ, ದೇವರಪೂಜೆ ಇಲ್ಲ. ಇವನೆಂತಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ! ಇವನನ್ನು ಎಷ್ಟು ದುಡಿಸಿಕೊಂಡರೂ, ಏನೂ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ ? ಎಂದು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ವಿಚಾರಿಸಿ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬಂದ. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆ ಸೌವೀರ ದೇಶದ ದೊರೆಯು ಕಪಿಲಮುನಿಗಳ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟಿದ್ದ. ದುಃಖಮಯವಾದ ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದದ್ದು ಯಾವದು ? ಎಂಬುದನ್ನು ಕಪಿಲಮುನಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಆ ರಾಜನಿಗೆ. ಆ ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿ ಇದ್ದುದು ಇಕ್ಷುಮತಿ ನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ. ಅದು ಬಹುದೂರ. ಇವರು ಮಹಾರಾಜರು. ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಹೋಗಲು ದೊರೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ.

ಅದಕ್ಕಾಗಿ ವಾಹಕ ಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು. ಈ ಜಡವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಬಳವಿಲ್ಲದ ಆಳು ಎಂದು ಅರಸನ ಸಾರಥಿಯು ಇವನನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋದ. ರಾಜನ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಹೊರಲು ಹಚ್ಚಿದ. ಸಾರಥಿಯ ಮಾತಿನಂತೆ ಈ ಜಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆ ಅರಸನ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನೂ ಹೊತ್ತು ನಡೆದ. ಸಂಬಳ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಕೆಲವು ವಾಹಕರೂ ಆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲರೊಡನೆ ಇವನೂ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕಿದ. ಬೋಯಿಗಳು ರಾಜನ ಆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತು ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.

ಆದರೆ, ಈ ಮೊದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಮಾತ್ರ ಆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ ದಂಡೆಯ ತುದಿಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಇರಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಬೋಯಿಗಳು ವೇಗದಿಂದ ಹೋಗುವದು, ಇವನು ಮಾತ್ರ ಮೆಲ್ಲನೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡುವದು, ಇದರಿಂದ ಒಳಗೆ ಕುಳಿತ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಮೈಕುಲಕಿದಂತಾಯಿತು. ಕೂಡಲೇ ಅವನು ಗದರಿದ. ''ಹೀಗೇಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ನಡೆಯುವಿರಿ ? ಸಮವಾಗಿ ಹೋಗಿರಿ''- ಎಂದು, ಮತ್ತೆ ನಾಲ್ಕು ಹೆಜ್ಜೆ ಪ್ರಯಾಣ. ಬೋಯಿಗಳ ವೇಗದ ಹೆಜ್ಜೆ, ಈ ಅವಧೂತನ ಮಂದಗಮನ, ಅದರಿಂದ ಹೊತ್ತ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯು ಜಗ್ಗಾಡಿದಂತೆ ತಾರಮಾರು, ಒಳಗಿದ್ದ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಜಗ್ಗಿಬಿಟ್ಟಂತೆ. ಮತ್ತೆ ಮಹಾರಾಜ ಗುಡುಗಿದ - ''ಏನಿದು ! ಹೀಗೇಕೆ ನಡೆಯುತ್ತೀರಿ ? ಸರಿಯಾಗಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ - ನಿಮಗೆ ?'' ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ ಮಹಾರಾಜ, ಬೆದರಿಸಿದ ಬೈದ, ಆಗ ವಾಹಕರು '' ಬುದ್ಧಿ, ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ನಡೆಯುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಇವನು ಮಾತ್ರ ಬಹಳ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡುತ್ತಾನೆ'' ಎಂದರು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಸೌವೀರ ದೊರೆಯು ಅವಧೂತನಿಗೆ ಕೇಳಿದನು. ''ಏನಯ್ಯಾ ನಿನಗೆ ಬಹಳ ಶ್ರಮವಾಗಿದೆಯೇ ? ನೀನು ಈ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಹೊತ್ತಿದ್ದಾದರೂ ಎಷ್ಟು ಹೊತ್ತು? ಬಹಳ ಅಲ್ಪ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನೀನು ಇದನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವೆ. ಇಷ್ಟರಿಂದಲೇ ನಿನಗೆ ಆಯಾಸವಾಯಿತೆ? ನೀನು ಬಹಳ ಸಣ್ಣ (ಗಿಡ್ಡ) ಗಿರುವೆ. ಅಲ್ಲವೆ! ನೀನು ನಡೆಯುವದು ಇಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಬಗೆದೆಯಾ ?

ಅವಧೂತ :- ರಾಜನೇ, ನಾನು ಸ್ಥೂಲ ದೇಹದವನೂ ಅಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನೂ ಹೊತ್ತಿಲ್ಲ, ನಾನು ದಣಿದೂ ಇಲ್ಲ. ನನಗೆ ಆಯಾಸವೂ ಆಗಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತವರೇ ಬೇರೆ. ನಾನೇ ಬೇರೆ.

ಮಹಾರಾಜ :- ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಂಡದ್ದನ್ನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವಿಯಾ ? ನೀನು ದೇಹದಿಂದ ದಪ್ಪಗಾಗಿರುವದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲವೇ? ಈ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯು ಇನ್ನೂ ನಿನ್ನ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆಯೇ ಇದೆ. ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತರೆ ಮಾನವರಿಗೆ ಶ್ರಮವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುವದು. ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕಂಡದ್ದನ್ನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವಿ?

ಅವಧೂತ :- ರಾಜನೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡಿದ್ದನ್ನು ಮಾತ್ರ ನನಗೆ ಹೇಳು, ನಾನು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿದ್ದೇನೆ, ಅದು ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಇದೆ ಎನ್ನುವದು ಶುದ್ಧ ಸುಳ್ಳು. ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಂಡಂತೆ ನಿನ್ನ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತವನು ನಾನಲ್ಲ - ಈ ಹೆಗಲು. ಈ ಹೆಗಲು ಈ ನನ್ನ ಎರಡು ಬಾಹುಗಳ ಮೇಲೆ ಇದೆ. ಈ ಬಾಹು ಎದೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಆ ಎದೆಯು ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ. ಹೊಟ್ಟೆ ಮೊಣಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಇದೆ. ಮೊಣಕಾಲು ಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ. ಆ ಕಾಲು ನೆಲದ ಮೇಲೆ, ಅಂದ ಬಳಿಕ ನಿನ್ನ ಈ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ - ನಿಜವಾದ ಭಾರವನ್ನು

ಹೊತ್ತಿದ್ದು ಕೊನೆಗೆ ಭೂಮಿ, ನಾನು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಹೊತ್ತಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ನೀನು ಹೇಳಿದಿ? ನೀನು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವ, ನಾನು ಇದನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡವ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ನನ್ನ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ' ಇದೆ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ, ಶಿಬಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ನೀನಾಗಲಿ, ಅದನ್ನು ಹೊತ್ತ ನಾನಾಗಲಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಇದನ್ನು ಈ ಭೌತಿಕ ಶರೀರಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದಲೇ ಊಹಿಸಬೇಕು. ಸತ್ವ, ತೇಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಮುಂತಾದ ಗುಣಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ವಿನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವವು. ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ವಿನಾಶಹೊಂದದ ಪದಾರ್ಥ ಒಂದೇ. ಅದೇ ಪರಮಾತ್ಮ.

ಆ ಪರಮಾತ್ಮನು ನನ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆ. ನಿನ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಎಲ್ಲವನ್ನು ಅರ್ಥಾತ್ ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಭಾರವನ್ನು ಆ ಭಗವಂತನೇ ಹೊತ್ತಿದ್ದು, ಅವನು ಸರ್ವಾಧಾರ. ಈ ಜೀವರಿಗೆ ಒಂದು ತೃಣದ ಭಾರ ಹೊರಲು ಕೂಡ ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಅಂದ ಬಳಿಕ ನಾನು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ ಭಾರ ಹೊತ್ತಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ನೀನು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಮತ್ತು ನಾನು ದೇಹದಿಂದ ದಪ್ಪನಾಗಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ಮೂದಲಿಸಿ ಮಾತನಾಡಿದೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ನಿನ್ನ ಮೂರ್ಖತನಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲ ನಾಶವೂ ಇಲ್ಲ. ಅದು ಸೊರಗುವದೂ ಇಲ್ಲ, ಸೊಕ್ಕುವದೂ ಇಲ್ಲ. ಅಂದ ಬಳಿಕ ನಾನು ಪುಷ್ಟನಾಗಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ನೀನು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪು. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಈ ನಿನ್ನ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ನಾನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ಈ ಬೋಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಯಾರೂ ಹೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಬಾಹು, ನಡುವು, ಮೊಣಕಾಲು, ಪಾದ, ಭೂಮಿ, ಸಹಿತವಾಗಿ ನನ್ನನ್ನೂ, ನಿನ್ನನ್ನೂ ಈ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಮೂಲಗಿಡವನ್ನೂ, ಆ ಗಿಡಗಳ ಕಾಡನ್ನೂ, ಅಂತಹ ಅನೇಕಾನೇಕ ಕಾಡುಗಳನ್ನೂ ಬೆಳೆದು ನಿಂತ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನೂ, ಇಂತಹ ಅನೇಕ ಪೃಥ್ವಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನೂ, ಆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಹೊತ್ತ ಆ ಆದಿಶೇಷನನ್ನೂ ನಿಜವಾಗಿ ಹೊತ್ತು ನಿಂತವ ನಾರಾಯಣನೊಬ್ಬನೆ.

ನೀನು ತಿಳಿಯದೇ ' ನಾನೇ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಹೊತ್ತಿದ್ದೇನೆ ' 'ನಾನು ದಪ್ಪಗಿದ್ದೇನೆ' ನನಗೆ 'ಶ್ರಮವಾಗಿದೆ' ಎಂದು ಹೇಳುವದು ಶುದ್ಧ ತಪ್ಪು. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಭಗವಂತನೇ ಹೊತ್ತಿರುವಾಗ ನನಗೆ ಆಯಾಸ ಹೇಗೆ ಆಗುವದು ? ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ಹೇಳಿದ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಒಂದೂ ಸತ್ಯಾಂಶವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತು ನಿಂತ ಆ ಅವಧೂತನು ಸುಮ್ಮನಾದನು. ಅವನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ ರಾಜನು ತಕ್ಷಣ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಿಂದ ಇಳಿದು ಆ ಅವಧೂತನ ಕಾಲಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಎಂದನು.

ರಾಜ :- ಪುಣ್ಯಾತ್ಮನೇ, ಆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡು. ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ಈ ಹುಚ್ಚು ವೇಷಧಾರಿಯಾದ ನೀನು ಯಾರ ಮಗ ? ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲು ಕಾರಣವೇನು ? ನಿಮ್ಮಂಥವರ ಸೇವೆಗೆಂದೇ ನಾನೀಗ ಹೊರಟಿದ್ದು.

ಅವಧೂತ :- ಮಹಾರಾಜ, ನಾನು ಯಾರು ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲಿ. ನಾನು ಎಂದರೆ ಈ ಆತ್ಮ. ಇಧಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಇಲ್ಲ. ದೇಶವಿಲ್ಲ, ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅನೇಕ ಜನ್ಮ, ದೇಹಗಳಲ್ಲಿ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ನಾನು ಏನೆಂದು ಹೆಸರು ಕೊಡಲಿ ? ಯಾವ ಊರು ಯಾವ ದೇಶವೆಂದು ಹೇಳಲಿ ? ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದು ಕೇಳಿರುವೆ, ಇದಕ್ಕೆ

ಉತ್ತರ ಹೇಳಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ನಾನು ನೀನು ಎಲ್ಲರೂ ಹಿಂದಿನ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಈ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜನ್ಮಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿರುತ್ತೇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬರಲು ಕಾರಣ ಹಿಂದಿನ ಕರ್ಮ. ಈಗ ಅನುಭವಿಸುವ ಸುಖದುಃಖಗಳೆಲ್ಲ ಅದರ ಫಲ.

ರಾಜ :- 'ನಾನು' ಯಾರು ? ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ನೀನು ಹೇಳಿದೆಯಷ್ಟೆ ! ಆದರೆ ಅಹಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬನು ಪಾತ್ರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಅಹಂ ಶಬ್ದವು ಆತ್ಮವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಆತ್ಮ ಎಂದರೆ ಜೀವಾತ್ಮ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ 'ಅಹಂ' ಎಂದರೆ ನಾನು ಎಂದೆನ್ನುವದರಲ್ಲಿ ಏನು ದೋಷವಿದೆ ?

ಅವಧೂತ :- 'ಅಹಂ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿದ್ದುದು ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ಅಹಂ ಶಬ್ದವು ಆತ್ಮ ಬೋಧಕವಾದರೂ ಅನಾತ್ಮವನ್ನೂ ಆತ್ಮವೆಂದು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಅಹಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಚ್ಚಾರ ಮಾಡುವವರು ಯಾರು ? ಹಲ್ಲು, ನಾಲಿಗೆ, ತುಟಿ, ದವಡೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು. ಶಬ್ದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಇವು ಯಾವವೂ ಅಹಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಲ್ಲ. ಅಹಂ ಎಂದು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯವು ಮತ್ತು ಅದು ಬೋಧಿಸುವ ತಲೆ, ಕೈ ಮುಂತಾದ ಅವಯವ ಸಮೂಹರೂಪವಾದ ಶರೀರವು ಆತ್ಮನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಈ 'ಅಹಂ' ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕು ? ಇದರಂತೆ 'ತ್ವಂ' ಎಂದರೆ ನೀನು ಈ 'ತ್ವಂ' ಪದಾರ್ಥವಾದ ನೀನು ಯಾರೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏನೆಂದು ಹೇಳುವದು ? ನೀನು ಪ್ರಜರಿಗೆ ರಾಜ. ನಿಮ್ಮ ತಂದೆಗೆ ಮಗ. ಹೆಂಡತಿಗೆ ಗಂಡ. ವೈರಿಗೆ ಶತ್ರು, ಸ್ನೇಹಿತರಿಗೆ ಮಿತ್ರ. ಮಗನಿಗೆ ತಂದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಥವಾ ಅದೇ ತರಹವಾಗಿರುವ ನನ್ನನ್ನು ಯಾರೆಂದು ಹೇಳುವದು ?

ಇದು ನಿನ್ನ ತಲೆಯೇ ? ಅಥವಾ ನೀನೇ ತಲೆಯೋ ? ನೀನು ಹೊಟ್ಟೆಯೋ ಅಥವಾ ನಿನ್ನದು ಈ ಹೊಟ್ಟೆಯೋ ? ಅಲ್ಲ, ನೀನು ಹೊಟ್ಟೆಯೂ ಅಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ತಲೆ, ಹೊಟ್ಟೆ, ಪಾದಗಳು ನಿನ್ನವೇ? ಅಲ್ಲ. 'ನೀನು' ಈ ಎಲ್ಲ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನನಾಗಿರುವೆ. ಅದರಂತೆ ನಾನೂ ಸಹ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನಿನ್ನನ್ನಾಗಲಿ ನನ್ನನ್ನಾಗಲಿ ಯಾರು ಎಂದು ಹೇಳುವದು ! ಮರದಿಂದ ಕಟ್ಟಿಗೆ, ಕಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ನೀನು ಕುಳಿತ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದೆ. ನೀನು ಕುಳಿತ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯು ಕಟ್ಟಿಗೆ ಆದರೂ ಈಗ ಅದು ಮರ ಅಥವಾ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಎಲ್ಲಿದೆ ? ಮಹಾರಾಜನು ಮರದಮೇಲೆ, ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ ಎಂದರೆ ಯಾರು ನಂಬುವರು ? ಈ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯು ಅದೇ ಮರದ ಪರಿಣಾಮ. ಆದರೆ ಅದರ ಹಿಂದಿನ ಅಥವಾ ಇಂದಿನ ಮರ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ನೋಡು. ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಪ್ರವಾಹ ಪತಿತನಾದ ಒಂದೇ ಜೀವಿಯು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಅವಸ್ಥೆ, ಆಕಾರ, ಅಭಿಧಾನಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವಾಗ ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷ, ಆಳು, ಅರಸ, ನರ, ನಾಯಿ, ಮೇಕೆ, ಮನುಷ್ಯ ಮುಂತಾದ ಬಗೆ ಬಗೆಯ ರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವಾಗ ನಾನು ಯಾರು ? ನೀನು ಯಾರು? ಎನ್ನುವದನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ ! ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಾನುಸಾರ ಅನುಷ್ಠಿತ ಧರ್ಮಾನುಸಾರ ಬಗೆ ಬಗೆಯ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವ ಮತ್ತು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಭಾಗಗಳಿಂದ ರೂಪಗೊಂಡು ಒಂದಾಗಿ ಎದ್ದಿರುವ ಈ ದೇಹವನ್ನು 'ನನ್ನ' ದಾಗಿರದ 'ನಾನು' ಆಗಿರದ ಈ ಶರೀರವನ್ನು ನಾನು ಎಂದು ಭಾವಿಸಲು ಹೇಗೆ ಶಕ್ಯ.

ನಾರದ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ನಲವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದುದು

ಗುರು ಶಿಷ್ಯರ ಆಧ್ಯಾತ್ಮ ಪ್ರಯೋಗ, ವಿವಾದ ಸಂವಾದ

ಅಧ್ಯಾಯ - ೪೯

ರಾಜ :- ಪರಮಾರ್ಥಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ, ನಿನ್ನ ಈ ಎಲ್ಲ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿದ ಬಳಿಕ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿನ್ನಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ನನಗೆ ಚಪಲ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಪರಮಾರ್ಥ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕಪಿಲಋಷಿಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ವಿಚಾರಿಸಲು ನಾನು ಹೊರಟಿದ್ದೆ ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ದರ್ಶನವಾಯಿತು. ಜಗತ್ತಿನ ಅಜ್ಞಾನ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಕಪಿಲರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದರ್ಶನವೇ ನನಗೆ ಇಂದು ಆದಂತಾಯಿತು. ನೀನು ಈಗ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಯಾವದು ತಿಳಿಸು.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣ :- ದೊರೆಯೆ, ನೀನು ಮತ್ತೆ ಅದೇ ಧಾಟಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕೇಳುತ್ತಿರುವೆ. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಯಾವದು ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಿರುವೆ! ಎಲ್ಲ ಪರಮಾರ್ಥಗಳೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಸೇ ಆಗಿವೆ. ಒಬ್ಬನು ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ದೇವರನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರೆ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿ, ಮಗದೊಬ್ಬನು ಮಡದಿಗಾಗಿ. ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಅವರವರು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ಪರಮಾರ್ಥ ವಸ್ತುಗಳು, ನಿಜವಾದ ವಿವೇಕಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಭಗವಂತನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಪರಮಾರ್ಥ, ಅದೇ ಅವನಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು, ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು ಸ್ವರ್ಗದ ಆಶೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ, ಅಲ್ಲದೆ ಅದನ್ನೇ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದೆ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ಅದು ಉತ್ತಮ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಗುವದು. ಯೋಗಿಗಳೂ, ವಿರಕ್ತರೂ ಇಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನ ದಿವ್ಯ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಅವರಿಗೆ ಅದೇ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು. ಅದೇ ಪರಮಾರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಅಧಿಕಾರ ಭೇದದಿಂದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಸಾವಿರಾರು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾರ್ಥವಲ್ಲ. ಪರಮಾರ್ಥದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಅವು ನಿಜವಾದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಧನದ ಆಶೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೇವರು ಕೊಟ್ಟ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸುತ್ತ ಇದ್ದರೆ, ಅದು ಪರಮಾರ್ಥ ಧರ್ಮ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಆಗುವದು. ನಶ್ವರವಾದ ಸಮಿಧೆ, ತುಪ್ಪ, ದರ್ಭೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಯಜ್ಞಾದಿಕ್ರಿಯೆಗಳು ನಾಶ ಹೊಂದುವವು. ಇವುಗಳಿಂದ ನಾಶ ಉಳ್ಳದ್ದೇ ಆದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳನ್ನು ಬಯಸಿ ನಡೆದರೆ ಇವೆರಡೂ ಪರಮಾರ್ಥವಲ್ಲ. ಅದನ್ನೇ ಕಾಮ್ಯಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಹರಿ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ಅದು ಪರಮಾರ್ಥ ಧರ್ಮವೆನಿಸುವದು. ನಶ್ವರವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಶಾಶ್ವತ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಮೋಕ್ಷ ಪಡೆಯುವದೇ ಪರಮಾರ್ಥ ಶಬ್ದದ ಯಥಾರ್ಥ ಅರ್ಥ. ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಪರಮಾರ್ಥ ವಸ್ತು ಒಂದೇ ಅದ್ವಿತೀಯ, ವ್ಯಾಪಕ. ಸರ್ವತ್ರಸಮ, ನಿರ್ದೋಷ, ಪ್ರಾಕೃತಗುಣರಹಿತ, ಪ್ರಕೃತಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವೃದ್ಧಿ, ಹ್ರಾಸ ಶೂನ್ಯ, ಜ್ಞಾನರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಪರಮಾರ್ಥ. ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು

ವಿಭುವಾದರೂ, ಪ್ರಕೃತಿಮಯವಾದ ಜಾತಿ, ರೂಪ, ದೇಹ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೊಂದಿಲ್ಲ, ಈಗ ಹೊಂದುತ್ತಿಲ್ಲ, ಮುಂದೆ ಹೊಂದಲಾರನು. ಸ್ವದೇಹ, ಪರದೇಹ, ಜೀವ, ಜಡ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಡೆಗೆ ಇದ್ದರೂ, ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಕಂಡರೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇರುವ ಆತ್ಮತತ್ವವು ಒಂದೇ. ಬಿದಿರಿನ ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಗಾಳಿಯು ಒಂದೇ ಆದರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತೂತುಗಳಿಂದ ಹೊರಬಂದಾಗ ಸ,ರಿ,ಗ,ಮ,ಪ,ದ,ನಿ, ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ವರ ರೂಪವಾಗಿ ಕೇಳಿ ಬರುವವು. ರಂಧ್ರದಿಂದ ಬರುವ ಧ್ವನಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದರೂ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಬಿದಿರಿನ ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಒಂದೇ ವಾಯುವಿನ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಆವಿಷ್ಕಾರಗಳು. ಆದರಂತೆ ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪಿಂಡಾಂಡ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗಳಲ್ಲಿದ್ದು, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವನು. ಎಲ್ಲ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಮಾನವರಲ್ಲಿ, ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಆ ಭಗವಂತನು ಒಬ್ಬನೇ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಋಭು ಹೇಳಿದ ಒಂದು ಆಖ್ಯಾನ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು. ''ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಮಗನಿದ್ದ. ಋಭು ಎಂಬುದು ಅವನ ನಾಮಧೇಯ. ಪುಲಸ್ತ್ಯಋಷಿಯ ಮಗ ನಿದಾಘನು ಅವನ ಶಿಷ್ಯ. ಋಭು ಮುನಿಗೆ ಶಿಷ್ಯ. ನಿದಾಘನಿಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ವಿಜ್ಞಾನ ತತ್ವವನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದವನು. ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯ ನಿದಾಘನಿಗೆ ತಾನು ಹೇಳಿದ ತತ್ವವು ಇನ್ನೂ ಮನದಟ್ಟಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅನಿಸಿತು. ಆಗ ಋಭು ಗುರುವು ಸಮಯಬಂದಾಗ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಕೊಡಲು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದನು.

ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷ ಕಳೆದುಹೋದವು. ನಿದಾಘನು ಆಗ ದೇವಿಕಾನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ನಾಗರ ಎಂಬ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದನು. ನದೀ ತಟಾಕದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಆ ನಗರ ಸರ್ವ ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಂದ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿದ್ದಿತು. ಅದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದವರು ಸಾಮಾನ್ಯರೆ ! ಬ್ರಹ್ಮಮಾನಸಪುತ್ರರಾದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮುನಿಗಳು.

ಸುತ್ತಲೂ ರಮ್ಯವಾದ ಹೂದೋಟಗಳು, ನೋಡಿದಲ್ಲೆಲ್ಲ ನೈದಿಲೆ, ತಾವರೆಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವ ಹೊಕ್ಕರಣಿಗಳು. ಆ ನಾಗರವೆಂಬ ನಗರ ನೋಡುವವರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರವಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಸಂಪತ್ತಿನ ಸಮೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಮೆರೆಯುವ ಈ ನಗರದಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯ ನಿದಾಘ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬಂದಿತು ಆ ಋಭುಮುನಿಗೆ. ಕೂಡಲೇ ಶಿಷ್ಯನನ್ನು ಕರೆಯಲು ಹೊರಟ ಆ ಋಭು ಗುರು. ಆ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಿ ನಿದಾಘನ ಮನೆಗೆ ಆಗಮಿಸಿದ ಆ ಗುರುದೇವ. ಅತಿಥಿಗಳ ದಾರಿ ಕಾಯುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದ ನಿದಾಘ. ತನ್ನ ವೈಶ್ವದೇವವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿ ಅಭ್ಯಾಗತರಿಗಾಗಿ ದಾರಿ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದ. ಋಭುಋಷಿಗಳು ಹೋಗಿ ನಿಂತರು. ಆನಂದವಾಯಿತು ನಿದಾಘನಿಗೆ. ಅತ್ಯಾದರದಿಂದ ಸ್ವಾಗತ ಮಾಡಿದ. ಆಸನ ನೀಡಿದ. ಅರ್ಘ್ಯೋದಕಗಳಿಂದ ಅಡಿದಾವರೆಗಳನ್ನು ತೊಳೆದ. ಎಲೆ ಹಾಕಿ ಊಟ ಬಡಿಸಿದ. ಭೋಜನ ಮಾಡಲು ಕೈ ಮುಗಿದು ಬೇಡಿಕೊಂಡ. ಆ ಗುರುವು ನಿದಾಘನಿಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ.

ಋಭು :- ನಿದಾಘ, ನಾನು ಕದನ್ನವನ್ನೆಂದೂ ಮುಟ್ಟುವದಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಏನೇನು ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿರುವೆ.

ನಿದಾಘ :- ದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠರೇ, ಅಕ್ಕಿ ಹಿಟ್ಟು, ಇದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅನಾರಸ ಮುಂತಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಾನು ಮಾಡಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಇಷ್ಟವಾದದ್ದನ್ನು ಯಥೇಷ್ಟ ಭೋಜನ ಮಾಡಬಹುದು.

ಋಭು :- ಇದೆಲ್ಲವೂ ಕದನ್ನವೇ ಸರಿ. ನನಗೆ ಏನಾದರೂ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನವಿದ್ದರೆ ಬಡಿಸು.

ನಿದಾಘ :- ಸ್ವಾಮಿ ಸಕ್ಕರೆ ಹಾಕಿದ ಪಾಯಸವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಕಬ್ಬಿನ ರಸದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪಕ್ವಾನ್ನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಗೋದಿಯ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಸಿಹಿಯಾದ ತಿಂಡಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟವಾದದ್ದನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಋಭು :- ಇವೂ ಕೂಡ ಎಲ್ಲವೂ ಕದನ್ನವೆ! ಮತ್ತೇನಾದರೂ ಪಕ್ವಾನ್ನವಿದ್ದರೆ ಬಡಿಸು.

ಆಗ ನಿದಾಘನು ತನ್ನ ಮಡದಿಯನ್ನು ಕರೆದು ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದದ್ದನ್ನು ಆರಿಸಿ, ಅದರಿಂದ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನ ತಯಾರಿಸಿ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಅಣಿ ಮಾಡಲು ಹೇಳಿದನು. ಪತಿಯ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಶಿರಸಾವಹಿಸಿ, ಅವನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಶಾಲಿನಿಯು ಮಧುರವಾದ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನ ತಯಾರಿಸಿ, ಋಭುಮುನಿಗೆ ಎಲೆ ಬಡಿಸಿದಳು. ಅದೆಲ್ಲವನ್ನು ಋಭು ಋಷಿಯು ಯಥೇಷ್ಟ ಭೋಜನ ಮಾಡಿದನು. ಅದರಿಂದ ನಿದಾಘನಿಗೆ ಆನಂದವಾಯಿತು. ನಿದಾಘನಿಗೆ ಇವನು ತನ್ನ ಗುರುವಾದ ಋಭುಋಷಿ ಎಂದು ಗೊತ್ತೇ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಮೇಲಾಗಿತ್ತು ಅವನು ಈ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿ ಓದಿ. ಅಧ್ಯಯನದ ನಂತರ ಒಮ್ಮೆಯೂ ಗುರು-ಶಿಷ್ಯರ ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಗುರುವಿನ ಗುರುತು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ ಆ ನಿದಾಘನಿಗೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಅನಾಯಾಸ ವಾಗಿ ಓರ್ವ ಮಹರ್ಷಿಯು ತನಗೆ ಆತಿಥ್ಯ ನೀಡಲು ದೊರಕಿದರು ಎಂಬ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಆ ಋಭುಮುನಿಯನ್ನು ಕರೆದು ಊತಣ ನೀಡಿದ. ತನ್ನ ಮಡದಿಯು ದಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಕ್ವಾನ್ನವನ್ನು ಈ ಅತಿಥಿಯು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಭಕ್ಷಣ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಹಿಗ್ಗಾಯಿತು. ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ. ಆ ಋಭುಮುನಿಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು.

ನಿದಾಘ :- ವಿಪ್ರೋತ್ತಮ, ನಾನು ಬಡಿಸಿದ ಈ ಊಟದಿಂದ ನಿನಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ತೃಪ್ತಿ ಆಯಿತೇ ? ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಯಿತೇ? ತಮ್ಮ ಊರು ಯಾವದು? ಎತ್ತ ಹೊರಟಿದ್ದೀರಿ? ಇಲ್ಲಿಗೆ ದಯಮಾಡಿಸಲು ಕಾರಣವೇನು?

ಋಭು :- ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆ, ಹಸಿವು ಆದವನಿಗೆ ಅನ್ನ ಉಂಡರೆ ತೃಪ್ತಿ ಆಗುವದು. ನನಗೆ ಹಸಿವೆಯೇ ಆಗಿಲ್ಲ. ತೃಪ್ತಿ ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂತು ? ನನ್ನನ್ನೇಕೆ ಕೇಳುವೆ ? ಜಠರಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಅನ್ನಾದಿಗಳು ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಅಂದರೆ ಜೀರ್ಣವಾದರೆ ಹಸಿವೆ ತಾನೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ನೀರು ಬತ್ತಿದ್ದರೆ ಮಾನವನಿಗೆ ನಿರಡಿಕೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ದೇಹದಲ್ಲಿಯ ಪೃಥ್ವೀಭಾಗ, ಜಲಭಾಗಗಳು ತೇಜೋಭಾಗವಾದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಶೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಹಸಿವೆ ನಿರಡಿಕೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅವು ಆತ್ಮದ ಧರ್ಮವಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ನನಗೆ ಹಸಿವೆ ಹುಟ್ಟುವದೂ ಇಲ್ಲ. ಅದರ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಹಸಿವೆಯೇ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಆತ್ಮನಿಗೆ ತುಷ್ಟಿ ಪುಷ್ಟಿ ಎಲ್ಲಿಂದಾದೀತು ? ಸಂತೋಷ, ಮನಃಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ಇವು ಮನೋಧರ್ಮಗಳು. ಅದಕ್ಕೂ ಆತ್ಮನಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ. ಅಂದಬಳಿಕ ಸಂತೋಷವಾಯಿತೆ ಎನ್ನುವ ನಿನ್ನ ಪ್ರಶ್ನೆ ಸರಿಯಿಲ್ಲ.

ಈ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನದು. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ಅವನು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದು ಸರ್ವ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಊರು ಯಾವದು? ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೂಡುವದಿಲ್ಲ. ನೀನು ಮಾಡಿದ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನದಿಂದ ನನಗೆ ತೃಪ್ತಿ ಆಯಿತೇ ಎಂದು ಕೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ನೀನು ಮಾಡಿದ ಅನ್ನವು ಮೃಷ್ಟಾನ್ನ ಅಲ್ಲವೆಂದರೆ ನಿನಗೆ ಕೋಪ

ಬರುವದು. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಯಾವ ವಸ್ತುವೂ ಕೊನೆಯ ವರೆಗೆ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನವಾಗಿ ಉಳಿಯುವದಿಲ್ಲ. ನೀನು ಮಾಡಿದ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನವು ನೀನು ಮಾಡುವದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಮೃಷ್ಟಾನ್ನವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಮಾಡಿಟ್ಟ ಏಳೆಂಟು ಗಂಟೆಗಳ ನಂತರ ಅದು ತಂಗಳಾಗಿ ದುರ್ಗಂಧದಿಂದ ತಿಂದವರಿಗೆ ಅನಾರೋಗ್ಯಕರವಾಗುವದು. ಅದನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ತಿಂದರೆ ದೇಹಕ್ಕೆ ವಿನಾಶಕರವಾಗುವದು. ಹೀಗೆ ಹಿಂದೆ, ಈಗ, ಮುಂದೆ ಪ್ರಮಾಣ ಮೀರಿದರೆ, ಅರುಚಿಕರ, ಅನಾರೋಗ್ಯಕರವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮೃಷ್ಟಾನ್ನವೆಂದು ನಾನು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲಿ ?

ಈ ಪಾರ್ಥಿವದೇಹವು ಪಾರ್ಥಿವಾಂಶವು ಕಡಿಮೆ ಆದಾಗ ಜಲಾಂಶವು ಕಡಿಮೆ ಆದಾಗ ಸಂಕಟಪಡುವದು. ಆಗ ಮಣ್ಣಿನ ಮನೆಗೆ ಸೆಗಣಿಯಿಂದ ಸಾರಿಸಿದರೆ ತುಸು ಭದ್ರತೆ ಉಂಟಾದಂತೆ ಪಾರ್ಥಿವ ದೇಹಕ್ಕೆ ಅನ್ನ ನೀರು ಹಾಕಿದರೆ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ತೃಪ್ತಿ ಆಗುವದು. ಇದು ಅವುದೂ ಪರಮಾರ್ಥವಲ್ಲ. ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ಆಶೆಗಳಿಂದ ಈ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಗಳ ತೃಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ಪೋಷಣೆ ಮಾಡುವದು ಬಿಟ್ಟು, ಆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ನೀನು ಆರಾಧಿಸಬೇಕು. ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು,'' ಅವನ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ, ನಿದಾಘನಿಗೆ ಆನಂದವಾಯಿತು. ಅವನು ಗುರುವಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ- ''ವಿಪ್ರೋತ್ತಮನೇ, ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗು. ನಿನ್ನ ಈ ಹಿತೋಪದೇಶ ಕೇಳಿ ನನ್ನ ಅಜ್ಞಾನವು ಕಳೆದುಹೋಯಿತು. ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡಿರಿ. ತಾವು ಯಾರು ಹೇಳಿರಿ.''

ಋಭು :- ನಿನಗೆ ನನ್ನ ಗುರುತು ಹತ್ತಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ನಿನಗೆ ಹಿಂದೆ ತತ್ವೋಪದೇಶಗೈದ ಋಭುವೇ ನಾನು. ನಾನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸಲು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿರುವ ಏಕೈಕ ಶಕ್ತಿ ಪರಮಾತ್ಮ, ಅವನು ಅಧಿಕರಣ ಭೇದದಿಂದ ಅಸಂಖ್ಯ ವಸ್ತುಗಳಿದ್ದರೂ ಅವನಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಸರ್ವತ್ರ, ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವದೇ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ-ಅದ್ವೈತ ಜ್ಞಾನ. ಇದನ್ನು ನಿನಗೆ ತಿಳಿಸಿಕೊಡಬೇಕೆಂದೇ ನಾನಿಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದೆ.'' ಗುರುವಿನ ಈ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೈಮುಗಿದು ಕೇಳಿದ ಶಿಷ್ಯ ನಿದಾಘ ''ಸ್ವಾಮಿ ತಾವು ಈ ವರೆಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು ನಿಜ. ಈ ದಿವ್ಯ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶದಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ತಮಗೆ ವಂದನೆ'' ಎಂದು ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದನಂತರ ''ಇಲ್ಲಿಯೇ ಕೆಲವು ದಿನ ಇರಲು'' ಕೇಳಿಕೊಂಡ. ಆದರೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾದ ಆ ಋಭುಮುನಿಯು ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು ಹೋದ.

ಮತ್ತೆ ಸಾವಿರ ವರ್ಷ ಉರುಳಿದವು. ನಡುವೆ ಒಮ್ಮೆಯೂ ಗುರು-ಶಿಷ್ಯರ ಮಿಲನ ವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಗುರು ಮರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಶಿಷ್ಯ ಅರಿಯಲಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದ ಋಭು ಗುರುವು ಮತ್ತೆ ಆ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶ ಗೈಯಲು ಅವನನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬಂದ. ಅದೇ ದೇವಿಕಾ ದಂಡೆಯ ದಂಡೆ. ಅದೇ ಪುಲಸ್ತ್ಯ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಆರಾಮ. ರಮ್ಯವಾದ ನಾಗರನಗರ. ಅದೇ ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಿದಾಘ ವಾಸವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ನಿದಾಘನು ಯಾವುದೋ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಊರ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿದ್ದ. ಮರಳಿ ಬರುವಾಗ ರಾಜಧಾನಿಯ ಆಗಸೆ ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ಭಾರಿ ಗಲಾಟೆ. ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಹೋದ ಮಹಾರಾಜರು ತಿರುಗಿ ಪುರ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು, ಅವರೊಂದಿಗೆ ಸೇನಾಪರಿವಾರವೆಲ್ಲ. ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಮೆರವಣಿಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿಪರೀತ ಜನ ಸಂದಣಿ. ಭಾರಿ ನೂಕು ನುಗ್ಗಲು ನಿದಾಘನಿಗೆ, ಗದ್ದಲವೆಂದರೆ ಆಗದು.

ಆದುದರಿಂದ ಅವನು ಈ ಗೊಂದಲವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರ ನಿಂತಿದ್ದ. ಈ ಎಲ್ಲ ರಾಜ ಪರಿವಾರವು ಹೋಗುವದನ್ನೇ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದ. ಅದಂತೂ ಹೇಳಿಕೇಳಿ ರಾಜಪರಿವಾರ. ಮಂಗಳವಾದ್ಯಗಳು ಮುಂದೆ ಆನೆ ಕುದುರೆ, ಕಾಳಾಳು, ಅದರ ಹಿಂದೆ ಮಂತ್ರಿ ಪರಿವಾರ, ಸೇನಾಪತಿಗಳು, ಅದರ ಹಿಂದೆ ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಅಂಬಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಮಹಾರಾಜ. ಹೀಗೆ ಸಾಗಿತ್ತು ವೈಭವದ ಮೆರವಣಿಗೆ. ನಿದಾಘನಿಗೂ ಆ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಹಸಿವು, ಬಾಯಾರಿಕ ಆಗಿತ್ತು. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಿ ಸಮಿಧೆ, ದರ್ಭೆ, ಹೂ,ತುಳಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದ. ಈ ಮೆರವಣಿಗೆ ದಾಟಿ, ಮುಂದೆ ಹೋಗಲು ಅವನು ಒಂದೆಡೆ ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣದಂತೆ ನಿಂತಿದ್ದ. ಋಭುವು ಅವನು ಇದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ. ಅವನನ್ನು ಅಭಿವಾದಿಸಿ ಕೇಳಿದ- ''ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆ, ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಜನರು ಆ ದಂಡ ಯಾತ್ರೆಯ ವೈಭವ ನೋಡುತ್ತಲಿರುವಾಗ ನೀನೊಬ್ಬನೆ ಜನರಹಿತವಾದ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಏಕೆ ನಿಂತಿರುವೆ ?

ನಿದಾಘ :- ರಾಜನು, ಈ ಸುಂದರವಾದ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಸೇನಾ ಪರಿವಾರದೊಂದಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಜನರು ನೆರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತಿದ್ದೇನೆ.

ಋಭು :- ರಾಜನು ಯಾರು ? ಉಳಿದ ಜನರು ಯಾರು ? ಇದನ್ನು ನನಗೆ ಹೇಳು. ಎಲ್ಲವೂ ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತಿದೆ ಎಂದು ನಾನು ತಿಳಿದಿದ್ದು, ನಾನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ನಿದಾಘ :- ಅದೋ, ಅಲ್ಲಿ, ಆ ಪರ್ವತದ ಶಿಖರದಂತೆ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಮದೋನ್ಮತ್ತವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲವೆ ? ಅದೇ ಆನೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವವನೇ ರಾಜ. ಅವನ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವವರೇ ಪ್ರಜೆಗಳು.

ಋಭು :- ಆ ಆನೆ ಮತ್ತು ರಾಜ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ನನಗೆ ಒಂದೇ ಆಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ. ನೀನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಿ. ಆದುದರಿಂದ ನನಗೆ ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳು. ಆನೆ ಯಾವದು ? ರಾಜ ಯಾರು ?

ನಿದಾಘ :- ಕೆಳಗೆ ಇದ್ದದ್ದು ಆನೆ. ಮೇಲೆ ಕುಳಿತವ ರಾಜ. ಆ ರಾಜನಿಗೂ ಈ ಆನೆಗೂ ವಾಹ್ಯವಾಹಕ ಸಂಬಂಧ. ಆನೆಯು ವಾಹಕ (ಹೊರುವದು). ರಾಜನು ವಾಹ್ಯ (ಹೊರಲ್ಪಡುವವನು). ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯದವರು ಯಾರು ?

ಋಭು :- ನನಗೆ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳು. ಕೆಳಗೆ ಎಂದರೆ ಏನು ? ಮೇಲೆ ಅಂದರೆ ಏನು ? ಋಭುವಿನ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳಿ ಮೊದಲೇ ಹಸಿವೆಯಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವ ನಿದಾಘನಿಗೆ ಕೋಪ ಬಂದಿತು. ಅವನು ಕೂಡಲೇ ಋಭು ಇದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಅವನನ್ನು ಬಲವಂತದಿಂದ ಬಾಗಿಸಿ ಅವನ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಹೇಳಿದನು. ''ನಾನು ಈಗ ನಿನ್ನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದೇನೆ ಆ ರಾಜನಂತೆ. ನೀನು ಆ ಆನೆಯಂತೆ ನನ್ನ ಕೆಳಗೆ ಇರುವಿ. ನಾನು ಕುಳಿತದ್ದು ಮೇಲೆ. ನೀನು ಇದ್ದದ್ದು ಕೆಳಗೆ. ಈಗಲಾದರೂ ತಿಳಿಯಿತೇ ಮೇಲೆ ಎಂದರೇನು ಕೆಳಗೆ ಅಂದರೇನು.

ಋಭು :- ವಿಪ್ರೋತ್ತಮನೆ, ನೀನು ರಾಜನಂತೆ ನಾನು ಗಜದಂತೆ, ಇರುವದಾದರೆ ಅದನ್ನೇ ಹೇಳು ಕೇಳುತ್ತೇನೆ. ನೀನು ಅಂದರೆ ಯಾರು, ನಾನು ಅಂದರೆ ಯಾರು? ಅವನ ಈ ಕೊನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ತಿಳಿಯಿತು- ಆ ನಿದಾಘನಿಗೆ ಇವನು ನನ್ನ ಗುರು ಸಾಕ್ಷಾತಗ ಋಭು ಎಂದು. ತಕ್ಷಣವೇ ಕೆಳಗೆ ಹಾರಿದ. ಅವನ ಚರಣಗಳನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ

ಹಿಡಿದು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ. 'ಸ್ವಾಮಿ, ನೀವು ನನ್ನ ಗುರುಗಳಾದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಋಭುಮುನಿಗಳೇ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಹೊರತು ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಇಂತಹ ಅದ್ವೈತ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲ. ಶಿಷ್ಯನಾದ ನನ್ನ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ತಾವು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದೀರಿ.

ಋಭು :- ನಿದಾಘನಿಗೆ, ನೀನು ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಗುರುಸೇವೆಯಿಂದ ನಾನು ಪ್ರೀತನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ನಿನ್ನ ಗುರುವಾದ ಈ ಋಭುವು ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲು ಬಂದಿದ್ದೇನೆ. ಈಗ ನಿನಗೆ ಪರಮಾರ್ಥದ ಸಾರಭೂತವಾದ ಅದ್ವೈತ ತತ್ವವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಉಪದೇಶ ನೀಡಿದ್ದೇನೆ, ನೀಡುತ್ತಲಿದ್ದೇನೆ.'' ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಋಭುವು ನಿದಾಘನಿಗೆ ನಿಜವಾದ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಅವನ ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶದಿಂದ ನಿದಾಘನು ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಅದ್ವಿತೀಯ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಅದ್ವೈತ ಬೋಧವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಒಂದು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಅವನನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿ, ದಿವ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಧರ್ಮಜ್ಞಾನಿಯಾದ ರಾಜನೇ ನೀನು ಕೂಡ ಸರ್ವಗತನಾದ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪ ತಿಳಿದು, ಸರ್ವರಲ್ಲಿ ಸಮದಷ್ಟಿ ಉಳ್ಳವನಾಗು. ಆಕಾಶವು ಬಿಳಿ, ನೀಲಿ, ಬಣ್ಣಭೇದ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಭ್ರಾಂತರಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ ಆದರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರುವನು. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳು ಅವನ ಅಧೀನ. ಅವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಉತ್ತಮ ವಸ್ತು ಮತ್ತೊಂದು ಇರುವದೇ ಇಲ್ಲ. ನಾನು ನೀನು ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಇರುವನೆಂದು, ಭೇದ ಮೋಹವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪ ಪ್ರಕಾಶಹೊಂದುವನು.

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಹೇಳಿದ್ದುಕೇಳಿ, ಆ ರಾಜನು ಪರಮಾರ್ಥ ದೃಷ್ಟಿ ಪಡೆದು ಭಗವದ್ರೂಪದಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜನ್ಮಾಂತರ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ದಿವ್ಯಗತಿ ಹೊಂದಿ, ಅದೇ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು.

ನಾರದ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದುದು

—o—

ಅಧ್ಯಾಯ - ೫೦

ಸಾಮವೇದ, ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಸಾಧನ ಶಿಕ್ಷಾವಿವೇಚನೆ

ನಾರದ :- ಪೂಜ್ಯರೇ, ನಾನು ಕೇಳಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಸರಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೀರಿ. ಈ ಭಗವತ್ಕಥೆಯನ್ನು ಎಷ್ಟು ಕೇಳಿದರೂ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವದಿಲ್ಲ. ವೇದವ್ಯಾಸರ ಪುತ್ರನಾದ ಶುಕನು ಮಹತ್ತರವಾದ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ದೊಡ್ಡವರ ಸೇವಾ ಶುಶ್ರೂಷೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೆ, ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗಲಾರದು. ಅಂತಹ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಈ ವ್ಯಾಸಕುಮಾರನು ಪಡೆದದ್ದು ಹೇಗೆ ? ಆ ಶುಕನ ಜನನ ಎಲ್ಲಿ ? ಹೇಗೆ ? ಅವನು ಆಚರಿಸಿದ ಕರ್ಮಗಳ ರಹಸ್ಯವೇನು ಇದೆಲ್ಲವನ್ನು ನನಗೆ ಹೇಳಿರಿ.

ಸನಂದನ :- ಈ ಶುಕಮುನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದವನೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿ ಎನಿಸುವನು. ಆ ಶುಕಾಚಾರ್ಯನ ಹುಟ್ಟು ಹಾಗೂ ಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು.

ಶುಕಮುನಿಯು ತಂದೆ ವ್ಯಾಸರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ವೇದ ವೇದಾಂತಗಳನ್ನು ಅರಿತು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ. ಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಅಂಗಸಹಿತವಾದ ವೇದಗಳನ್ನು ಗುರುಮುಖದಿಂದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದಾಗಲೇ ಉಂಟಾಗುವದು. ಜ್ಞಾನ ಕೇವಲ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಫಲವು ದೊರೆಯಲಾರದು. ವೇದಗಳ ನಿಜವಾದ ತತ್ವಾರ್ಥ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ- ಆ ವೇದದ ಷಡಂಗಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ, ಆ ವೇದಾಂಗಗಳಿಂದಲೇ ವೇದಾರ್ಥನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಶಿಕ್ಷಾ, ಕಲ್ಪ, ವ್ಯಾಕರಣ, ನಿರುಕ್ತ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ ಈ ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳಿಂದ ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ, ಸಾಮವೇದ ಹಾಗೂ ಅಥರ್ವಣವೇದಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ಆರು ವೇದಾಂಗ ಸಹಿತ ಈ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಗುರುಗಳಿಂದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಪಂಡಿತನಾದವನು ಮಾತ್ರ 'ಅನೂಚಾನ'- ಎಂದರೆ ಪರಿಪೂರ್ಣ ವೇದವಿಜ್ಞಾನಿ ಎಂದು ಎಣಿಸಲ್ಪಡುವನು. ಬೇರೆ ಕೋಟಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಓದಿದರೂ ಅವನು ಅನೂಚಾನ ಪಂಡಿತನಾಗಲಾರನು.

ನಾರದ :- ವೇದ, ವೇಂದಾಗ ಪಾರಂಗತನಾದ ಸನಂದನ ಮುನಿಗಳೆ, ಆ ವೇದ, ವೇದಾಂಗಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರಿ. ತಾವು ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಣತಪ್ರಜ್ಞರಾದ ಮನೀಷಿ ವರೇಣ್ಯರಾಗಿರುವಿರಿ, ನನಗೆ ಈ ಸಾಂಗವೇದದ ಸ್ವರೂಪ ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಿ.

ಸನಂದನ :- ನಾರದ ನೀನು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದೆ. ಅದೆಲ್ಲವನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ನನಗೆ ಹೇಳಲಿಕ್ಕಾಗದು. ಆ ವೇದ ವೇದಾಂಗಗಳ ಸಾರಭೂತವಾದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು. ಈ ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ಶಿಕ್ಷಾ. ಶಿಕ್ಷಾದಲ್ಲಿ ಸ್ವರವೇ ಪ್ರಧಾನ. ಸ್ವರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿದರೆ ಆರ್ಥಿಕ ಗಾಥಿಕ, ಸಾಮಿಕ ಎಂದು ಈ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ವೇದದ ಋಕ್‌ಗಳಲ್ಲಿ ಏಕಾಂತರ ಸ್ವರ, ಗಾಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂತರದ (ದ್ವ್ಯಂತರ) ಸ್ವರವು, ಸಾಮಗಾನದಲ್ಲಿ ತ್ರ್ಯಂತರ (ಮೂರು ಅಂತರ) ಸ್ವರ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ವರದ ವ್ಯವಧಾನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಋಗ್ವೇದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವವರು ಸ್ವರ ಶಾಸ್ತ್ರ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮಂತ್ರಗಳು ಅಪಸ್ವರ ವಾಗುವವು.

ಮಂತ್ರೋ ಹೀನಃ ಸ್ವರತೋ ವರ್ಣತೋ ವಾ
ಮಿಥ್ಯಾ ಪ್ರಯುಕ್ತೋನ ತಮರ್ಥಮಾಹ ।
ಸ ವಾಗ್ವಜ್ರೋ ಯಜಮಾನಂ ಹಿನಸ್ತಿ
ಯಥೇಂದ್ರಶತ್ರುಃ ಸ್ವರತೋಽಪರಾಧಾತ್

ಮಂತ್ರವು ಸ್ವರ, ವರ್ಣಹೀನವಾಗಿಯೂ, ತಪ್ಪಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಅದು ತನ್ನ ನೈಜವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸಲಾರದು, ಅದೇ ವಜ್ರಾಯುಧವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ ಯಜಮಾನನನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ''ಸ್ವಾಹೇಂದ್ರ ಶತ್ರುರ್ವರ್ಧಸ್ವ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿನ * ಇಂದ್ರಶತ್ರು ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ತಪ್ಪು ಸ್ವರದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ವಕ್ತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಇಂದ್ರನೇ ವೃತ್ರಾಸುರನಿಗೆ ಶತ್ರುವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ ವೃತ್ರಾಸುರನು ಹಾಳಾದನು.

*ಟಿಪ್ಪಣಿ: ''ಇಂದ್ರಜಿತು'' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ತತ್ಪುರುಷ ಅಥವಾ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ಸಮಾಸಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷೆ ಮಾಡಬಹುದು. ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವೆಂದಾದರೆ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಶತ್ರುಃ = ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶತ್ರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವೆಂದಾದರೆ ಇಂದ್ರಃ ಶತ್ರುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ = ಇಂದ್ರನೇ ಶತ್ರುವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ವೇದವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಸ ಪದದ ಸ್ವರವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಇಂತಹ ಸಮಾಸವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದವು ಉದಾತ್ತಸ್ವರವಿದ್ದರೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವೆಂತಲೂ, ಉತ್ತರಪದವು ಉದಾತ್ತವಾದಲ್ಲಿ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವೆಂದೂ ಹೇಳುವ ವಿಧಾನವಿದೆ. ಇದು ಶಾಬ್ದಿಕ ವಿಧಾನವೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸದ್ಯ '' ಸ್ವಾಹೇಂದ್ರಶತ್ರುರ್ವರ್ಧಸ್ವ'' - ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿನ ಇಂದ್ರಶತ್ರು ಎಂಬ ಸಮಾಸದ ಇಂದ್ರಪದವನ್ನೂ ಉದಾತ್ತಯುಕ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವಾಗಿ ಮೇಲ್ಕಂಡಂತೆ ವೃತಾಸುರನಿಗೆ ಇಂದ್ರನೇ ಶತ್ರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಂದಲೇ ವೃತಾಸುರನು ಹಾಳಾದನು. ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಾಂತವಾಗಿ ಹೇಳದೇ ಅನುದಾತ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿ ಉತ್ತರ ಪದವನ್ನು ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆಗ ವಕ್ತ್ರಭಿಪ್ರಾಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಅನರ್ಥಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ಸಾಮವೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಸ್ವರಗಳುಳ್ಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು. ಈ ಸಾಮವೇದವು ಅತ್ಯಂತ ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿದೆ. ಗಾತ್ರ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಇದು ಸಣ್ಣದೆನಿಸಿದರೂ ಅರ್ಥ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ತರವೇದವಾಗಿದೆ. ಈ ಸಾಮವೇದ, ತಾನ, ರಾಗ, ಸ್ವರ, ಗ್ರಾಮ ಮೂರ್ಛನಾ ಮುಂತಾದ ಸ್ವರ ಪರಿಕರಗಳು. ಪವಿತ್ರವೂ ಶುದ್ಧಿಕರವೂ ಪುಣ್ಯಕರವೂ ಆಗಿವೆ. ದ್ವಿಜರೆಲ್ಲರೂ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಈ ಮೂರು ವೇದಗಳ ಸರ್ವಸ್ವರೂಪವನ್ನು, ಉಚ್ಚಾರದ ಕ್ರಮವನ್ನು, ಪ್ರಯೋಗ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಶಿಕ್ಷಾ ಎನ್ನುವರು. ಏಳುಸ್ವರ, ಮೂರು ಗ್ರಾಮಗಳು, ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಮೂರ್ಛನೆಗಳು ನಲವತ್ತೊಂಬತ್ತು ತಾನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿವೆ. ಷಡ್ಜ, ಋಷಭ, ಗಾಂಧಾರ, ಮಧ್ಯಮ ಪಂಚಮ, ಧೈವತ, ನಿಷಾದ ಇವು ಏಳು ಸ್ವರಗಳು (ಇದನ್ನೇ ಈಗಿನ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಇವುಗಳ ಮೊದಲಿನ ಅಕ್ಷರ ಮಾತ್ರ ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಸ ರಿ ಗ ಮ ಪ ದ ನಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.)

ಗಾಂಧಾರ ರಾಗಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಷಡ್ಜ, ಭುವರ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ, ಸ್ವರ್ಗ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗಾಂಧಾರ ಎಂದು ಮೂರು ಗ್ರಾಮಸ್ಥಾನಗಳ ಅವಸ್ಥಾನ ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವರಗಳ ರಾಗ ಪ್ರಕಾರಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಗ್ರಾಮರಾಗಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು, ಷಡ್ಜಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಗಾಂಧಾರ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು, ಒಟ್ಟು ನಲವತ್ತೊಂಬತ್ತು ತಾನಗಳುಂಟು. ಅಲ್ಲದೆ ನಂದೀ, ಸುಮುಖೀ, ಚಿತ್ರಾ, ಚಿತ್ರವತೀ, ಸುಖಾ, ಮತ್ತು ಬಲಾ ಎಂಬ ಏಳು ದೇವತೆಗಳ ಮೂರ್ಛನೆಗಳು (ಮೂರ್ಛನೆಗಳೆಂದರೆ - ಸ್ವರಗಳ ಆರೋಹಣ ಅವರೋಹಣಗಳು). ಆಸ್ಯಾಯನೀ ವಿಶ್ವಭೃತಾ, ಚಂದ್ರಾ, ಹೈಮಾ, ಕಪರ್ದಿನೀ, ವೇತ್ರೀ ಬಾರ್ಹತೀ ಎಂಬ ಏಳು ಪಿತೃಗಳ ಮೂರ್ಛನೆಗಳು, ಷಡ್ಜದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರ ಮಂದ್ರವು ಋಷಭದಲ್ಲಿ ಅಭಿರುದ್ಗತೆಯು, ಗಾಂಧಾರದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಕ್ರಾಂತಾ, ಮಧ್ಯಮದಲ್ಲಿ ಸೌವೀರವು, ಪಂಚಮ ಮತ್ತು ಧೈತಗಳಲ್ಲಿ

ಉತ್ತರಾಯತಾ, ನಿಷಾದದಲ್ಲಿ ರಜನೀ ಎಂಬ ಏಳನ್ನು ಋಷಿಗಳ ಮೂರ್ಛನೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಗಂಧರ್ವರು ದೇವತೆಗಳ ಸಪ್ತ ಮೂರ್ಛನೆಗಳನ್ನೂ, ಯಕ್ಷರು ಪಿತೃಗಳ ಸಪ್ತಮೂರ್ಛನೆಗಳನ್ನೂ, ಮನುಷ್ಯರು ಋಷಿಗಳ ಸಪ್ತಮೂರ್ಛನೆಗಳನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಷಡ್ಜವು ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ವೃಷಭವು ಋಷಿಗಳನ್ನು ಗಾಂಧಾರವು ಪಿತೃಗಳನ್ನು, ಮಧ್ಯಮ ಸ್ವರವು ಗಂಧರ್ವರನ್ನು, ಪಂಚಮ ಸ್ವರವು ದೇವತೆ, ಪಿತೃ ಮತ್ತು ಋಷಿ ಇವರನ್ನು, ನಿಷಾದ ಸ್ವರವು ಯಕ್ಷರನ್ನು ಧೈವತವು ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರೇರಕವೂ ಆಗಿದೆ.

ಗಾನದ ಗುಣವೃತ್ತಿಯು ಹತ್ತು ವಿಧವಾಗಿದೆ :-

ರಕ್ತಂ ಪೂರ್ಣಮಲಂಕೃತಂ ಪ್ರಸನ್ನ ವ್ಯಕ್ತಂ ವಿಕ್ರುಷ್ಟಂ
ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಂ ಸಮಂ ಸುಕುಮಾರಂ ಮಧುರಮಿತಿ ಗುಣಾಃ ॥
ತತ್ರ ರಕ್ತಂ ನಾಮ ವೇಣುವೀಣಾಸ್ವರಾಣಾಮೇಕೀ
ಭಾವೋರಕ್ತಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ॥
ಪೂರ್ಣಂ ನಾಮ ಸ್ವರಶ್ರುತಿಪೂರ್ಣಾಚ್ಛಂದಃ ಪಾದಾಕ್ಷರಸಂ-
ಯೋಗಾತ್ಪೂರ್ಣಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ॥
ಅಲಂಕೃತಂ ನಾಮರಸಿ ಶಿರಸಿ ಕಂಠಯುಕ್ತಉಮಿತ್ಯಲಂಕೃತಂ ॥
ಪ್ರಸನ್ನಂ ನಾಮಾಪಗತಗದ್ಗದಂ ನಿರ್ವಿಶಂಕಂ ಪ್ರಸನ್ನಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ॥
ವ್ಯಕ್ತ ನಾಮ ಪದ - ಪದಾರ್ಥ - ಪ್ರಕೃತಿ - ವಿಕಾರಾಗಮ - ಲೋಪ-
ಕೃತದ್ಧಿತ - ಸಮಾಸ - ಧಾತು - ನಿಪಾತೋಪಸರ್ಗ - ಸ್ವರ - ಲಿಂಗ - ವೃತ್ತಿ -
ವಾರ್ತಿಕ - ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥ
ವಚನಾನಾಂ ಸಮ್ಯಗುಪಪಾದನಂ ವ್ಯಕ್ತಮಿತ್ಯುಚತೇ ॥
ವಿಕ್ರುಷ್ಟಂ ನಾಮೋಚ್ಚೈರುಚ್ಚಾರಿತಂ ವ್ಯಕ್ತಪದಾಕ್ಷರಂ
ವಿಕ್ರುಷ್ಟಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ॥
ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಂ ನಾಮಾದ್ರುತಮವಿಲಿಂಬಿತಮುಚ್ಚನೀಚಪ್ಲು
ತಸಮಾಹಾರ ಹೇಲತಾ ಲೋಪನಯಾದಿಭಿರುಪಪಾದನಾಭಿಃ
ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ
ಸಮಂನಾಮ ಆವಾಪ-ನಿರ್ವಾಪ-ಪ್ರದೇಶ-ಪ್ರತ್ಯಂತರ-ಸ್ಥಾನಾನಾಂ
ಸಮಾಸಃ ಸಮಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ॥
ಸುಕುಮಾರಂ ನಾಮ ಮೃದುಪದವರ್ಣಸ್ವರಕುಹರಣಯುಕ್ತಂ
ಸುಕುಮಾರಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ॥
ಮಧುರಂ ನಾಮ ಸ್ವಭಾವೋಪನೀತ ಲಲಿತ ಪದಾಕ್ಷರಗುಣ
ಸಮೃದ್ಧಂ ಮಧುರಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ॥
ಏವಮೇತೈರ್ದಶಭಿಃ ಗುಣೈರ್ಯುಕ್ತಂ ಗಾನಂ ಭವತಿ ॥

ರಕ್ತ, ಪೂರ್ಣ, ಅಲಂಕೃತ, ಪ್ರಸನ್ನ, ವ್ಯಕ್ತ, ವಿಕ್ರುಷ್ಟ, ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣ, ಸಮ, ಸುಕುಮಾರ ಮತ್ತು ಮಧುರ ಎಂದು ಹತ್ತು ವಿಧ. ಅದರಲ್ಲಿ ವೇಣು, ವೀಣೆ, ಪುರುಷರ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವದರಿಂದ ಹುಟ್ಟುವದಕ್ಕೆ ರಕ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವರ, ಶ್ರುತಿಗಳ ಯುಕ್ತಸಂಯೋಜನೆಯಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಪಾದಾಕ್ಷರಗಳು ಅರ್ಥಪೂರ್ಣ ವಾದರೆ ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಮಧ್ಯಮ ಸ್ಥಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಂದರ ಸ್ಥಾಯಿಗೆ ತರುವದೇ ಅಲಂಕೃತ, ಗದ್ಗದ ಮತ್ತು ಸಂಶಯಮುಕ್ತ ಸ್ವರವು ಪ್ರಸನ್ನ. ಪದ, ಪದಾರ್ಥ, ಪ್ರಕೃತಿ, ವಿಕಾರ, ಆಗಮ, ಕೃತ್, ತದ್ಧಿತ, ಸಮಾಸ, ಧಾತು, ನಿಪಾತ, ಉಪಸರ್ಗ, ಸ್ವರ ತಿಜಂತ, ವೃತ್ತಿ, ವಾರ್ತಿಕ, ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥ ಮತ್ತು ವಚನಗಳನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸುವದು 'ವ್ಯಕ್ತ'ವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಧ್ವನಿಯು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೊಮ್ಮಿದಾಗ, 'ವಿಕ್ರುಷ್ಟ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅತಿವೇಗದಿಂದ ಅಥವಾ ಅತಿ ಸಾವಕಾಶವೂ ಅಲ್ಲದ ಸಮವಾಗಿರುವ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಕಾಲತ್ರಯಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ನಿರ್ದೇಶನವಿರುತ್ತದೆ. ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಪದ್ಧತಿಗೆ 'ಸಮ'ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸ್ಫುಟವಲ್ಲದ, ಪದ ವರ್ಣ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿ ಜುಲುಮೆಯಿಂದ ಹೊರಡಿಸುವ ರೀತಿಗೆ 'ಸುಕುಮಾರ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ನಗುಮುಖದಿಂದ ಹೊರಟ ಸುಶ್ರಾವ್ಯ ಆಲಾಪನೆಯು ಮಧುರಗಾನವೆಂದೆನಿಸುವದು. ಹೀಗೆ ಹತ್ತು ಗುಣ ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದಾಗ ಇಂಪಾದ ಗಾಯನವೆನಿಸುವದು. ಗಾನದೋಷಾದಿಗಳು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಇದ್ದು-ಶಂಕಿತ, ಭೀತ, ಉದ್ಘುಷ್ಟ, ಅವ್ಯಕ್ತ, ಅನುನಾಸಿಕ, ಕಾಕಸ್ವರ, ಮೂರ್ಧಗತ, ಸ್ಥಾನ ವಿವರ್ಜಿತ, ವಿರಸ, ವಿಕ ಸ್ವರ, ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟ, ವಿಷಮಾಹತ, ವ್ಯಾಕುಲ, ತಾಳಹೀನ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿವೆ. ಆಚಾರ್ಯರು ಸಾಮಗಾನವನ್ನು, ಪಂಡಿತರು ಪದಚ್ಛೇದಗಾಯನವನ್ನು, ಹೆಂಗಸರು ಮಧುರ ಗಾಯನವನ್ನು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರು ವಿಕ್ರುಷ್ಟಗಾಯನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವರು.

ಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಋಷಭಾನಂತರ ಷಡ್ಜದಿಂದ ದೈವತಹಿತ ಪಂಚಮ ನಿಷಾದ ಸಹಿತವಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಷಡ್ಜವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಮಧ್ಯಮರಾಗದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮಸ್ಥಾನ ಬಿಟ್ಟು ಗಾಂಧಾರ, ಋಷಭ, ನಿಷಾದ, ಪಂಚಮಗಳನ್ನು ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ಪಂಚಮಸ್ವರವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಮಧ್ಯಮರಾಗವು ಆರಂಭಿಸಿದಾಗ ಪ್ರಚುರವಾಗಿಯೂ, ನಿಷಾದದ ಪುನರುಕ್ತಿಯಾಗಿ, ಧೈವತ್ವದ ಸಕೃದುಕ್ತಿಯೂ ಇರುವದು. ಇದಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮ ಗ್ರಾಮವೆನ್ನುವರು. ಷಡ್ಜವನ್ನು ಲಘುವಾಗಿ ನಿಷಾದವನ್ನು ಅಧಿಕಾಧಿಕವಾಗಿ ಗಾಂಧಾರರಾಗಾ ಲಾಪನೆ ಮಾಡಬಹುದು. ದೈವತವನ್ನು ಕಂಪನಗೊಳಿಸುತ್ತ ಷಡ್ಜಕ್ಕೆ ಏರಿಸಬಹುದು.

ಪ್ರಾಜ್ಞರು 'ಗಂ' ಎಂಬುದನ್ನು ಗಾನವೆಂದು ತಿಳಿಯುವರು. 'ಧ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಕ್ಕೆ ವೈಣಿಕನಿಗೆ ವೀಣೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವ ಸಾಂಕೇತಿಕವು 'ವ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವು ನುಡಿಸಲು, ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಗಂಧರ್ವಪದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಸಾಮಗಾನ ಮಾಡುವವರು ಪ್ರಥಮಸ್ವರ ಕೊಳಲಿನ(ವೇಣು) ಮಧ್ಯಮ ಸ್ವರವೆಂದೂ ದ್ವಿತೀಯ ಸ್ವರ ಗಾಂಧಾರ, ತೃತೀಯ ಸ್ವರ ಋಷಭವೂ, ನಾಲ್ಕನೆಯದು ಷಡ್ಜ, ಐದನೆಯದು ದೈವತ, ಆರನೆಯದು ನಿಷಾದ, ಏಳನೆಯದು ಪಂಚಮವೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ಆಯಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ ಸ್ವರನಾದ, ಅವುಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳಿರಿ, ನವಿಲು ಕೂಗಿದಾಗ ಷಡ್ಜವನ್ನೂ, ಗೋವುಗಳು ಅಂಬಾ ಎಂದಾಗ ಋಷಭವನ್ನೂ, ಮೇಕೆ

ಕುರಿಗಳು ಗಾಂಧಾರವನ್ನೂ, ಕ್ರೌಂಚ ಪಕ್ಷಿಯು ಕೂಗಿದಾಗ, ಮಧ್ಯಮ ಸ್ವರದ ಇಂಚರದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಂದೇಶ ಸಾರುತ್ತದೆ. ಕುದುರೆ ಕೆನೆದಾಗ ಧೈವತವನ್ನು, ಆನೆಯು ನಿಷಾದ ಸ್ವರವನ್ನೂ ಹೊರಡಿಸುತ್ತವೆ - ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ.

ಮನುಷ್ಯರ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅವಯವವು ಹೊರಡಿಸುವ ತನ್ನದೇ ಆದ ಸ್ವರಗಳ ರೀತಿಯನ್ನೂ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕಂಠದಿಂದ ಷಡ್ಜ, ಕುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ಋಷಭ, ಮೂಗಿನಿಂದ ಗಾಂಧಾರ. ಎದೆಯಿಂದ ಮಧ್ಯಮ ಸ್ವರ ಹೊರಡುತ್ತದೆ. ಎದೆ, ತಲೆ, ಕಂಠಗಳಿಂದ ಪಂಚಮ ಸ್ವರವು ಜನಿಸುತ್ತದೆ. ನಾಸಿಕ, ಕಂಠ, ಎದೆ, ದವಡೆ ಮತ್ತು ಹಲ್ಲು ನಾಲಿಗೆಗಳಿಂದ ಜನಿಸುವ ಆರು ಅವಯವಗಳ ಸಾಮೂಹಿಕ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಕಾರಣ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಷಡ್ಜವೆಂದು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವರ ಹೊರಹೊಮ್ಮುವಾಗ ವಾಯುವಿನ ಚಲನವಲನದಿಂದ ಸ್ವರಗಳು ಹುಟ್ಟುವ ಬಗೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ ಕೇಳಿರಿ. ವಾಯುವು ಹೊಕ್ಕಳಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಕಂಠ ಕುತ್ತಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಎತ್ತಿನ ಸ್ವರ ಹೋಲುವದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಋಷಭ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಸ್ವರವು ಮೂಗಿನ ಹೊರಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವದರಿಂದ ಗಾಂಧಾರರಾಗವನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ. ನಾಭಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಹೊರಟು ಎದೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡನಾದ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಸ್ವರವು ಮಧ್ಯಮ ಭಾವ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ವಾಯುವು ಎದೆ, ಕಂಠ, ತಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ ಪಂಚಮಸ್ವರವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ.

ಹಿಂದೆ ದೇವಾಧಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಗಾನಗಳು ಪ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದವು. ಷಡ್ಜಸ್ವರವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯೂ, ಋಷಭವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಹಾಡಿರುವರು. ಸೋಮನಿಂದ ಗಾಂಧಾರ, ಮಧ್ಯಮ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದಲೂ, ಪಂಚಮವು ನಾರದರಿಂದಲೂ, ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾದರೆ ಋಷಭಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯೂ, ಗಾಂಧಾರಕ್ಕೆ ಕಾಮಧೇನುವು, ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳೆನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪಂಚಮ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನು ಅಧಿದೇವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಚಂದ್ರನ ವೃದ್ಧಿ, ಕ್ಷಯಗಳನ್ನು ಪಂಚಮ ಸ್ವರವು ಹೋಲುವದು (ಅಂದರೆ ಏರು, ಇಳುವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ) ಅದರಂತೆ ಧೈವತ, ನಿಷಾದರಾಗಗಳಿಗೆ ಸೂರ್ಯದೇವನು ಅಧಿದೇವನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಇನ್ನು ಸಾಧಕನು ಆಯಾಗಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಅನುಸರಿಸತಕ್ಕ ಭಾವ, ಭಂಗಿಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತೇನೆ, ಕೇಳು. ಸಂಗೀತಕಲಿಯುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತನಾಗಿ, ನಿರ್ಮಲ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಗುರುಗಳು ಹೇಳುವ ಸ್ವರ, ಸ್ವರವಿಸ್ತಾರಗಳನ್ನು ಮನನದಿಂದ ಕರಗತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸಾಮಗಾನ ಮಾಡುವ ಮೊದಲು, ಮೊಣಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಹಸ್ತವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಸ್ವರವ್ಯಂಜನಾದಿಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತ, ಹೆಬ್ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಇತರ ಬೆರಳುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಗಾಯನದಾರಂಭಕ್ಕೆ ಪ್ರಣವ ಮಂತ್ರ, ಅನಂತರ ವ್ಯಾಹೃತಿ ಹೇಳಿ, ನಂತರ ಗಾಯತ್ರಿ ಹೇಳಬೇಕು. ತದನಂತರ ಸಂಗೀತ ಆರಂಭಿಸಬೇಕು. ಸಂಗೀತಸಾಧಕನಿಗೆ ಬರಿ ಸ್ವರ, ವ್ಯಂಜನಗಳ ಜ್ಞಾನವಷ್ಟೇ ಸಾಲದು, ಮಾತ್ರೆ (ಅಂದರೆ ಕಣ್ಣುರೆಪ್ಪೆ ಒಂದು ಸಲ ಮುಚ್ಚುವಷ್ಟು ಕಾಲಾವಧಿ) ಹಾಗೂ ಸ್ವರಗಳ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಶ್ರಮವಹಿಸಿ ತಿಳಿಯುವದುವಶ್ಯ. ಸವ್ಯಹಸ್ತದ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಏಕಮಾತ್ರೆ ಅಥವಾ ದ್ವಿಮಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಬೇಕು.

ಗಾಯನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕನು ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತದಿಂದದ್ದು, ಮೈಕೈಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸಬಾರದು, ತೊಡೆ, ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಸುಖಾಸನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ತೊಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕೈಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಗೈಯನ್ನು ಆಕಳಕಿವಿಯಂತೆಯೂ ಎಡಗೈಯನ್ನೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸ್ವರ ಆಲಾಪ ಗೈಯುವಾಗ, ಸ್ವರಾದಿ ವೃತ್ತಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಸಂಬಂಧಿಸಿದಾಗ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಏಕರೂಪವಾಗಿರಬೇಕು. ಅಂದರೆ 'ವೃತ್ತಿಭೇದ' ಮಾಡಕೂಡದು. ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಗೈದರೂ ಸಮಸ್ವರವಿರಬೇಕು. ಸಾಧಕನು ವರ್ಣಾದಿಗಳನ್ನು ನುಡಿಯುವಾಗ ಅಂಗಚೇಷ್ಟೆ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸ್ವಚ್ಛಂದ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಪ್ರಶಾಂತ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿರಬೇಕು. ಸ್ವರ ಆಲಾಪ ಮಾಡುವಾಗ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಧ್ವನಿ ಮಾಡುವದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹೇಳುವದಾಗಲಿ, ದೇಹ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವದಾಗಲಿ ಮಾಡಕೂಡದು. ಸ್ವರಗತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಪ್ರಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಬರುವಂತಿರಬೇಕು. ಒಂದು ಸ್ವರವು ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಸಂಧಿಸುವಾಗ ನಡುವೆ ವಿಚ್ಛೇದನಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರದಂತೆ ಅವನು ಸ್ವರೋಚ್ಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಸಾಧಕನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವಾಗ ದ್ರುತವೃತ್ತಿ ಹಾಗೂ ಪ್ರಯೋಗ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ ವೃತ್ತಿ ಹಾಡಬೇಕು. ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸಂಗೀತ ಕಲಿಸುವಾಗ ತಾನು ವಿಲಂಬಿತ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸಾಮಗಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರಮದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದ ಸಂಗೀತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಸಾಮಗಾನ ಕಲಿತ ದ್ವಿಜನೇ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಸಾಮಗಾನವನ್ನು ಸ್ವಹಸ್ತದಿಂದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಸಂಗೀತವೆಂದರೆ ದೇವ, ಗಂಧರ್ವ ಯಕ್ಷರಾದಿಯಾಗಿ ಮೋಹಿತರಾಗುವರೆಂದ ಮೇಲೆ ಮನುಷ್ಯರಂತೂ ಸಹಜವಾಗಿ ಮುಗ್ಧರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಕ್ರುಷ್ಟಸ್ವರಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳೂ. ಪ್ರಥಮ ಸ್ವರದಿಂದ ಮನುಷ್ಯರೂ, ದ್ವಿತೀಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಪಶುವರ್ಗವೂ ತೃತೀಯ ಸ್ವರವಾದ (ಗಂಧರ್ವ) ಗಾನದಿಂದ ಗಂಧರ್ವರೂ ಮತ್ತು ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರಿಯರೂ ಸಂತೋಷಿಸುವರು. ಪಿತೃಪರಿವಾರ ಹಾಗೂ ಪಕ್ಷಿಸಂಕುಲಗಳು ಚತುರ್ಥಸ್ವರದಿಂದ ಪ್ರೀತರಾದರೆ ಮಂದ್ರಸ್ವರ ಕೇಳಿದಾಗ ಅಸುರರು, ಪಿಶಾಚಾದಿ ರಾಕ್ಷಸರು ಹರ್ಷಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸಾಮಗಾನದಿಂದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸಂತೋಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಾಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಧಾನವೆನಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಆಯಾರಾಗಗಳಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಶ್ರುತಿ ನೀಡಿದರೆ - ರಾಗಶ್ರೀಯು ರಂಜನೀಯವಾಗಿಯೂ ಆತ್ಮಾನಂದಕಾರಕವಾಗಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಮಂದ್ರ, ದ್ವಿತೀಯ, ಚತುರ್ಥ, ಅತಿಸಾರ, ಮತ್ತು ತೃತೀಯಾ ಎಂಬ ಐದು ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ದೀಪ್ತಾಶ್ರುತಿಯೂ, ಕ್ರುಷ್ಟ ಎಂದರೆ ಸಪ್ತಮ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಕರುಣಾಶ್ರುತಿಯೂ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ದ್ವಿತೀಯ ಶ್ರುತಿಗಳು ಮೃದು, ಮಧ್ಯಮ, ಆಯತಾ, ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಹಿತವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಿಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಲಕ್ಷಣಗಳಿದ್ದು ಅವುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ. ತೃತೀಯ ಸ್ವರವು ಮುಂದಿದ್ದರೆ, ದ್ವಿತೀಯ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಆಯತಾ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ, ಚತುರ್ಥಸ್ವರವು ಮುಂದೆ ಬಂದರೆ, ಮೃದು ಶ್ರುತಿಯೂ ಸ್ವರಾಂತವು ಮುಂದೆ ಬಂದಾಗ ಮಧ್ಯಮ ಶ್ರುತಿಯೂ ವಿಹಿತ. ಈ ರೀತಿ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಸಾಮಸ್ವರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಕ್ರುಷ್ಟಸ್ವರದ ಮುಂದಿನ ದ್ವಿತೀಯ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥಿರವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ದೀಪ್ತಾ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪ್ರಥಮಸ್ವರದಲ್ಲಿ

ಅವಸ್ಥಿತವಾದರೆ ಮೃದು ಎನಿಸುವದು. ಅದರಂತೆ ಚತುರ್ಥಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥಿತವಾದರೆ ಶ್ರುತಿಯೂ ಸಹ ಮೃದು ದೀಪ್ತೆ ಎನಿಸುವದು. ಬೇರೆ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ನಿಂತಾಗ ಅದು ದೀಪ್ತೆಯಾಗುವದು. ಇದೇ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಮಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವರಾಂತರಾಗಮನವಾದಾಗ ದೀಪ್ತೆಯಾಗುವದು. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸಾಮವು ಪೂರ್ತಿಯಾದಾಗ ಯಾವ ಯಾವ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥಿತವಾಗುವದೇ ಅದು ಆಯಾಯ ಸ್ವರದ ದೀಪ್ತೆಯಾಗುವದು.

ಸಂಗೀತ ಸಾಧಕನು ಅನಿಷಿದ್ಧವೆನಿಸುವ ಕೆಲವು ರೂಢಿಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸ್ವರ, ಸ್ವರಾಂತರವು ಮುಗಿಯದಿರುವಾಗ ಹ್ರಸ್ವ, ದೀರ್ಘ, ಘಟ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸ್ವರವನ್ನೇ ಶ್ರುತಿಗೆ ಸಮವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಸ್ವರವು ಪರಿಸಮಾಪ್ತವಾಗದಿರುವಾಗ ಆಯಾತಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಗಾನಮಾಡಬಾರದು. ಅವಿಚ್ಛನ್ನವಾಗಿ ಗಾನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಎರಡು ಸ್ವರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಗಾನ ಮಾಡಬಾರದು. ಹ್ರಸ್ವ, ದೀರ್ಘ, ಘಟ, ಇವುಗಳನ್ನು ಗಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಬಾರದು.

ಸಂಗೀತ ಸಾಧಕನಿಗೆ ಸ್ವರಗಳ ಗುಣಧರ್ಮ, ಹಾಗೂ ಆಯಾ ಸ್ವರಗಳ ಪ್ರಯೋಗ-ಪ್ರಯೋಜನಗಳ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನವಿರುವದು ಅವಶ್ಯ. ಹಾಗೂ ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾಗಿದೆ. ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ, ಸ್ವರಿತ, ಪ್ರಚಯ ಮತ್ತು ನಿಪಾತ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಐದು ಪ್ರಭೇದಗಳಿವೆ. ಋಕ್ಕುಗಳ ಮೂರು ಸ್ವರಗಳು-ಉದಾತ್ತ. ಅನುದಾತ್ತ, ಸ್ವರಿತ ಎಂದು ಉದಾತ್ತ ಹಾಗೂ ಅನುದಾತ್ತ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತವೆಂದು ಹೆಸರು.

★ ತಾಲವ್ಯವಾದ ಇಕಾರ ಉಕಾರಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅ, ಇ ಭಾವ ಅ, ಉ ಬಾವ ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ಗತಿಗಳಿವೆ. ಅವು ಮತ್ತು ಪದಾಂತ (ಪದಾಂತ, ಅರ್ಧರ್ಚಾಂತ, ಋಗಂತ, ಎಂಬ ಮೂರು) ಶ,ಷ,ಸ,ಹ ಎಂಬ ಊಷ್ಮವರ್ಣಗಳ ಸಂಧಿ ಈ ಐದು ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಘಟ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸ್ಮರಿತಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸುವದು ಸುಲಭ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಅವುಗಳನ್ನು ಗುರು ಮುಖೇನ ಕಲಿಯಬೇಕಾಗುವದು. ಸ್ವರಿತವು ಏಳು ಜಾತಿಯುಳ್ಳದ್ದಿದೆ. ವರ್ಣಸ್ವರ,ಅತೀತಸ್ವರ, ತ್ರಿವಿಧ ಸ್ವರಿತಗಳು, ಮಾತ್ರಿಕ, ವರ್ಣ, ದೀರ್ಘ ಎಂದು. ಇವುಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸಲು ಗಮಕ ಜ್ಞಾನವು ಅತ್ಯವಶ್ಯ. ಸಂಗೀತ ಪ್ರವೀಣರು - ಉದಾತ್ತನುದಾತ್ತ ಸ್ವರಗಳ ಮಧ್ಯವರ್ತಿಯಾದ ಸ್ವರವನ್ನೇ ಸಾಧಾರಣ ಸ್ವರವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅದನ್ನೇ ಸ್ವರಿತವೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಗೆ ವಿಷಯವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಉದಾತ್ತಸ್ವರದಲ್ಲಿ ನಿಷಾದ, ಗಾಂಧಾರ ಸ್ವರಗಳೂ, ಅನುದಾತ್ತದಲ್ಲಿ ಋಷಭ, ದೈವತಸ್ವರಗಳೂ ಅನುಗತವಾಗಿವೆ. ಷಡ್ಜ, ಮಧ್ಯಮ, ಪಂಚಸ್ವರ ಸ್ವರಿತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವವು. ನಾಲಿಗೆಯ ಮುಂಭಾಗದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಕ, ಖ ಎಂಬ ವರ್ಣಗಳ ಹಿಂದಿನ ಅರ್ಧವಿಸರ್ಗಗಳು ಸ್ವತಃ ವರ್ಣೈಕ ದೇಶಗಳಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಅವುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರೆಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಪ್ತ ಸ್ವರಗಳಿಗೆ ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಜಾತ್ಯ, ಕ್ಷೈಪ್ರ, ಅಭಿನಿಹಿತ, ತೈರೋವ್ಯಂಜನ, ತಿರೋವಿರಾಮ, ಪ್ರಶ್ಲಿಷ್ಟ ಪಾದವೃತ್ತ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಜಾತ್ಯ, ಕ್ಷೈಪ್ರ, ಅಭಿನಿಹಿತ, ಪ್ರಶ್ಲಿಷ್ಟ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಸ್ವರಗಳ ಮುಂದೆ ಉದಾತ್ತನುದಾತ್ತಗಳ ಪೈಕಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಬಂದರೆ, ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಅವು

ಕಂಪಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಕಂಪಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧ. ಹ್ರಸ್ವ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘಕಂಪಗಳೆಂದು. ರೇಫ ಎಂದರೆ 'ರ' ಎಂಬ ವರ್ಣ ಖ ಛ ಠ ಥ ಫ ಎಂಬ ವರ್ಗ ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಗಳು ಮತ್ತು ಘ ಝ ಢ ಧ ಭ ಎಂಬ ವರ್ಗದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳು ಇವುಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ದ್ವಿರ್ಭಾವ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಣವನ್ನು ಆ ವರ್ಗದ ಮೂರನೇಯ ವರ್ಣ ದಿಂದಲೂ, ಎರಡನೇಯ ವರ್ಣವನ್ನು ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣದಿಂದಲೂ ಸಂಯೋಜನೆ ಮಾಡಿ ಪ್ರಯೋಗಿರುತ್ತಾರೆ. ವರ್ಗಗಳ ಮೊದಲ, ಮಧ್ಯಮ ಹಾಗೂ ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೇ ಸಂಯುಕ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ವರ್ಗದ ಗಕಾರ ಮುಂತಾದ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರವು ಮೊದಲು ನ ಮುಂತಾದ ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರವು ಪರದಲ್ಲಿಯೂ ಬಂದಾಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಮವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅದನ್ನು ಪೂರ್ವವರ್ಣಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು. ವರ್ಗದ ಕೊನೆಗೆ ಬರುವ ನ ಕಾರಾದಿಗಳು ಶ ವ ಸ ಹ ಯ ರ ಲ ವ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಸಂಯುಕ್ತವಾದಾಗ ಯಮಗಳು ನಿವೃತ್ತಿ ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ವರ್ಗದ ತೃತೀಯ ಹಾಗೂ ಚತುರ್ಥ ವರ್ಣಗಳು ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಪದವು ಚತುರ್ಥವರ್ಣಾದಿಯಾಗುವದು. ಎರಡು ತೃತೀಯ ವರ್ಣಗಳು ಹ ಕಾರವು, ಇವು ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವಾಗ ಪದ ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಕಾರಾದಿ ಯಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಸಮಾಸ ಪದವನ್ನು ವಿಭಾಗ ಮಾಡುವ ವಿಧಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಕೇಳು.

ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರು ಯಾವ ಅಕ್ಷರದ ಮುಂದೆ ಇತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವರೋ ಅದನ್ನೇ ಸಮಾಸ ಪದಾಂತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪುತ್ರ, ಮಿತ್ರ, ಸಖಿ, ಅದ್ರಿ, ಶತಕ್ರತು, ಆದಿತ್ಯ, ವಿಪ್ರ, ಜಾತವೇದಾಃ ಸತ್ಪತಿ, ಗೋಪತಿ, ವೃತ್ರಹಾ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಸರ್ವತ್ರ ಪದವಿಭಾಗ ಮಾಡುವದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ವೈಯಾಕರಣಿಗಳು 'ಸ್ವರ್ಯವಃ ದೇವಯವಃ ಆರತಿಂ ದೇವತಾತಯೇ ಚಿಕಿತಿಃ ಚುಕೃಧುಃ' ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಸಮಾಸ ಮಾಡುವಾಗ ಇವುಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಎರಡು ಸ್ವರಗಳು ಸಂಧಿಯಾಗದೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವದಕ್ಕೆ ವಿವೃತ್ತಿ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿವೃತ್ತಿಗಳು ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಾಗಿವೆ. ಲಘುವು ಗುರುವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ, ಪೂರ್ವಪದದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರ ಪದದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬಂದಾಗ, ಮೂರನೇಯದು ಪಾಕವತೀ, ಕೊನೆಯದಾಗಿ ಪಿಪೀಲಿಕಾ ಎಂಬುದು. ಸಂಧಿಗಳ ನಿಯಮಾನುಸಾರ ಸ್ವರ ಹಾಗೂ ವ್ಯಂಜನಗಳು ಒಂದರ ಮುಂದೆ ಒಂದು ಬಂದಾಗಲೂ ಸ್ವರಗಳು ಹ್ರಸ್ವ (ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘ) ಬಂದಾಗಲೂ ಸಂಧಿಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಸ್ವರಲೋಪ, ಸ್ವರಾಗಮ, ಸ್ವರಾದೇಶ ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಿಧ ಸಂಧಿಗಳಿವೆ.

ಛಂದಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಲಘುಗುರುಗಳು ಪರಿಗಣನೆಯು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ. ಪಾದಾಂತ ಛಂದೋಮಾನ, ವೃತ್ತವೆಂದು ಮೂರು ಕಾರಣಗಳು ಲೌಕಿಕಗಳು, ಛಂದಸ್ಸು ಗುರು ಲಘು ಪರಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಗಾಯತ್ರ್ಯಾದಿ ರೂಪವೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಗಾಯತ್ರ್ಯಾದಿ ಛಂದಸ್ಸು ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿದೆ. ಛಂದೋ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಪರಿಗಣನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಸ್ವರಭಕ್ತಿಯೆನಿಸಿದ ಋ ವರ್ಣದಲ್ಲಿನ ರೇಫವನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಋ ಎಂದು ಒಂದೇ ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿಲ್ಲದ ರೇಫವನ್ನು ವರ್ಣವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು. ಋ ಎಂದು ಒಂದೇ ವರ್ಣದಲ್ಲಿ ರೇಫ ಮಾತ್ರೆಗೆ ವ್ಯಂಜಕವಾದ ಮಾತೃಕ ದೇಶವು ನಿರ್ಧರಿಸಿದಾಗ ಉ ಕಾರವು

ಲಘುವರ್ಣವೆಂದೂ ಋ ಕಾರವು ಶ ಮುಂತಾದ ಊಷ್ಮ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಸಂಯುಕ್ತವಾದಾಗ ಸ್ವರವಾಗಿದ್ದರೂ ಗುರುವರ್ಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಋಷಭ, ಗೃಹೀತ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ, ನಿರ್ಋತಿ ಎಂಬ ಈ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಋ ಕಾರವು ಸ್ವರವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರಭಕ್ತಿಯು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದ್ದು ಸ್ವರೋದಾ ಹಾಗೂ ವ್ಯಂಜನೋದಾ ಎಂದು ಅಕ್ಷರ ವಿಮರ್ಶಕರು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವರಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗ ಇಕಾರ, ಉಕಾರ, ಗ್ರಸ್ತ ದೋಷ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧಗಳನ್ನು ವರ್ಜಿಸಬೇಕು. ಸಂಯುಕ್ತ ಅಕ್ಷರ ಭ ಎಂಬ ವರ್ಣದ ಹಿಂದಿನ ವರ್ಣ, ವಿಸರ್ಗ ಸಹಿತ ವರ್ಣ, ಎರಡು ಮಾತ್ರೆಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಅಂತ್ಯ ವರ್ಣ, ಅನುಸ್ವಾರ ಸಹಿತವಾದದ್ದು, ಘುಟಿ ಎಂಬ ವರ್ಣದ ಹಿಂದಿನ ಅಕ್ಷರ ಇವುಗಳು ಲಘು ವರ್ಣಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಗುರುವಾಗಿಯೇ ಪರಿಗಣಿಸಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು.

ಅಕ್ಷರಗಳ ಹ್ರಸ್ವವರ್ಣವು ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರದ ಹಿಂದೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಲಘು ವಾಗುವದು. ಅದೇ ಅಕ್ಷರವು ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರದ ಹಿಂದಿರುವಾಗ ಗುರುವಾಗುವದು. ದೀರ್ಘಾಕ್ಷರಗಳು ಸಹಗುರುವಾಗಿರುವವು. ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದಾಗಲೂ ಕೂಡ ಮುಂದಿರುವ ಸ್ವರವನ್ನು ಗುರುವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು. ನಾಮ ಪದದಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯ ಮಧ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಾತ್ತವೂ, ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತವೂ, ಉಪಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರಿತವೂ, ಆಖ್ಯಾತದಲ್ಲಿ ಎರಡು ನೀಚ ಸ್ವರಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಪದಗಳು ಸ್ವರಭೇದದಿಂದ ಎಂಟು ವಿಧಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ - ಅಂತ್ಯೋದಾತ್ತ, ಆದ್ಯುದಾತ್ತ, ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ, ನೀಚಸ್ವರಿತ, ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತ, ಸ್ವರಿತದ್ವಿರುದಾತ್ತ ಎಂದು. ಉಕ್ತವಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಿಷಯದ ಪರಿಜ್ಞಾನವು ಆಚಾರತ್ವದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಆಚಾರತ್ವವು ಐದು ವಿಧಾನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಮುಖ (ಹಸ್ತಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿ ಯನ್ನಿಡುವದು - ವ್ಯಾಸ-(ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರ ಸಂಯೋಜನೆ ಮಾಡುವದು) ಕರಣ - ಶಿವಾಶಾಸ್ತ್ರದ ಪರಿಜ್ಞಾನವು. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ-(ಗುರು ಮುಖೇನ ಸಾಂಪ್ರಾದಾಯಿಕವಾಗಿ ಬಂದ ಮಂತ್ರ ಸ್ವರೂಪ ನಿರ್ಧಾರ) ಉಚ್ಚಾರಣೆ-(ಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವದು) ಸಾಮಸ್ವರಶಾಸ್ತ್ರವು ಅತ್ಯಂತ ಗಹನವಾದ ವಿಷಯವಾಗಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಕರಗತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ವದಕ್ಕೆ ತ್ರಿಕರಣಪೂರ್ವಕ ಸತತಾಭ್ಯಾಸ ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ. ಸಾಮಸ್ವರಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಭ್ಯಾಸಿಯು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸತಕ್ಕ ಕೆಲವು ಅನುಷ್ಠಾನ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು.

ಸಾಧಕನು ತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪಥ್ಯಾಹಾರ ಉಣ್ಣಬೇಕು. ಜಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಣ ದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಬೇಕು. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಮಾವು, ಮುತ್ತಲ ಬಿಲ್ವ, ಉತ್ತರಣೆ ಮಂತಾದ ಗಿಡಗಳ ಕಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ದಂತಧಾವನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅನಂತರ ಸಂಧ್ಯೋಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಕಂಠ ಮಾಧುರ್ಯ ಹಾಗೂ ಆರೋಗ್ಯವರ್ಧನೆಗೆ ದಿನಾಲೂ ತಪ್ಪದೆ ತ್ರಿಫಲಾ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಊಟದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ತಿನ್ನುವದು ಒಳಿತು. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಪಾಟವವೂ, ಸ್ವರವರ್ಣ, ಸ್ಫುಟತೆಯೂ, ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಧ್ಯಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಮಂದ್ರಾದಿ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸಾಕಷ್ಟು ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಸಿರು ಕಟ್ಟುವಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಶ್ವಾಸ ನಿರೋಧಿಸಿ, ಹೇಳಿದ

ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಲೋಪವೂ, ಅಪಸ್ವರವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರಿಂದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸ್ವರವರ್ಣಮಾಧುರ್ಯವು ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತದೆ. ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು, ಮೂಗು, ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ ಮುಂತಾದ ಅಂಗಾಂಗಳನ್ನು ವಕ್ರ ಮಾಡುವವನು, ಭಯಂಕರನಾಗಿರುವವನು, ಜೋಲು ತುಟಿಯುಳ್ಳವನು, ಮೂಗಿನಿಂದ ಮಾತನಾಡುವವನು, ಗೊಗ್ಗರು ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳವನು, ಉಗ್ಗುತ್ತ ಮಾತನಾಡುವವನು ವೇದಾಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲ. ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತವನು, ಭ್ರಮೆ ರಹಿತನೂ, ಒಳ್ಳೆ ಹಲ್ಲು ತುಟಿಗಳುಳ್ಳವನೂ, ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಗರ್ವಿಷ್ಠನೂ, ಕೋಪೋದ್ರಿಕ್ತನೂ, ಗುರುನಿಂದಕನೂ, ರೋಗಿಷ್ಠನೂ, ಸೋಮಾರಿಯೂ, ಚಂಚಲಚಿತ್ತನೂ ಆಗಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ಸಾಮವೇದಾಭ್ಯಾಸದ ಪೂರ್ಣಫಲ ದೊರಕಲಾರದು. ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಹಣ ಸಂಪಾದನೆಗೂ, ಕೀರ್ತಿಪಡೆಯಲೂ ಶೀಘ್ರಾತಿಶೀಘ್ರ ಪ್ರಗತಿ ಹೊಂದಲೂ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೆ ಸಾಧಿಸಲಾರದು. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ರೀತಿಯಿಂದ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಸಾಮವೇದದಲ್ಲಿ ಪರಿಣತಿ ಪಡೆಯಬಹುದು. ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ತ್ವರೆಯಿಂದ ಮಾಡುವದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದು, ಸಾಧಕನಿಗೆ ಆದರಿಂದ ಪ್ರಗತಿ, ಪ್ರತಿಫಲ ದೊರಕಲಾರದು. ವೇದಧ್ಯಯನದ ಕಾಲದ ನಿಯಮಾನುಸಾರ (ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ವೇದಾಕ್ಷರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸದೆ) ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸ್ವರಬದ್ಧವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣಫಲ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಕುಗ್ಗಿದ ಧ್ವನಿಯಿಂದಾಗಲಿ ಅತಿಖೇದದಿಂದಾಗಲಿ ಆಯಾಸ ಪಡುತ್ತ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರ, ಸ್ವರೋಚ್ಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಮಾರ್ಗ ಅನುಸರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಹಾನಿ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ.

ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗುರು ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡದೆ, ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಕಂಠಪಾಠಮಾಡಿದರೆ ಈ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಫಲಿಸಲಾರದು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುಗಳ ಸೇವೆ ಮಾಡಿ, ಅವರ ಅನುಗ್ರಹ ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಅವರು ಪ್ರಸನ್ನರಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ರೀತಿಯಿಂದ ಕಲಿಸಿದಾಗ ಅದು ದಿಟವಾದ ವೇದಾಧ್ಯಯನವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಧಕನು ವಿಹಿತ ಗಾನ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು, ಸೋಮಾರಿಯಾಗಿರದೆ, ಸತತ ಪ್ರಯತ್ನಶಾಲಿ ಯಾಗಿರಬೇಕು. ತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲ ಸಮಯ ಕಳೆಯಬೇಕು. ಸುಖಲೋಲುಪನಾದರೆ ಅವನಿಗೆ ಈ ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಫಲ ದೊರೆಯಲಾರದು.

ಸಾಧಕನು ಈ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವಾಗ ಅನುಸರಿಸತಕ್ಕ ದೈನಂದಿನ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು. ಸಾಮವೇದದ ಅಭ್ಯಸಿಯು ವಸಂತಾದಿ ಋತುಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಯಾಮಗಳಷ್ಟು ನಿದ್ರೆ ಮಾಡಬೇಕು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ನಿದ್ರೆ ಮಾಡಬಾರದು. ಅವನು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ಊಟಮಾಡಬಾರದು. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ದೂರವಿರಬೇಕು. ಅವರೊಂದಿಗೆ ಯಾವ ಕಾರಣಕ್ಕೂ ಸಲ್ಲಾಪಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು. ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಯುವಾಗ, ದುರಭಿಮಾನ, ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ಜನಗಳ ಮಾತಿಗೆ ಭಯಪಡುವವನಿಗೆ ಮತ್ತು ಇಂದು ನಾಳೆ, ನಾಡಿದ್ದು ಎಂದು ದಿನಗಳನ್ನು ದೂಡುತ್ತ ಸೋಮಾರಿಯಾಗಿ ಕಾಲ ತಳ್ಳುವವನಿಗೆ ಈ ವಿದ್ಯೆಯು ದೊರಕಲಾರದು. ಈ ವಿದ್ಯೆ ಕರಗತವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಗುರುವಿನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅನುಗ್ರಹ ಅತ್ಯವಶ್ಯ. ತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗುರುವಿನ ಗುಲಾಮನಾಗಿ, ಅವರ ಸೇವಾ ಶುಶ್ರೂಷೆಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಆಯುಷ್ಯ ಸವೆಸುವವನಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿದೇವಿಯು ಸಂಪೂರ್ಣ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಗುರುಸೇವೆ ಅಥವಾ

ಅಧಿಕಧನ ಇಲ್ಲವೆ ಪ್ರತಿವಿದ್ಯೆ ಈ ಮೂರು ಸಾಧನೆಗಳಿಂದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗೆ ವಿದ್ಯೆ ಲಬಿಸುವದು. ಈ ವೇದಾಭ್ಯಾಸಿಯು ಜೂಜು, ಪುಸ್ತಕ, ಪಾಠ, ನಾಟಕ ನೋಡುವದರಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಲೌಲ್ಯ, ಆಲಸ್ಯ, ನಿದ್ರೆ ಎಂಬ ಆರೂ ವಿದ್ಯೆಗೆ ವಿಘ್ನಕಾರಿಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅವುಗಳಿಂದ ದೂರವಿರಬೇಕು.

ಗುರುಮುಖೇನ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ವಿಹಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಅಸ್ಪುಟವಾಗದಂತೆ, ಸ್ಥಾನಾದಿಗಳ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಕಲಿತು, ಅವುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಸತತ ಸಾಧನೆ, ಸಾಹಸದಿಂದ ಕರಗತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವವನೇ ನಿಜವಾದ ಅಭ್ಯಾಸಿ ಎನಿಸುವನು. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಲು ಬಂದರೆ ಮಾತ್ರ ಅವನು ಸಾಮವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಗತಿ ಪಡೆಯುವನೆಂಬ ವಿಶ್ವಾಸ ಮಾಡಬಹುದು. ಇಂತಹ ಸಾಧಕನು ಗುರುವಿನ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗುವನಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಹೊಂದಿ ಪೂಜ್ಯನಾಗುವನು. ನಾರದನೆ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಾಗ್ರಂಥದ ದಾರಿಯನ್ನು ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿರುವೆನು. ಈ ಮೊದಲನೆಯ ವೇದಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿದ ಮನುಷ್ಯನು ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆದು ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುಖಿಸುವನು.

ನಾರದ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಐವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದುದು

—o—

ಗಣಪತಿ ಪೂಜಾ ಹೋಮ ಶ್ರಾದ್ಧಾದಿ ವಿಧಾನ

ಅಧ್ಯಾಯ - ೫೧

ಸನಂದ :- ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೆ, ವೇದದ ಷಡಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಾ ಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿನಗೆ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದೆನು. ಈಗ ಕಲ್ಪಗ್ರಂಥದ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತೇನೆ, ಕೇಳು. ಕಲ್ಪಗಳು ಐದು, ನಕ್ಷತ್ರ ಕಲ್ಪ, ವೇದಕಲ್ಪ, ಸಂಹಿತಾ ಕಲ್ಪ, ಅಂಗೀರಸ ಕಲ್ಪ, ಶಾಂತಿ ಕಲ್ಪವೆಂದು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಾಯಕನಾದ ಚಂದ್ರನು ಹಿಂದೆ ಈ ನಕ್ಷತ್ರ ಕಲ್ಪದ ಬಗೆಗೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿದನು. ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಇದು ಅವಶ್ಯ ಜ್ಞಾತವ್ಯ ಆದುದರಿಂದಲೇ ನೀ ನಗಾಗಿ ಈಗ ಶ್ರೋತವ್ಯ. ಎರಡನೆಯದಾದ ವೇದಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಮೋಕ್ಷ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ, ಚತುರ್ವೇದ ವಿಧಾನವು ಬಣ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸಂಹಿತಾ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವೇದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಋಷಿ, ಛಂದಸ್ಸು, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆ ಅಂಗಿರಸ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮುಖದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಧ್ಯಯನ ಅಧ್ಯಾಪನ ಯಜನ, ಯಾಜನ, ದಾನ, ಪ್ರತಿಗ್ರಹ ಎಂಬ ಷಟ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಭಿಚಾರ ವಿಧಾನದಿಂದ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವನು.

ಶಾಂತಿ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯ ಭೋಗಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಹಾಗೂ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಉತ್ಪಾತಗಳ ಶಮನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಶಾಂತಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಕಲ್ಪ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಐದು ಕಲ್ಪಗಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಯಥಾರ್ಥ ಲಕ್ಷಣ ವಿಭಾಗಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಈಗ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವ ಮತ್ತು ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲ ಕಲ್ಪಗಳಿಗೆ ಉಪಜೀವ್ಯವಾದ ಗೃಹ್ಯಕಲ್ಪದ ಬಗೆಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಸಾವಧಾನ ಚಿತ್ತದಿಂದ ಕೇಳು.

ಓಂಕಾರಶ್ಚಾಥಶಬ್ದಶ್ಚ ದ್ವಾವೇತೌ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪುರಾ ।
ಕಂಠಂ ಭಿತ್ವಾ ವಿನಿರ್ಯಾತೌ ತಸ್ಮಾನ್ಮಾಗಲಿಕಾವಿಮೌ ॥
ಕೃತ್ವಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ತದೂರ್ಧ್ವಾನಿ ಕರೋತಿ ಯಃ ।
ಸೋಽಥ ಶಬ್ದಂ ಪ್ರಯುಂಜೀತ ತದಾನಂತ್ಯಾರ್ಥಮಿಷ್ಯತೇ ॥

ಮೊದಲು ಓಂಕಾರ ಮತ್ತು 'ಅಥ' ಇವೆರಡೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಕಂಠವನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಮೊದಲು ಹೊರಗೆ ಬಂದವು. ಆದುದರಿಂದ ಅವೆರಡು ಶಬ್ದಗಳು ಮಂಗಲಕಾರಕವಾಗಿವೆ.

ಓಂಕಾರವನ್ನುಚ್ಚರಿಸಿ ಉತ್ತಮವಾದ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಅಥ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅಂತಹ ಕರ್ಮವು ಅನಂತ ಫಲಪ್ರದವಾಗುವದು. ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪರಿಸಮೂಹನಕ್ಕಾಗಿ ಏಳು ದರ್ಭೆಗಳು ಶಾಖೆಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಬಾರದು, ಕಡಿಮೆಯಾಗಬಾರದು. ನೆಲದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿ, ಕೀಟ ಹಕ್ಕಿ ಪಕ್ಷಿಗಳು ತಿರುಗುತ್ತಲಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಈ ಪರಿಸಮ್ಮೋಹನ ವಿಧಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮೂರು ಸಮಾನ ರೇಖೆಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ಆ ಭೂಮಿಯು ಮಧು, ಕೈಟಭರೆಂಬ ದೈತ್ಯರ ಮೇದಸ್ಸಿ(ಕೊಬ್ಬು) ನಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಈ ಭೂಮಿಗೆ ಮೇದಿನಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಆ ದೈತ್ಯರ ಕೊಬ್ಬಿನಿಂದ ಉದ್ದ ಹಬ್ಬಿದ ಈ ನೆಲದ ಮೇಲ್ಪದರು ಅಪವಿತ್ರ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವದೇ ಪುಣ್ಯ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವಾಗ ಗೋಮಯದಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ಸಾರಿಸಬೇಕು.

ಬಂಜೆ ಆಕಳು, ಕರು ಸತ್ತ ಆಕಳಿನ ಗೋಮಯವು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ನಿಷಿದ್ಧ ಮುಗಿಲಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಹಾರಾಡುವ ಕ್ರೂರ ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಉದ್ಧರಣೆ ಪಾತ್ರವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಯಾವಾಗಾದರೊಮ್ಮೆ ಆ ನೆಲಕ್ಕೆ ತಗಲಬಹುದಾದ ಮೂಳೆ, ತೊಗಲು, ಮುಂತಾದ ಅಶುದ್ಧ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪರಿಶುದ್ಧ ಮಾಡಲಿಕ್ಕಾಗಿ ದರ್ಭೆಯಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ಉತ್ಖನನ ಮಾಡಬೇಕು. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದರಿಂದ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಜಲದಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮುತ್ತೈದೆಯರೇ ತರಬೇಕು. ಅದು ಕೂಡ ಮಂಗಲಕರವಾದ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಂದಬಳಿಕ ಅತ್ಯಲ್ಪ ನೀರಿನ ಹನಿಗಳಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಿ ಆ ಪಾತ್ರಸ್ಥ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೋಮ ಮಾಡಲು ಇಡಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಅಮೃತವು ನಾಶವಾಗಬಾರದೆಂದು ವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಹೊತ್ತಿಸಿ, ಅದು ಆರ(ನಂದ) ಬಾರದೆಂದು ಸಮಿಧೆಗಳನ್ನು ಹಾಕುತ್ತ ಅದನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿತವಾಗಿ ಇರಿಸಿದ್ದರು. ಯಜ್ಞಕುಂಡದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೈತ್ಯದಾನವರ ನೆಲೆ. ಅವರಿಂದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕು. 'ಪ್ರಣೀತಾ' ಮುಂತಾದ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಯಜಮಾನನು ಉಪವಿಷ್ಟನಾಗಬೇಕು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ದ್ವಿಜರು ಋತ್ವಿಜರು ಆಸೀನರಾಗಬೇಕು. ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವಾಗ ಯಜಮಾನನು ಎಲ್ಲಿಯೋ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ಈ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮವನ್ನು ಉದಾಸೀನ ಮಾಡಬಾರದು.

ದ್ಯೂತೇ ಚ ವ್ಯವಹಾರೇ ಚ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಣಿ ಯದ್ಭವೇತ್ ।
ಕರ್ತೋರ್ದಾಸೀನಚಿತ್ತಸ್ತತ್ಕರ್ಮ ನಶ್ಯೇದಿತಿ ಸ್ಥಿತಿಃ ॥

ಜೂಜಾಡುವದು, ವ್ಯವಹಾರ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಕರ್ಮ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವು ಉದಾಸೀನಚಿತ್ತನಾದರೆ ಕರ್ಮವು ನಷ್ಟವಾಗುವದು. ಯಜ್ಞ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಆಚಾರ್ಯರ ಸ್ಥಾನಕ್ಕಾಗಿ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಶಾಖೆಯವರನ್ನೇ ಆರಿಸಬೇಕು. ಋತ್ವಿಜರು ಮಾತ್ರ ಯಾವ ಶಾಖೆಯವರು ಆದರೂ ಸರಿ. ಯಾರು ಯಾರು ಲಭಿಸುವರೋ ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನು ಗೌರವದಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಬೇಕು. ಎರಡು ಬೆರಳು ಉದ್ದ ಇರುವ ಎರಡು 'ಪವಿತ್ರ' ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳಿನ ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳ 'ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ' ಪಾತ್ರೆ. ಮೂರು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾದ ತುಪ್ಪದ ಪಾತ್ರೆ, ಆರು ಅಂಗುಲ ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳ ಹೋಮ 'ಚರು' ಮಾಡುವ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಎರಡು ಅಂಗುಲದ ದರ್ಭೆಯಿಂದ 'ಉಪಮಯ 'ಎಂಬ ಸಾಧನವನ್ನು, ಒಂದು ಅಂಗುಲ ದರ್ಭೆಯಿಂದ ಸಂಮಾರ್ಜನವನ್ನೂ ಆರು ಅಂಗುಲ ಸ್ರುವ ಮೂರೂವರೆ ಅಂಗುಲ ಆಳತೆಯ 'ಸ್ರುಕ್' ಒಂದು ಚೋಟ ಉದ್ದದ ಸಮಿಧೆಗಳು ಆರು ಅಂಗುಲದ ಪೂರ್ಣ ಪಾತ್ರೆಯು. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಮುಷ್ಟಿ ಪರಿಮಿತಿಯ 'ಪ್ರಣೀತಾ' ಎಂಬ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕು. ದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಎಲ್ಲ ತೀರ್ಥಗಳು ಸಮುದ್ರಗಳು, ನದಿಗಳು, ಇದರಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಅನುಸಂಧಾನದಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಬೇಕು. ವೇದಿಕೆಯ ತುಂಬ ದರ್ಭೆಗಳನ್ನು ಹರಡಿ, ದರ್ಭೆಗಳ 'ಪರಿಸ್ತರಣ'ಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಇಡಬೇಕು. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಚಕ್ರ, ಶಿವನ ತ್ರಿಶೂಲ, ಇವು ಮೂರು ದರ್ಭೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಪವಿತ್ರ ಛೇದನಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ, 'ಪ್ರೋಕ್ಷಿಣಿ' ಮತ್ತು 'ಪ್ರಣೀತಾ' ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಬೇಕು. ಒಂದು ಫಲದಷ್ಟು ತುಪ್ಪದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಬೇಕು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕುಂಬಾರನು ಮಾಡಿದ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ ಉಪಯೋಗಿಸಕೂಡದು. ಸ್ಮೃತಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕುಂಬಾರನು ಚಕ್ರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಯು ಆಸುರವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸ್ವಂತ ಕೈಯಿಂದಲೇ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅದು ದೈನಿಕ ಎಂದೆನಿಸುವದು.

ಶುಭಾಶುಭ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆಲ್ಲ 'ಸ್ರುವ'ವು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ. ಅದನ್ನು ಪರಿಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಲು ಮೊದಲು ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಬೇಕು. ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ, ಸೋಮ, ಬ್ರಹ್ಮ, ವಾಯು, ಯಮ, ಈ ಆರು ದೇವತೆಗಳು ಈ 'ಸ್ರುವ'ದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಂಗುಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸನ್ನಿಹಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲೇ ದರ್ಭೆಗಳಿಂದ ಸಂಮಾರ್ಜನ ಮತ್ತು ಉಪಯಮ ಎಂಬ ಹೋಮ ಸಾಧನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಉಪಯಮವು ಪಂಚಶಾಖೀಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧಪಡುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀ ಪರ್ಣ, ಬನ್ನಿಯ ಎಲೆ ಬೋರೆ ಗಿಡದ ಎಲೆ, ಮುತ್ತುಗದ ಎಲೆಗಳಿಂದ ಸ್ರುವ ಸ್ರುಕ್ ಎಂಬ ಹೋಮ ಸಾಧನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಪತಿತರು, ನಾಯಿ, ಕತ್ತೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಹೋಮ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಬಾರದು. ಅಂತಹವರ ದೃಷ್ಟಿದೋಷ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಪಾತ್ರೆಗಳಿಗೆ 'ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ' ಮಾಡಬೇಕು. ಪೂರ್ಣ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪನ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಯಜ್ಞವು ಅಪೂರ್ಣವೆಂದೆನಿಸುವದು. ಎಂಟು ಮುಷ್ಟಿ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ನಾಲ್ಕು 'ಪುಷ್ಕಲ'ಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು. ಅವು ಪೂರ್ಣ ಪಾತ್ರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೋಮ ನಡೆದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಕೂಡಲು ಬಂದರೂ

ಆಸನ ಹಾಕಬಾರದು. ಯಜ್ಞ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳಬಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ಆಸನ ಕೊಡಕೂಡದು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಉದ್ದೀಪಿತ ವಾದಾಗ ಅವನೆದುರು ಬೇರೆಯವರು ಆಸನಾರೂಢರಾಗಬಾರದು.

ಯಜ್ಞ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ 'ಸ್ರುಕ್' 'ಸ್ರುವ' ಜಪಮಾಲೆ 'ಶಕ್ತಿ' ಮುಂತಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ ನಾಲ್ಕು ತೋಳುಗಳುಳ್ಳ ಮೇಷವಾಹನನಾದ ಅಗ್ನಿ ದೇವನನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಹೋಮ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. ಆ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಎಳ್ಳನ್ನು ಮಿಶ್ರ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೋಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆ. ಅಭಿಚಾರ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸೂಕರೀ ಮುದ್ರೆ ಶುಭಕಾರ್ಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಂಸೀ, ಮೃಗೀ ಮುದ್ರೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಐದೂ ತುದಿ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದರೆ ಸೂಕರೀ ಮುದ್ರೆ. ಕನಿಷ್ಠಿಕೆ ಅಂದರೆ ಕಿರುಬೆರಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳುಗಳಿಂದ (ತುದಿಗಳಿಂದ) ಆಹುತಿ ಹಾಕಿದರೆ ಅದು ಹಂಸೀ ಮುದ್ರೆ, ಇನ್ನು ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಬೆರಳು ಬಿಟ್ಟು ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ಬೆರಳು (ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ತೋರುಬೆರಳು, ನಡುಬೆರಳು) ಗಳಿಂದ ಆಹುತಿ ನೀಡಿದರೆ, ಮೃಗೀ ಮುದ್ರೆ ಎನಿಸುವದು. ಋತ್ವಿಜರು ಎಳ್ಳು, ಮೊಸರು, ತುಪ್ಪ, ಜೇನುತುಪ್ಪ ಇವುಗಳ ಸಹಿತವಾಗಿ ಐದೂ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಆಹುತಿ ನೀಡಿ ಹೋಮ ಮಾಡಬೇಕು. ಪುಣ್ಯಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ದರ್ಭೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪವಿತ್ರವನ್ನೂ 'ಅನಾಮಿಕಾ' ಎಂದರೆ ಕಿರಿಬೆರಳಿನ ಪಕ್ಕದ ಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಯಾವುದೇ ಶುಭ ಕರ್ಮ ಆರಂಭಿಸುವಾಗ ಮೊದಲು ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯಾವ ಕೆಲಸವೂ ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನಡೆಯಲಾರದು. ಪೂಜೆ, ಹೋಮಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ವಿನಾಯಕನನ್ನು ಪೂಜಿಸದಿದ್ದರೆ ರಾಜನ ಹೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದರೂ ಅರಸನಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಮದುವೆಯಾದ ಮಹಿಳೆ ಪತಿಯೊಡನೆ ಮಿಲನ ಹೊಂದಿದರೂ ಮಕ್ಕಳಾಗುವದಿಲ್ಲ. ವ್ಯಾಪಾರಿಗೆ ಲಾಭವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಬೇಸಾಯಗಾರನಿಗೆ ಕೃಷಿ ಫಲದಾಯಕವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ವಿಘ್ನೇಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹ ಪಡೆಯಲಿಕ್ಕಾಗಿ ವಿಧಿ ಪೂರ್ವಕ ಗಣಪತಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ದ್ವಿಜರಿಂದ ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ವಿಘ್ನ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೂ ನಿರ್ವಿಘ್ನ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಈ ಸಿದ್ಧಿವಿನಾಯಕನನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿರುವರು. ವಿನಾಯಕನ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವವರು ಗಣಪತಿಯ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗುವರು.

ಈ ಗಣಪತಿ ಪೂಜಾ ನಂತರ ಹೋಮ ಮಾಡುವವರು, ನದೀ ಸಂಗಮಸ್ಥಳ ಸರೋವರ, ಗಜಶಾಲೆ ಅಶ್ವಶಾಲೆಗಳ ಬಳಿಯ ಮೃತ್ತಿಕೆಯನ್ನು ತಂದಿಡಬೇಕು. ಗೋರೋಚನ, ಗಂಧ ಗುಗ್ಗುಳ ತಂದಿಡಬೇಕು. ನಾಲ್ಕು ಕಲಶಗಳನ್ನು ತಂದು ಜಲಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳ ಆಹ್ವಾನದೊಂದಿಗೆ ಗಣಪತಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಬೇಕು. ಗಣಪತಿಯ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ದರ್ಭೆತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸುಗಂಧಿ ತೈಲವನ್ನು ಸ್ರುವದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ''ಮಿತ್ರಾಯ ಸ್ವಾಹಾ'' ಎಂದು ಆಹುತಿ ಹಾಕಬೇಕು. ಅನಂತರ ''ಶಾಲಾಯ ಸ್ವಾಹಾ,'' ''ಕಟಂ ಕಟಾಯ ಸ್ವಾಹಾ'', ''ಕೂಷ್ಮಾಂಡಾಯ ಸ್ವಾಹಾ,'' ''ರಾಜಪುತ್ರಾಯ ಸ್ವಾಹಾ,'' ಎಂದು ಮಂತ್ರ ಹೇಳಿ

ಆರು ಆಹುತಿಗಳಿಂದ ಹೋಮ ಮಾಡಬೇಕು. ಅನಂತರ ಗಣಪತಿಯ ನಾಮ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ, ನಮಸ್ಕರಿಸಿ, ನಾಲ್ಕು ದಾರಿ ಸೇರುವ ಕೂಟದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಬಲಿ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕು. ಆ ಬಳಿಕ, ಮೊಸರನ್ನ, ಪಾಯಸ ತಂಬಿಟ್ಟು, ಕಡಬು ಮುಂತಾದ ನೈವೇದ್ಯ ಸಮರ್ಪಿಸಬೇಕು. ನೆಲಕ್ಕೆ ತಲೆಹಚ್ಚಿ ವಂದಿಸಬೇಕು. ಗಣಪತಿಯ ತಾಯಿ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ತಂದೆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಧೂಪ, ದೀಪ, ಗಂಧ, ಹೂವಿನ ಹಾರ, ನೈವೇದ್ಯಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಿ, ದ್ವಿಜರಿಗೆ ಭೋಜನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಗುರುಗಳಿಗೆ ಜೋಡು ಬಟ್ಟೆ ದಾನ ನೀಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಗಣಪತಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿದನಂತರ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಮಂಗಳ, ಬುಧ, ಗುರು, ಶುಕ್ರ, ಶನಿ, ರಾಹು ಕೇತುಗಳೆಂಬ ನವಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕು.

ತಾಮ್ರ, ಬೆಳ್ಳಿ, ರಕ್ತ ಚಂದನ, ಬಂಗಾರ, ಕಬ್ಬಿಣ, ಉಕ್ಕು, ಸೀಸ, ಹಿತ್ತಾಳೆ, ಶ್ರೀ ಗಂಧ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ನವಗ್ರಹ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಆ ಗ್ರಹಗಳ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ ವಸ್ತ್ರ ಹೂಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಬೇಕು. ಗಂಧ, ಗುಗ್ಗುಳ, ದೀಪಗಳಿಂದ ಅರ್ಚಿಸಿ ಸೂರ್ಯಾದಿ ನವಗ್ರಹ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಚರು ಮಾಡಿ ಆಹುತಿ ನೀಡಬೇಕು. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ 'ಆಕೃಷ್ಣೇನ ರಜಸಾ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರ ಹೇಳಿ ಎಕ್ಕೆಯ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ಸಮಿಧೆ ಮಾಡಿ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಮೊಸರು, ತುಪ್ಪ, ಹಾಲಿನಿಂದ ಎಂಟುನೂರಾ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಆಹುತಿ ನೀಡಿ ಹೋಮ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದರಂತೆ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಮುತ್ತುಗದ ಸಮಿಧೆಗಳಿಂದ ''ಇಮಂ ದೇವಾ'' ಎಂಬ ಮಂತ್ರ ಹೇಳಿ ಎಂಟು ನೂರಾ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಾರಿ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಮೊಸರು, ತುಪ್ಪ ಹಾಲಿನಿಂದ ಆಹುತಿ ನೀಡಬೇಕು. ಮಂಗಳನಿಗೆ ಅಗ್ನಿಮೂರ್ಧಾ ''ಯುವಕಃ ಪುತ್ರಃ'' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಖದಿರ ವೃಕ್ಷದ ಸಮಿಧೆಗಳಿಂದಲೂ ಬುಧನಿಗೆ ''ಉದ್ಬುಧ್ಯಸ್ವಾಹಾತಿ ಯದಯನ್'' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ತರಣೆ ವೃಕ್ಷದ ಸಮಿಧೆಗಳಿಂದಲೂ, ಗುರುವಿಗೆ 'ಅನ್ನಾತ್ಪರಿಶ್ರುತಃ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಹಿಪ್ಪಲಿಗಿಡದ ಸಮಿಧೆಗಳಿಂದಲೂ, ಶುಕ್ರನಿಗೆ 'ಶನ್ನೋದೇವಿ' ಮಂತ್ರದಿಂದ ಅತ್ತಿಗಿಡದ ಸಮಿಧೆಯುಪಯೋಗಿಸಿ, ಶನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ 'ಕಾಂಡಾತ್ಕಾಂಡಾತ್' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಬನ್ನಿಗಿಡದ ಸಮಿಧೆಗಳಿಂದಲೂ ರಾಹು, ಕೇತುಗಳಿಗೆ ''ಕೇತುಮಕ್ರನ್ ಕೇತವಃ'' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಹುಲ್ಲು ದೂರ್ವೆಗಳನ್ನೇ ಸಮಿಧೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತುಪ್ಪ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಹಾಲು ಮೊಸರುಗಳಿಂದ ಎಂಟುನೂರಾ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಸಲ ಹೋಮ ಮಾಡಬೇಕು.

ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ದೇವತೆಗೆ ಒಂದೊಂದು ಪಕ್ವಾನ್ನ ಇಷ್ಟವಾಗಿದ್ದು ಅದನ್ನು ನಿವೇದಿಸಿ ದ್ವಿಜರಿಗೆ ಊಟ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಕ್ಕರೆ, ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಪಾಯಸ, ಮಂಗಳನಿಗೆ ತುಪ್ಪ, ಬುಧನಿಗೆ ಖೀರು, ಗುರುವಿಗೆ ಮೊಸರನ್ನ, ಶುಕ್ರನಿಗೆ ತುಪ್ಪ, ಶನಿಗೆ ಹಿಟ್ಟು. ರಾಹುವಿಗೆ ಮಾಂಸ,ಕೇತುವಿಗೆ ಚಿತ್ರಾನ್ನ ಇವುಗಳನ್ನು ನಿವೇದಿಸಿ ಆಯಾ ಜನರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಭೋಜನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಮತ್ತು ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ ದಾನನೀಡಬೇಕು. ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಗೋದಾನ, ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಶಂಖ, ಮಂಗಳನಿಗೆ ಕಂಬಳಿ, ಬುಧನಿಗೆ ಕುದುರೆ, ಗುರುವಿಗೆ ಜಿಂಕೆ, ಶುಕ್ರನಿಗೆ ಗೋವು, ಶನಿಗೆ ಕಬ್ಬಿಣ, ರಾಹು ಕೇತುವಿಗೆ ಆಡು ಪ್ರಿಯವಾದ ಪದಾರ್ಥವಾಗಿದ್ದು ಬಡವರಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಾ ರೂಪವಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ದಾನ ನೀಡಬೇಕು. ಹಾಗೂ ಒಂದೊಂದು ಸುವರ್ಣನಾಣ್ಯ ದಕ್ಷಿಣೆ ನೀಡಬೇಕು.

ಹೀಗೆ ಗಣಪತಿ ಹಾಗೂ ನವಗ್ರಹ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವವನು ಕರ್ಮಸಾಫಲ್ಯ ಹೊಂದಿ ಐಶ್ವರ್ಯ ಹೊಂದುವನು. ಈ ಗ್ರಹ ಪೂಜೆಗಿಂತ ಮೊದಲು ಶುಭಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪೂಜೆ ಮಾಡಬೇಕು. 'ವಸೋಃ ಪವಿತ್ರಂ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಜಲಧಾರೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಗೌರಿ ಮುಂತಾದ ಮಾತೃ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕು. ವೃದ್ಧಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಗೌರೀ ಪದ್ಮಾ ಶಚೀ, ಮೇಧಾ ಸಾವಿತ್ರಿ, ವಿಜಯಾ, ಜಯಾ, ದೇವಸೇನಾ, ಸ್ವಧಾ, ಸ್ವಾಹಾ, ಮಾತ್ರಕಾ, ವೈಧೃತಿ, ಧೃತಿ, ಪುಷ್ಠಿ, ಹೃಷ್ಟಿ, ಎಂಬ ಹದಿನಾರು ಮಾತೃ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಗಣೇಶನನ್ನೂ, ಕುಲದೇವತೆಯನ್ನೂ ಪೂಜಿಸಬೇಕು. ಈ ಮಾತೃ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಕುಲದೇವತೆಗೂ ಗಣಪತಿಗೂ ಷೋಡಶೋಪಚಾರ ಪೂಜೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕು.

ಆವಾಹನಂ ತಥಾ ಪಾದ್ಯಂ ಮರ್ಘ್ಯಂ ಸ್ನಾನಂ ಚ ಚಂದನಂ ।
ಅಕ್ಷತಾಂ ಶ್ಚೈವ ಪುಷ್ಪಾಣಿ ಧೂಪಂ ದೀಪಂ ಫಲಾನಿ ಚ ॥
ನೈವೇದ್ಯಾಚಮನೀಯಂ ಚ ತಾಂಬೂಲಂ ಪೂಗಮೇವ ಚ ।
ನೀರಾಜನಂ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಚ ಕ್ರಮಾದ್ದದ್ಯಾಚ್ಚ ತುಷ್ಟಯೇ ॥

ಈ ಮಾತೃ ದೇವತೆ ಮುಂತಾದವರ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ, ಆವಾಹನೆ, ಪಾದ್ಯ, ಅರ್ಘ್ಯ ಸ್ನಾನ, ಗಂಧ, ಅಕ್ಷತೆ, ಹೂವು, ಧೂಪ, ದೀಪ, ಫಲ, ನೈವೇದ್ಯ, ಆಚಮನೀಯ, ಎಲೆ , ಅಡಿಕೆ, ಮಂಗಳಾರತಿ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣೆ ಎಂಬ ಷೋಡಶೋಪಚಾರಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸಬೇಕು. ಸಂಪತ್ತು ಹಾಗೂ ಸಂತಾನಗಳನ್ನು ಬಯಸುವವರು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪಿತೃ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಹೇಳುವೆನು. ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಶ್ರಾದ್ಧಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಇಚ್ಛಿತ ವಾಂಛಿತಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಪಿತೃಶ್ರಾದ್ಧವನ್ನು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಮಾರ್ಗಶಿರ, ಪುಷ್ಯ, ಮಾಘ, ಪಾಲ್ಗುಣ ಮಾಸಗಳ ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷದ ಅಷ್ಟಮಿ ಅಂದರೆ ಅಷ್ಟಕಾ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ವೃದ್ಧಿ, ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವದು ವಿಹಿತ. ಅಲ್ಲದೆ ಉತ್ತರಾಯಣ ಹಾಗೂ ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ಪುಣ್ಯಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಘ ತುಲಾ ಸಂಕ್ರಮಣಗಳ ಪರ್ವಕಾಲ ದಲ್ಲಿಯೂ, ವ್ಯತೀಪಾತ, ಗಜಚ್ಛಾಯಾಯೋಗ ಸಂಧಿಸಿದಾಗ ಮಾಡಿದರೆ ಪುಣ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹೆಚ್ಚು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರಾದಿ ಗ್ರಹಣಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಶ್ರಾದ್ಧದಿಂದ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಸಂತೃಪ್ತಿ ಬರುವದಲ್ಲದೆ ಮಾಡಿದವನ ಸಕಲ ಅಭೀಷ್ಟಗಳು ನೆರವೇರುತ್ತವೆ. ಪರಗತಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ಶ್ರಾದ್ಧಕ್ಕೆ ಆಮಂತ್ರಿಸಲು ಎಂತಹ ದ್ವಿಜರು ಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು. ಸಕಲ ವೇದ, ವೇದಾಂಗ ಪಾರಂಗತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಯುವಕನು, ಸೋದರಿಯ ಪುತ್ರ, ಋತ್ವಿಕ್ಕು, ಅಳಿಯ, ಯಾಗ ಮಾಡಿದವನು, ಸೋದರಮಾವ, ಮಾವ, ಮಗಳ ಮಗ, ಶಿಷ್ಯ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ನೆಂಟರು, ತಪಸ್ವಿಗಳು, ಪಂಚಾಗ್ನಿ ವಿದ್ಯಾನಿಷ್ಠರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಬ್ರಹ್ಮ ಚಾರಿಗಳು, ತಾಯಿ ತಂದೆ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ತತ್ಪರರಾದವರೆಲ್ಲರೂ ಶ್ರಾದ್ಧದ ಆಮಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಮಾಡುವ ಭೋಜನದಿಂದ ಪಿತೃಗಳು ತೃಪ್ತರಾಗಿ ಶ್ರಾದ್ಧವು ಸಫಲವಾಗುವದು.

ಇನ್ನು ಶ್ರಾದ್ಧದ ಆಮಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹರಾದವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅವರೆಂದರೆ ರೋಗಿ, ಅಂಗಹೀನರು, ಪುನರ್ವಿವಾಹದವಳ ಮಗ, ಧರ್ಮದ್ರೋಹಿ, ಪರಸ್ತ್ರೀ ಲೋಲುಪ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವ, ಹಣಕ್ಕಾಗಿ ವಿದ್ಯೆ ಮಾರುವ, ಗುರು ನಪುಂಸಕ ಕನ್ನೆಯನ್ನು

ದೂಷಿಸುವವನು, ಜನರಿಂದ ದೋಷಿಯೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿ. ಅಣ್ಣನಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಮದುವೆ ಆದವನು ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸಲಾರದವನು, ತನ್ನ ಸೋದರಿ ಅಥವಾ ಮಗಳನ್ನು ಮಾರಿದವನು, ಕಳ್ಳನು, ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಬಾಹಿರನು, ಸುಳ್ಳ ಚಾಡಿಕೋರ, ನೀಚ, ಪರಧರ್ಮೀಯ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಶ್ರಾದ್ಧದ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ನಿಷಿದ್ಧರೆಂದು ಪರಿಗಣಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರಾದ್ಧ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನ ಅಥವಾ ಗೃಹಸ್ಥನು ಶ್ರಾದ್ಧದ ಹಿಂದಿನ ದಿನದಿಂದಲೇ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದು ಗೌರವಾದರ ಗಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಆಮಂತ್ರಿಸಬೇಕು. ತನ್ನ ಶಕ್ತ್ಯಾನುಸಾರ ಇಬ್ಬರು ಅಥವಾ ಒಬ್ಬರನ್ನು ಇಲ್ಲವೇ ಮೂವರನ್ನು (ದ್ವಿಜರನ್ನು) ಶ್ರಾದ್ಧಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಬೇಕು. ಮಾತಾಮಹರಿಗೂ ಕೂಡ ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರಾದ್ಧ ಮಾಡಬೇಕು. ಶ್ರಾದ್ಧದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹಸ್ತ ಪ್ರಕ್ಷಾಳನಕ್ಕಾಗಿ ನೀರನ್ನು ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವರ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದ ಬಳಿಕ 'ವಿಶ್ವದೇವಾಸ'..ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಅವರನ್ನು ದ್ವಿಜರಲ್ಲಿ ಆವಾಹನೆ ಗೈಯಬೇಕು. ಅನಂತರ ಯವಾಕ್ಷತೆ ಹರಡಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಪವಿತ್ರ ಸಹಿತವಾಗಿ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಅದರಲ್ಲಿ 'ಶನ್ನೋದೇವಿ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಗೈಯ್ದು 'ಯವೋಸಿ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಯವಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ 'ಆಯಾದಿವ್ಯಾ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. ನೀರು, ಗಂಧ, ಹೂ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ದೀಪ ಸಹಿತ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅಪಸವ್ಯ ಮಾಡಿ ಅಪ್ರದಕ್ಷಿಣವಾಗಿ ಪರಿಷೇಚನ ಮಾಡಿ (ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) ವಿಶ್ವದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಎರಡರಷ್ಟು ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಪ್ರದಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ''ಉಶಂತಸ್ತ್ವಾ'' ಎಂಬ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರದಿಂದ ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಆವಾಹನೆ ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಎಳ್ಳಿನ ಅರ್ಘ್ಯ ನೀಡಿ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಎರಡು ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ತಲೆಕೆಳಗೆ ಮಾಡಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕು.

ಬಳಿಕ 'ಪಿತೃಭ್ಯಃ ಸ್ಥಾನಮಸಿ'.. ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರ ಹೇಳುವಾಗ ಅದನ್ನು ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಇಟ್ಟು ಅದರಲ್ಲಿ ಅನ್ನ ಹಾಕಿ ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಗ್ನಿ ಕರಣಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದು ಪಿತೃಯಜ್ಞದಂತೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಗೈಯಬೇಕು. ಶೇಷಾನ್ನವನ್ನು ಎಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಡಿಸಬೇಕು. ಅನಂತರ ಅನ್ನ ಪ್ರದಾನ ಗೈದು 'ಪೃಥಿವೀ ಪಾತ್ರಂ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ''ಇದಂ ವಿಷ್ಣುಃ'' ಎಂಬ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಪೂರ್ವಕ ದ್ವಿಜನ ಹೆಬ್ಬೆರಳನ್ನು ಇಡಿಸಬೇಕು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಾಹೃತಿ ಮಂತ್ರ, ಗಾಯತ್ರಿ ಮಂತ್ರ ಮತ್ತು ಮಧುವಾತಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಅಂದಬಳಿಕ ದ್ವಿಜರಿಗೆ ಭೋಜನ ಮಾಡಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅವರ ಊಟದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದದ್ದನ್ನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಉಣಬಡಿಸಿ ಅವರು ಸಂತೃಪ್ತವಾಗುವಂತೆ ಭೋಜನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಅವರು ಊಟ ಮಾಡಿದ ಎಲೆಯ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಪಿತೃಯಜ್ಞದಂತೆ ಪಿಂಡಪ್ರದಾನ ಪೂರೈಸಬೇಕು. ಮಾತಾಮಹರಿಗೂ ಕೂಡ ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ ಪಿಂಡಪ್ರದಾನ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅವರ ಊಟವಾದ ನಂತರ 'ಸ್ವಸ್ತಿ'ವಾಚನ ಮಾಡಿಸಿ, ಅಕ್ಷಯೋದಕ ಬಿಟ್ಟು ಶಕ್ತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ತಾಂಬೂಲ ದಕ್ಷಿಣಾದಿಗಳನ್ನು ದ್ವಿಜರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. 'ಸ್ವಧಾ' ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣೆಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಕಲ ವಿಪ್ರೋತ್ತಮರಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆಯಬೇಕು. ಸ್ವಧಾ ಹೇಳಿ ನಂತರ ಶ್ರಾದ್ಧದ ಕರ್ತನು ಪಿಂಡದ ಹತ್ತಿರ ನೀರನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು.

ವಿಶ್ವೇದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆವಾಹಿತರಾದ ವಿಪ್ರರು 'ಪ್ರೀಯಂತಾಂ ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ' ಎಂದು ಮಂತ್ರ ಹೇಳುವಾಗ ಶ್ರಾದ್ಧಮಾಡುವವನು ನಮಗೆ ದಾತೃಗಳು ವೇದ, ಸಂತಾನ ಸೌಲಭ್ಯಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಲಿ, ಶ್ರದ್ಧೆಯು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಲಿ ದಾನಮಾಡುವಂತಹ ಧನ, ಧಾನ್ಯ, ಸಂಪತ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದೊರೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕು. ಅನಂತರ ದೇವತಾವಿಸರ್ಜನಕಾರ್ಯ ಮಾಡಬೇಕು. 'ವಾಜೇ ವಾಜೇ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲದೆ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳನ್ನು ವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಪಿತೃಗಳ ಅರ್ಘ್ಯಪಾತ್ರವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಗೈದು ದ್ವಿಜರನ್ನು ವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅನಂತರ ಸಕಲ ಬಂಧು ಬಾಂಧವರೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಆನಂದದಿಂದ ಊಟಮಾಡಬೇಕು. ಊಟದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಪಿತೃಶೇಷವನ್ನು ಭೋಜನ ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕೋದ್ದಿಷ್ಟ ವಿಧಾನದ ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮೊಸರು, ಬೋರೇ ಹಣ್ಣು, ಯುವ ಸಹಿತವಾದ ಶಾಲ್ಯನ್ನದಿಂದ ಪಿಂಡ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿಧಾನದ ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು. ಆವಾಹನೆ ಅಗ್ನೌಕರಣಗಳಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಒಬ್ಬ ದ್ವಿಜನಿದ್ದರೂ ಸಾಕು. ಒಂದೇ ದರ್ಭೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಪವಿತ್ರದಿಂದ ಈ ಶ್ರಾದ್ಧದ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಜರುಗುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಪವಿತ್ರವನ್ನು ಎಲ್ಲವನ್ನು ಅಪಸವ್ಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೋದ್ದಿಷ್ಟ ಶ್ರಾದ್ಧವು ಸಪಿಂಡೀಕರಣದವರೆಗೆ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಸಪಿಂಡೀಕರಣವೆಂದರೆ - ಮೃತನಾದ ಬಳಿಕ ಒಂದು ವರ್ಷವಾಗುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಪಿಂಡೀಕರಣವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಂತಹವನಿಗೂ ಕೂಡ ವರ್ಷವಾಗುವವರೆಗೂ ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳೂ ತಪ್ಪದೆ ಆ ಬಳಿಕ ಪ್ರತಿವರ್ಷ (ಮೃತನಾದ ದಿನದಂದು) ಶ್ರಾದ್ಧ ಮಾಡಿ ದ್ವಿಜರಿಗೆ ಉದಕುಂಭದ ಜೊತೆಗೆ, ಅನ್ನದಾನ ಮಾಡಿದರೆ, ಅಕ್ಷಯ ಫಲ, ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ದಿವಸ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಇಂತಹ ಶ್ರಾದ್ಧಮಾಡುವದು ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಹಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲ ಶ್ರಾದ್ಧಾದಿಕರ್ಮಗಳು ಪೂರೈಸಿದ ಬಳಿಕ ಪಿಂಡಗಳನ್ನು ಆಕಳು ಅಥವಾ ದ್ವಿಜರಿಗೆ ನೀಡಬೇಕು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿದ್ದರೆ ಅಗ್ನಿ ಅಥವಾ ಜಲದಲ್ಲಿ ಬಿಡಬೇಕು. ದ್ವಿಜರನ್ನು ವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ದ್ವಿಜರು ಉಂಡ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡಕೂಡದು. ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮೊಸರು, ಹಾಲು, ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪ ಮುಂತಾದ ಹವಿಷ್ಯಾನ್ನದಿಂದ ಪಿತೃಗಳು ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಪರ್ಯಂತ ಸಂತೃಪ್ತರಾಗಿ ಸುಖಿಸುವರು, ಅದರಲ್ಲೂ ಪಾಯಸದಿಂದ ಒಂದು ವರ್ಷಾವಧಿ ಸುಗ್ರಾಸಭೋಜನ ಉಂಡು ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುಖಿಸುವರು.

ಶ್ರಾದ್ಧದ ಫಲಾಫಲಗಳನ್ನು ಈಗ ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಕೇಳು.

ಭಾದ್ರಪದ ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷದ ಪಾಡ್ಯ ಹಾಗೂ ಚತುರ್ದಶಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ದಿನ ಶ್ರಾದ್ಧ ಮಾಡಿದವನು ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂತಾನ, ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಗತಿ, ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಲಾಭ, ಧನಲಾಭ, ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಮಖ ನಕ್ಷತ್ರದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ತ್ರಯೋದಶಿ ಶ್ರಾದ್ಧಾದಿ ಕರ್ಮಗೈಯುವವನಿಗೆ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತು ಸೌಭಾಗ್ಯ ದೊರಕುವದಲ್ಲದೆ ಉತ್ತಮಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವೆತ್ತುವ ಅರ್ಹತೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ದಶಿಯ ದಿನ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮೃತರಾದವರ ಶ್ರಾದ್ಧಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಭೋಗಾದಿ

ಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಕೃತ್ತಿಭರಣಿ ನಕ್ಷತ್ರದ ದಿನ ಶ್ರಾದ್ಧಾದಿ ಕರ್ಮನೆರವೇರಿಸಿದವನು ಸಂತಾನ, ಶಕ್ತಿ, ಬುದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನಲ್ಲದೆ ವಿಪುಲ ಸಂಪತ್ತು, ಆರೋಗ್ಯ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಚಿಂತೆ, ಕಳವಳ, ಅಪಕೀರ್ತಿ, ಅಯೋಗ್ಯತೆಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಮುಂದೆ ಅವನು ಉತ್ತಮಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆದಿತ್ಯ ರುದ್ರವಸು ಎಂಬ ಶ್ರಾದ್ಧದ ದೇವತೆಗಳು ಗೃಹಸ್ಥನು ಮಾಡುವ ಭಕ್ತಿ ಪರಸ್ಪರವಾದ ಶ್ರಾದ್ಧಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗುವದರಿಂದ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರಾದ್ಧ ಮಾಡಿದವನ ಪಿತೃಗಳು ಅವನು ನೀಡಿದ ಅನ್ನೋದಕಗಳಿಂದ ಸಂತೃಪ್ತರಾಗಿ ಸುಖಿಸುತ್ತ ಹರಸುವರು. ಹೀಗೆ ಪರಮಸಂತೋಷ ಭರಿತರಾದ ಪಿತೃಗಣವು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸಂಪತ್ತು ವಿದ್ಯೆ, ಸ್ವರ್ಗ ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಸುಖಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯ ಅಧಿಕಾರಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪಿತೃಕಲ್ಪದ ವೈದಿಕ ತಂತ್ರ, ಹಾಗೂ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಿ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಕಲ್ಪಾಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತರಗೊಂಡ ವಿಷಯವನ್ನು ಒಳ್ಳೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದವನ್ನು ಅಥವಾ ಮನನ ಮಾಡಿದವನು ಇಹದಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ವಿಧದ ಸುಖಭೋಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಪರಲೋಕದ ಸದ್ಗತಿ ಹೊಂದುವದು ನಿಶ್ಚಿತ. ಅದರಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶ್ರಾದ್ಧ ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನಗೈಯುವಾಗ ಈ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು, ಮನನ ಅಥವಾ ಶ್ರವಣ ಮಾಡುವ ಪುಣ್ಯಜೀವಿಗಳು ಇಹದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತಾಪತ್ರಯಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿ ಸುಖ ಸೌಭಾಗ್ಯ ಹೊಂದಿ ಸಕಲ ವಾಂಛಿತಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ, ನಂತರ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಂಚಿತ ಪುಣ್ಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಪರಮಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಈ ವರೆಗೆ ಶ್ರಾದ್ಧ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದೆ. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ವೇದಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಹಾಗೂ 'ಮುಖ'ವೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ವ್ಯಾಕರಣವನ್ನು ನಿನಗೆ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ ಸಾವಧಾನದಿಂದ ಕೇಳು.

ನಾರದ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಐವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದುದು

ವ್ಯಾಕರಣ ವಿವರಣ

ಅಧ್ಯಾಯ - ೫೨

ಸನಂದನ :- ವ್ಯಾಕರಣವು ವೇದಗಳಿಗೆ ಮುಖ. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರಮುಖ. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ರೂಪಗಳ ಸೆಲೆ ಹಾಗೂ ನೆಲೆ ವೇದಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ವೇದದ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವಾಗಲು ವ್ಯಾಕರಣವು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ.

ಸುಪ್‌ತಿಙಂತಂ ಪದಂ ವಿಪ್ರ ಸುಪಾಂ ಸಪ್ತ ವಿಭಕ್ತಯಃ ॥
ಸ್ವೌಜಸಃ ಪ್ರಥಮಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಸಾ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾತ್ಮಿಕಾ ॥

ನಾರದನೆ, ನಾಮಪದ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾಪದವಾದುದು ಪದವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಸುಪ್ ಭಕ್ತಿಗಳು ಏಳು ಸು ಔ ಎಂಬುದು ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಅದು ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಕರ್ಮ ಕರ್ತೃ ಇವು ಉಕ್ತವಾದಾಗ ಸಂಬೋಧನಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುವದುಂಟು. ಆಗ ಅದು ಸಂಬೋಧನ ಪ್ರಥಮಾ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವೆಂದರೆ - ಧಾತು ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯವಲ್ಲದ ಅರ್ಥಬೋಧಕ ಶಬ್ದ ಅಮ್, ಔಟ್, ಶಸ್ ಎಂಬುದು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು. ಯಾವದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇವೆಯೋ ಅದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಪದವೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಕರ್ಮಪದವು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ 'ಅಂತರಾ' 'ಅಂತರೇಣ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಬಂದಾಗ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. 'ಟಾ, ಭ್ಯಾಂ, ಬಿಸ್' ಎಂಬುದು ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು, ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಕರಣ, ಹಾಗೂ ಕರ್ತೃ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಸೂಚಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕರಣವೆಂದರೆ ಸಾಧನವಾದದ್ದು, ಕಾರ್ಯಮಾಡುವದೇ ಕರ್ತೃವೆನಿಸುವದು ಙೇ, ಭ್ಯಾಂ ಭ್ಯಸ್ ಎಂಬುವುಗಳು ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಾಗಿದ್ದು ಇದು ಸಂಪ್ರದಾನ ಕಾರಕವಾಗಿದೆ.

ಸಂಪ್ರದಾನವೆಂದರೆ - ಸಾಲಕೊಟ್ಟವನೂ, ರುಚ್ಯಾದಿಧಾತು ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವೂ ದಾನ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನೂ ಸಂಪ್ರದಾನ ಎನಿಸುವರು ''ಙಸಿ, ಭ್ಯಾಂ, ಭ್ಯಸ್'' ಇವು ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೆಂದು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಪಾದಾನ ಕಾರಕವಾಗಿದೆ. ಯಾವುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅಂದರೆ ಬೇರೆಯಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅದು ಅಪಾದಾನ. ಎಲೆಯು ಗಿಡದಿಂದ ಬೀಳುವಾಗ ಅದರಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗುವದು. ಆಗ ಗಿಡದಿಂದ ಅಪಾದಾನವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಯಾರಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವನೋ ಅಥವಾ ನಿವಾರಿಸುವನೋ ಅವನು ಕೂಡ ಅಪಾದಾನವೆನಿಸುವನು. ಅದರಂತೆ ಷಷ್ಠಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸ್ವಾಮಿ ಭೃತ್ಯ ಭಾವದ ಸೂಚಕವಾಗಿದ್ದು 'ಙಸ್, ಓಸ್, ಆಮ್' ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಂದ ಒಡಗೂಡಿವೆ.

ಇವುಗಳು ಪರವಾದರೆ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥ ತೋರಿಸುತ್ತವೆ. ಅಧಿಕರಣವೆಂದರೆ ಆಶ್ರಯ. ರಕ್ಷಾರ್ಥಕ ಧಾತುವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಭಯೋತ್ಪಾದಕ ಚೋರಾದಿಗಳು ವಾರಣಾರ್ಥಕ ಧಾತುಯೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟವಸ್ತುವೂ, ಬೇಡವಾದದ್ದು. ಅಪಾದನವೆಂದು

ಬಣ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೇಲಾಗಿ ಪರಿ ಅಪ ಆಜ ಇತರ ಅನ್ಯ ದಿಕ್ ಶಬ್ದ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಪರವಾದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮವು ಪ್ರವಚನೀಯವೆನಿಸಿದ ಶಬ್ದಗಳು ಮತ್ತು ಅಂತರಾ, ಅಂತರೇಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಬಂದಾಗ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಸೂಕ್ತವಾದದ್ದು.

ಜ್ಞಾಪಕ, ಧರ್ಮದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ ಹೊಂದಿರುವ ಅರ್ಥ ಇವುಗಳ ವಿಚಾರವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅನು, ಪರಿ, ಪ್ರತಿ ಇವು ಮತ್ತು ಭಾಗವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡಲಾರದ ಲಕ್ಷಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿ ಎಂಬುದು, ಸಹಿತ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅನು ಎಂಬುದು, ಹೀನ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳುವ ಉಪ ಎಂಬುದು ಕೂಡ ಕರ್ಮಪ್ರವರ್ಚನೀಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದುವವು. ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಹೋಗುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಗಮನ ಬೋಧಕವಾದ ಕ್ರಿಯಾಪದದೊಡನೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗ ದ್ವಿತೀಯಾ ಮತ್ತು ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಯೊಡನೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಾಣಿಭಿನ್ನವಾದ ಮನು ತಿಳಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಬೋಧಕವಾದ ದಿವಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರಿಯೆಯ ಕರ್ಮವು ತಿರಸ್ಕಾರದ ವಿಷಯವಾದಾಗ ದ್ವಿತೀಯಾ ಅಥವಾ ಚತುರ್ಥಿ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ನಮಃ ಸ್ವಸ್ತಿ, ಸ್ವಾಹಾ, ಸ್ವಧಾ, ಅಲಂ ವಷಟ್ ಈ ಶಬ್ದ ಬಂದಾಗ ಮತ್ತು ತಾದರ್ಥ್ಯ ವಿವಿಕ್ಷಿತವಾದಾಗ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ತುಮುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಘ ಇೌಇ ಮುಂತಾದ ಭಾವಾರ್ಥಕ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದಗಳ ಮೇಲೆ ಚತುರ್ಥಿ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಸಹಿತ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದಾಗ ಅಮುಖ್ಯವಾದ ವಿಶೇಷಣದ ಮೇಲೆ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾನ ಕಾಲಿಕವಾದ ಎರಡು ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವಾಗ ಆ ಕ್ರಿಯೆಯ ಕರ್ತೃ ಪದದ ಮೇಲೆ ಸಪ್ತಮಿ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾಮಿ, ಈಶ್ವರ ಅಧಿಪತಿ, ಸಾಕ್ಷಿ, ದಾಯಾದ, ಪ್ರಸೂತ ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಬಂದಾಗ ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಒಂದು ಸಮೂಹದಿಂದ ಬೇರೆ ಮಾಡಿದ ಎಂದರ್ಥ ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ಸಮೂಹವಾಚಕ ಪದದ ಮೇಲೆ ಷಷ್ಠೀ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮೀ ಈ ಎರಡು ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ವಾಡಿಕೆ. ಹೇತು ಶಬ್ದದಿಂದ ಕಾರಣವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಸೂಚಿಸಬೇಕು.

ಸ್ಮರಣಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕೃಧಾತ್ವರ್ಥ ಗುಣಾಧಾನವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾದಾಗ ಕೃತಿ ಕರ್ಮದ ಮೇಲೂ ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುವದು. ಹಿಂಸಾರ್ಥ ಹೇಳುವ ಧಾತು ಯೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದರ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುವದು. ಕೃದಂತ ಸಮವಧಾನವಿರುವೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃ ಕರ್ಮವಾಚಕಗಳ ಮೇಲೆ ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ. ನಿಷ್ಠಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಸುಬಾದಿ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಗಳಾಗಿಯೂ, ಭೂವಾದಿ ಧಾತುಗಳ ಮೇಲೆ ತಿಙ್ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಬಂದ ತಿಙಂತಗಳಾಗಿಯೂ ಎರಡು ವಿಧಗಳಾಗಿವೆ. ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಬರತಕ್ಕ ಲಕಾರಗಳು ಹತ್ತು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿದಾಗ ಪದಪ್ರತ್ಯಯಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧ-

ಪರಸ್ಮೈಪದ, ಹಾಗೂ ಆತ್ಮನೇಪದಗಳೆಂದು. ಪರಸ್ಮೈಪದಗಳು-ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ತಸ್ ಅಂತಿ ಎಂಬುವದಾಗಿಯೂ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಥಸ್, ಥ ಎಂತಲೂ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಮಿಪ್,ವಸ್, ಮಸ್ ಎಂತಲೂ ಕ್ರಮದಿಂದ ಏಕವಚನ, ದ್ವಿವಚನ ಬಹುವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತವೆ.

ಇದರಂತೆ ಆತ್ಮನೇ ಪದದಲ್ಲಿಯೂ ತೇ ಅತೇ ಅಂತೇ ಎಂಬುದು ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷದಲ್ಲಿಯೂ ಸೇ ಅಥೇ ಧ್ವೆ ಎಂದು ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಏ, ವಹೇ ಮಹೇ ಎಂಬುದು ಉತ್ತಮ ಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದ (ಲಟ್) ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಹೀಗೆ ಅಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಸಾಮಾನ್ಯ ನಾಮಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರೆ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷವಾಗುವದು. ಯುಷ್ಮಚ್ಛಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವೂ ಅಸ್ಮಚ್ಛಬ್ದವನ್ನು ಕರ್ತೃವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷವೂ ಆಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಭೂ, ವಾ ಹಾಗೂ ಸನ್ ಮುಂತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ವಾದವುಗಳು ಸಹ ಧಾತುಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ವರ್ತಮಾನದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಅರ್ಥ ರಾತ್ರಿಯ ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ ಮತ್ತು ಮಾ, ಸ್ಮ ಇವುಗಳ ಪ್ರಯೋಗ ಇದ್ದಾಗಲೂ ಲಜ ಎಂಬ ಲಕಾರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಆಶೀವರ್ಚನ ನುಡಿಯುವಾಗ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಲೋಟ್ ಪ್ರಯತ್ನವು ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಧಿ ಹಾಗೂ ಆಶೀರ್ವಾದ ಇವೆರಡರ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಾಗ ಲಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ವಿಧಿಲಿಜ್ ಆಶೀರ್ಲಿಜ್ ಎಂದು ಎರಡು ರೀತಿಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪರೋಕ್ಷ ವೃತ್ತಾಂತ ಹೇಳುವಾಗ ಲಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು, ನಾಳೆ ಜರಗುವ ಘಟನೆಯನ್ನು ಹೇಳುವದಿದ್ದಾಗ ಲುಡಂತ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭವಿಷ್ಯತ್ ಕಾಲದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಲೃಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುವುದುಂಟು. ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಕ್ರಿಯೆಯು ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಆಗದಿರುವಾಗ ಲೃಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಬಳಕೆ ಸೂಕ್ತ. ಇನ್ನು ಅರ್ಥ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಬೋಧಿಸುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅವ್ಯವಹಿತವಾಗಿ ಸೇರಿಸುವದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಶಬ್ದರೂಪಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ದಂಡಾಗ್ರಂ, ದಧೀಗ್ರಂ ಮಧೂದಕಂ ಸೇಯಂ, ಮನಿಯೂ ತವಲ್ಕಾರಂ ಸೌಕರಃ ವಧ್ವಾಸನಂ, ಪಿತ್ರರ್ಥಃ ಲವನಃ ವಿಷ್ವೇಷ ಹರೇವ, ವಿಷ್ಣೋವ ಇತ್ತೇವ -ಇವು ವಿಹಿತ ರೀತಿಯಿಂದ ಸಂಧಿಯಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದರೂಪಗಳಾಗಿವೆ. ಪಾಣಿನೀ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಅವಶ್ಯ ಶಬ್ದ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಮಕಾರದಿಂದ ಮುಂದಿನ ಈಕಾರಗಳು ಹಾಗೂ ಊಕಾರಗಳ ಪ್ರಗೃಹ್ಯವೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆ ಪಡೆದು, ಹೊಂದಿ ಸಂಧಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಗದೆ ಯಥಾಪೂರ್ವವತ್ ಇರುತ್ತವೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಭಾವಸಂಧಿ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಮೀಅಘಾೌಃ ವಿಷ್ಣೂಇಮೌ, ನೋ ಅರ್ಮನಃ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಷಡತ್ರ ವಾಗ್ಪುರಃ ಹರಿಃ ಶೇತೇ ಪ್ರಶ್ನಃ (ಪ್ರಚ್ಛ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಚ್ಛಕಾರಕ್ಕೆ ಶಕಾರ ಆದೇಶವಾಗಿ ನಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಎಂಬ ರೂಪವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರಂತೆ ಭವಾನ್ಷಷ್ಠಃ ತಲ್ಲೇಪಃ ಭವಾನ್‌ಶೌರಿಃ ಎಂದೂ ಉದಾಹರಿಸ ಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆದರಂತೆ ಗಜ್ಛಾಯಾ, ಕೃಷ್ಣಂ ವಂದೇ ತೇಜಾಂಸಿ ಅವರಶ್ಯಿವಃ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ

ಉದಾಹರಿಸಬಹುದು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ವಿಷ್ಣುರ್ನಮ್ಯಃ ರವಿರಯಂ ಫಲಂ ಭೋವಷಃ ಹರಿಸ್ರಥಾ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸಂಧಿ ಮಾಡಿದ ಬಳಿಕ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ರೂಪಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಬಹುದು.

'ರಾಮೇಣ' ಇತ್ಯಾದಿ ಎರಡು ಪದಗಳು ಸಿದ್ಧರೂಪ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಯಕ್ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಅಂದರೆ - ರಾಮನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದನ್ನು ಮಾಡುವೆನು. ಯಾವಾಗಲೂ ರಾಮನನ್ನು ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕ ಭಜಿಸುವೆನು ಇಲ್ಲವೆ ಅರ್ಚಿಸುವೆನು. ನನ್ನ ಪಾಪಗಳೆಲ್ಲ ರಾಮನಿಂದ ಪರಿಹೃತವಾಗಲಿ ರಾಮನೆ ನಿನಗೆ ವಂದನೆ. ನಾನು ರಾಮನ ದಾಸಾನುದಾಸ. ಅವನಿಂದಲೇ ನನಗೆ ಮೋಕ್ಷ ಲಭಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ. ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಆತ್ಮಗಳೆಲ್ಲ ಅವನಲ್ಲಿ ಉದಾರವಾದ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿ ರಾಮನೇ ನಿನಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ.

ರಾಮಾನ್ಮುಕ್ತಿರಭೀಪ್ಸಿತಾ ಮಮಸದಾ ರಾಮಸ್ಯ ದಾಸೋಸ್ಮ್ಯಹಂ ||
ರಾಮೇರಂಜತು ಮೇ ಮನಃ ಸವಿಶದಂ ಹೇ ರಾಮ ತುಭ್ಯಂ ನಮಃ||

ಸರ್ವ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಗೋಪಾ, ಪತಿಃ ಹರಿಃ ಭಾನಃ ಸ್ವಯಂಭೂಃ ಕರ್ತಾರಃ ನೌಃ ಸಾಮ್ರಾಟ್, ಚಿತ್ವಾರಃ ರಾಜಾಃ ಪಂಥಾಃ ಮನಃ ವಟುಃ ಸಃ. ಪುತ್ಯಡ್, ಪುಮಾನ್ ಮಹಾನ್, ಧೀಮಾನ್, ವಿದ್ವಾನ್, ಉಶವಾ, ಅಸೌ ಉಶವಾ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳಾಗಿವೆ. ರಾಧಾ, ಸರ್ವಾ, ಗತಿಃ, ಗೋಪಿ, ಶ್ರೀಧೇನುಃ ವಧೂಃ, ಸೌರಃ ಉಷಾಗೌಃ, ದೌಃ, ಕ್ಷುತ್, ಕಕುಸ್, ಸವಿತ್ ಅಥವಾ ಸಂವಿದ್ ರುಕ್ ವಿಟ್, ಉದ್ಬಾಃ ಇವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳಾಗಿವೆ. ಇನ್ನು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳಾವವೆಂದರೆ - ತಪಃ ಕುಲಂ, ಅತಿ, ಶ್ರಾವಣಿ, ಸೋಮಪಂ ಅಂಬು, ಕರ್ತೃ ಅತಿರಿ, ಅತಿನು ಸ್ವನುಡತ್, ವಿಮಲದ್ಯು, ಚತ್ವಾರಿ, ಇದಂ ಏತತ್, ಬ್ರಹ್ಮ, ಅಹಃ ಅಸೃಕ್, ಏತತ್ ಬೇಭಿತ್ ಗವಾಕ್, ಗವಾಜ್ ಗೋಕ್, ತಿರ್ಯಕ್, ಯಕೃತ್, ಶಕೃತ್, ದದತ್, ಭವತ್, ಪಚತ್, ತುದತ್, ದಿವ್ಯತ್, ಧನುಃ ಪೀಪರೀ, ಪಯಃ ಅದಃ ಸುಮಾಂಸಿ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳು.

ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳು ಗುಣ ದ್ರವ್ಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಯೋಗ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳುತ್ತವೆ. ಅಂತಹ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಹೇಳುವೆನು. ಶುಕ್ಲಃ ಶುಚಿಃ ಸುಧೀಃ ಪಟುಃ ಸ್ವಯಂಭೂಃ ಮಾತಾ, ಪಿತಾ, ನಾ ಸತ್ಯಾ, ನಾಗ್ಯಃ ಇವುಗಳು ವಿಕಲ್ಪವಶಾತ್ ಭಿನ್ನಲಿಂಗಗಳಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡುವವು, ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ಧನಾ, ಕೃಸೋಮ ಅಗರ್ಹ, ಬಹು, ರಿಮಿಷಸ್ ವಿಷಾ ಶಬ್ದಗಳೂ, ಸಹ, ಮತ್ತು ಅಪರ, ಉಭಯ, ಉಚಾ, ಸರ್ವ, ವಿಶ್ವ, ಅನ್ಯ, ಅಂತರಾ, ಇತರ, ಉತ್ತರ, ನೇಮ, ಅಸಮ, ಸಮ, ಇಷಃ ಉತ್ತರೋತ್ತರ, ಚತುರ, ಯಾವತ್, ತತ್, ಕಿಂ, ದ್ವಯ, ಯಕ್ಷ್ಮತ್ ಪ್ರಥಮ ಮುಂತಾದವುಗಳು. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳು ಸಾಂದರ್ಭಿಕವಾಗಿ ತ್ರಿಲಿಂಗಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಪಡೆದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ - ನೋರಃ ಕತಿಪಯಃ ದ್ವೇ, ತ್ರಯಃ ಶುದ್ಧ, ಸ್ಜ, ಏಕ ಭೂ ವಿರೋಧ, ಪರಿ, ವಿಪರ್ಯಯ ಮುಂತಾದವುಗಳು.

ಮಗ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವವು. ಉದಾ ಪಾಂಡವಾಃ ಅಂದರೆ ಪಾಂಡುರಾಜನ ಮಕ್ಕಳು. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಶೈಧರ, ಗಾರ್ಗ್ಯಃ ಆತ್ರೇಯ

ಗಾಂಗೇಯಃ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೋದಾಹರಣಾರ್ಥ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ದೇವತೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸಂಬಂಧಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವದುಂಟು.

ಉದಾ:- ಐಂದ್ರಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಃ ಅಂದರೆ ಇಂದ್ರ ದೇವತಾಕ, ಬ್ರಹ್ಮ ದೇವತಾಕ ಹವಿಸ್ಸು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಲಶಾಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಸೂಚಿಸುವ ಬಲೀ ಎಂಬುದು ಕ್ರಿಯಾಯೋಗಹೊಂದಿದ ಕರ್ಮಕರ್ತೃಗಳಲ್ಲಿ ಧೌರೇಯಃ ಕಾರುಭಂ ಎಂಬ ತದ್ಧಿತಾಂತ ಶಬ್ದಗಳು ನಿಷ್ಪಿನ್ನವಾಗಿವೆ. ಅದರಂತೆ ಭವ ಅಂದರೆ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥಾನುಸಾರ ಕಾನೀನಃ, ವೈದಿಕಃ ಸ್ವಕಃ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚೋರಃ ಎಂಬುದೂ ತುಲ್ಯ ಅಂದರೆ ಸರಿಸಮಾನ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರವತ್ ಎಂಬುದು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಭಾವಾರ್ಥ ಸೂಚಕ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತಾ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಅಲ್ಲದೆ ಉಳ್ಳವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗೋಮಾನ್, ಧನೀ, ಧನವಾನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳೂ ಅಳತೆಯಲ್ಲಿ ಕಿಯಾನ್ ಎಂಬುದು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಜಾತ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತುಂದಿಲಃ ಶ್ರದ್ಧಾಲುಃ ಹಾಗೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅರ್ಥ ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ದಂತುರಃ, ಇದೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ರಗ್ವೀ, ತಪಸ್ವೀ, ಮೇಧಾವೀ ಮಾಯಾವೀ ಎಂಬವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿವೆ. ನಿಂದಿತ ಬಹುಬಾಷಣ ಶೀಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಸೂಚಿಸುವ ವಾಚಾಲ ವಾಚಾಟ ಎಂಬ ಪದಗಳೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥಸೂಚಿಸಲು ಕಲ್ಪ ದೇಶೀಯ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಹತ್ತುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕವಿಕಲ್ಪಃ ಕವಿದೇಶ್ಯಃ ಮುಂತಾದವುಗಳು ನಿಂದೆಯಲ್ಲಿ ಪಟುಜಾತೀಯಃ ಹೊಗಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯರೂಪಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿವೆ.

ಬಹುಕಾಲದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ದೃಷ್ಟಚರಃ ಪ್ರಾಚುರ್ಯ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಮಯ, ಮೃಣ್ಮಯ, ಸ್ತ್ರೀಮಯ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಜಾತ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜಿತಃ, ಅತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಯಾನ್, ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಶುಕ್ಲತರಃ ಕೃಷ್ಣ ತಮಃ ಎಂಬ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಪದಾದಿಗಳು ರೂಪಿತವಾಗಿವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಿಂ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬಂದರೆ ಅವ್ಯಯಗಳಾಗುವವು ಉದಾಃ ಅತಿತರಾಂ ಕಿತರಾಂ ಮುಂತಾದವುಗಳು. ಪರಿಮಾಣಾರ್ಥ ಸೂಚನೆಯಲ್ಲಿ ಜಾನುದಘ್ನಂ ಜಾನುಮಾತ್ರಂ ಎಂಬ ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಪದಗಳು, ಬಹಳ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಒಟ್ಟಾಗಿರುವಾಗ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಕತಮ, ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಕತರಃ ಎಂಬ ಪದಗಳು ರೂಪಿತವಾಗಿವೆ.

ಸಂಖ್ಯಾ ವಿಶೇಷ ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ದ್ವಿತೀಯ, ತೃತೀಯ, ಚತುರ್ಥ, ಪಂಚಮ, ಏಕಾದಶ ಕತಿಪಯ, ಕತಿರ್ಥ. ಕತಿ, ವಿಂಶ, ವಿಂಶತಿತಮ ಶತತಮ ಮುಂತಾದವು ಗಳೂ, ಅಲ್ಲದೆ ಎರಡು ವಿಧ ಮುಂತಾಗಿ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಪ್ರಕಾರಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲು ದ್ವೈಧಾ, ದ್ವಿಧಾ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಇನ್ನು ಕ್ರಿಯೆಯು ಆವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬೋಧನೆ ಮಾಡಲು ಪಂಚ ಕೃತ್ವಃ ದ್ವಿಃ ತ್ರಿಃ ದ್ವಿತಯಃ ತ್ರಿತಯಃ ಎಂಬ ಪದಗಳು, ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ದ್ವಯ, ತ್ರಯ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಅಲ್ಪ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ಕುಟೀರ, ಸಮೀರ, ಶಂಡಾರ ಇವುಗಳು ಸಮ್ಮತಪದಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ರೂಪಾಂತರ ಅಥವಾ ಗತಿ -

ಗಮನಗಳು ವಿಚಿತ್ರ ವಾಗಿದ್ದು ಸಾಧಕನಿಗೆ ಗಮನಾರ್ಹವೆನಿಸಿವೆ. ತದ್ದಿತಾಂತ ಶಬ್ದಗಳೂ ಬಹು ವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಉದಾಹರಿಸ ಬಹುದು ಸ್ತ್ರೈಣಃ, ಪೌಷ್ಣಃ, ತುಂಡಿಭಃ, ಕೃಪೀವಲಃ, ಮಲಿನಃ, ವಿಕಟಃ, ಗೋಮೀ, ಉತ್ಕಟಂ, ಅವನಾಟೀ, ನಿಬಿಡ, ನಿಬರೀ, ವಿತ್ತಾರ್ಥಃದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಚಣ, ವಿದ್ಯಾಚುಂಚು, ಸ್ಶಂಗಿಣಃ, ಸ್ವಾಮಿ, ವಿಷಮಃ, ರೂಪ್ಯಂ, ಉಪತ್ಯಕಾ, ಅಧಿತ್ಯಕಾ, ಚಿಪಿಟಂ, ಚಿಕ್ವಂ, ವಾತೂಲಃ, ಕುತಪಃ, ವಲಃ ಹಿಮೇಲುಃ ಕಹೋಡಃ ಉಡಪಃ, ಮರೂತಃ ಏಕಾಕೀ, ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ, ತಮಿಸ್ರಾ, ಅಷ್ಟೀವತ್, ಅಸಂದೀವತ್, ಚಕ್ರೀವತ್, ತೂಷ್ಣೀಕಾ ಜಲ್ಪತಕೀ ಕಂಭಃ ಕಂಯುಃ ಕೇತಿಃ ಕಂತುಃ ಕಂತಃ ಕಂಪಃ ಶಂವಃ ಶಂತಃ,ಸುಃಃ ಶಂಭ ಕವಃ ಶಂಯೋ, ಹಂಯುಃ, ಶುಭಃ ಯುವತ್ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ತದ್ಧಿತಾಂತ ಶಬ್ದಗಳು ವಿಹಿತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಾನಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಈಗ ಕೆಲವು ಧಾತುಗಳಿಗೆ ದಶಲಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಆಗುವ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಮೊದಲು ಭೂ ದಾತುವಿನ ದಶಲಕಾರ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಹೇಗೆಂದರೆ - ಭವತಿ, ಬಭೂವ, ಭವಿತಾ, ಭವಿಷ್ಯತಿ, ಭವತು, ಅಭವತ್, ಭವೇತ್, ಅಭೂತ್, ಅಭವಿಷ್ಯತ್, ಭವೇತ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಲಡಾದಿಯಾಗಿ ದಶಲಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಧಾತುವಿಗೆ (ದ್ವಿತೀಯ ಗಣ) ಜಘಾಸ, ಅತ್ತಿ, ಅತ್ತಾ, ಅತ್ಸ್ಯತಿ, ಅತ್ತು ಆದತ್, ಅದ್ಯಾತ್, ಅಘಸತ್, ಆತ್ಸ್ಯತ್ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಹುಧಾತುವಿಗೆ ಜುಹೋತಿ, ಜುಹಾವ ಅಥವಾ ಜುಹವಾಂಚಕಾರ ಹೋತಾ, ಹೋಷ್ಯತಿ, ಅಜುಹೋತ್, ಜುಹಯಾತ್, ಹೂಯಾತ್ ಆಹೌಷೀತ್, ಆಹೋಷ್ಯತ್ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ದಶಲಕಾರ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಅದರಂತೆ ದಿವ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ದೀವ್ಯತಿ, ದಿದೇವ, ದೇವಿತಾ, ದೇವಿಷ್ಯತಿ ದೀವ್ಯತು, ದೀವ್ಯೇತ್ ಅದೇವಿತ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ದಶಲಕಾರಗಳು ರೂಪಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಷುಞ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಸುನೋತಿ, ಸುಷಾವ, ಸೋತಾ, ಸೋಷ್ಯತಿ, ಸುನೋತು, ಅಸುನೋತ್, ಸುನಯಾತ್, ಅಸೋಷ್ಯತ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ದಶಲಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಆಗುವ ರೂಪಗಳು. ತುದ ಧಾತುವಿಗೆ ತುದತಿ, ತುತೋದ. ತೋತ್ತಾ, ತೋತ್ಸ್ಯತಿ, ತುದತು, ಅತುದತ್, ತುದ್ಯಾತ್, ತುದೇತ್ ಅತೌತ್ಸೀತ್, ಅತ್ಯೋತ್ಸ್ಯತ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ದಶಲಕಾರದ ರೂಪಗಳು.

ರುಧ ಧಾತುವಿಗೆ ರುಣದ್ಧಿ ರುರೋಧ, ರೋದ್ಧಾ, ರೋತ್ಸ್ಯತಿ, ರುಣದ್ಧು, ಅರುಣತ್, ರುಧ್ಯಾತ್, ಅರೌತ್ಸೀತ್, ಅರೋತ್ಸ್ಯತ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ದಶಲಕಾರ ರೂಪಗಳು, ತನು ಧಾತುವಿಗೆ ತನೋತಿ, ತತಾನ, ತನಿತಾ, ತನಿಷ್ಯತಿ, ತನೋತು, ಅತನೋತ್, ತನುಯಾತ್, ಅತನೀತ್ + ಅತಾನೀತ್, ಅತನಿಷ್ಯತ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ದಶರೂಪಗಳು, ಕ್ರೀಞ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರೀಣಾತಿ, ಚಿಕ್ರಾಯ, ಕ್ರೇತಾ, ಕ್ರೇಷ್ಯತಿ, ಕ್ರೀಣಾತು, ಅಕ್ರೀಣಾತ್, ಕ್ರೀಣೀಯಾತ್, ಕ್ರೀಯಾತ್, ಅಕ್ರೈಷೀತ್, ಅಕ್ರೇಷ್ಯತ್ ಎಂಬ ಹತ್ತು ರೂಪಗಳು, ಚುರ ಧಾತುವಿಗೆ ಚೋರಯತಿ, ಚೋರಯಾಮಾಸ, ಚೋರಯಿತಾ, ಚೋರಯಿಷ್ಯತಿ, ಚೋರಯತು, ಅಚೋರಯತ್, ಚೋರಯೇತ್ ಚೋರ್ಯಾತ್, ಅಚೂಚುರತ್, ಅಚೋರಿಷ್ಯತ್ ಎಂಬ ಹತ್ತು ರೂಪಗಳು ಈ ರೀತಿ ಗಣಗಳು ಉದಾಹೃತವಾಗಿವೆ.

ಪ್ರಯೋಜಕ (ಮಾಡಿಸುವವನ)ನ ವ್ಯಾಪಾರವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾದಾಗ ಣಿಜಂತ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಉದಾಹರಣೆ - ಭಾವಯತಿ, ಇಚ್ಛೆಯು ತೋರುವಾಗ

ಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾಃ ಬುಭೂಷತಿ, ಕ್ರಿಯಾಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದಾಗ ಭೋಭೂಯತೇ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆ ಮತ್ತು ಆಚರಿಸುವದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರೀಯತಿ ಮುಂತಾದ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳು ವಿಹಿತವಾಗಿವೆ, ಇತ್ ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉಳಿದ ಆ ಧಾತುಗಳು ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈ ಪದಗಳೆಂದು ಶಾಬ್ದಿಕರಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಇಕಾರ ಇತ್ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತೇತ್ತಾದ ಧಾತುವು ಉಭಯ ಪದವನ್ನುಹೊಂದುವದು. ಯಕ್ ಎಂಬುದು ಭಾವಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುವದು. ಸೌಕರ್ಯಾತಿಶಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ತೃ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ವಿವಕ್ಷೆ ಮಾಡದಿರುವಾಗ ಕರ್ಮಾದಿಗಳೇ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವವು. ಉದಾಃ ಓದನಃ ಪಚ್ಯತೇ ಸ್ವಯಂ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವಾದ ಓದನವು ಕರ್ತೃವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ 'ಅಸಿಶ್ಛಿನತ್ತಿ, ಸ್ಥಾಲೀ ಪಚತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕರಣ ಮತ್ತು ಅಧಿಕರಣಗಳನ್ನು ಕರ್ತೃವಿವಕ್ಷೆಮಾಡಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಭೇದನ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಧನವಾದದ್ದು ಕತ್ತಿಯು. ಈಗ ಅದೇ ಕರ್ತೃವು. ಹೀಗೆಯೇ ಪಾಕವನ್ನು ಸ್ಥಾಲಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಅದು ಅಧಿಕರಣವು, ಸಕರ್ಮಕ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಕರ್ತೃ ಕರ್ಮ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವವು. ಅಕರ್ಮಕ ಧಾತುಗಳ ಮೇಲೆ ಕರ್ತೃ ಕರ್ಮ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ವ್ಯಾಪಾರ ಮತ್ತು ಫಲಗಳು ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆ ಆ ಧಾತುವು ಅಕರ್ಮಕವಾಗುವದು. ಫಲವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾಗ ಧಾತುವು ಸಕರ್ಮಕವಾಗುವದು. ದುಹ ಮುಂತಾದ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಧಾನ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೀ,ಹೃ ಮುಂತಾದ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಧಾನ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಬುಧ್ಯರ್ಥಕ, ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥಕ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಕರ್ಮಕ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಕ್ತೃವಿನ ಇಚ್ಛಾನುಗುಣವಾಗಿಯೂ ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ಣ್ಯಂತ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಲಕಾರಾದಿಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಧಾತುವು ಫಲ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ತಿಙ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಆಶ್ರಯಾರ್ಥಗಳು., ವ್ಯಾಪಾರವೇ ಪ್ರಧಾನ ಎಂದರೆ ಮುಖ್ಯ ವಿಶೇಷ್ಯವಾಗಿಯೂ, ಫಲವು ಉಪಸರ್ಜನವಾಗಿಯೂ ತಿಙರ್ಥವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಧಿತವ್ಯಂ, ಏಧನೀಯಂ ಎಂಬಿವು ಕೃತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ. ಭಾವಕರ್ಮಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೂ ಕರ್ತೃ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೂ ವಿಹಿತವಾಗಿವೆ. ಕರ್ತಾ, ಕಾರಕ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಉದಾಹರಣೆಗಳಾಗಿವೆ. ಭೂತಾದಿಗಳು ಭೂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿವೆ. ಗಮ್ಯಾದಿಗಳು ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತ ಗಳಾಗಿವೆ. ಉಳಿದವು ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿವೆ.

ಅಧಿಸ್ತ್ರೀ, ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಎಂಬಿವು ಅವ್ಯಯೀಭಾವ ಸಮಾಸವು, ರಾಮಾಶ್ರಿತಃ, ಧಾನ್ಯಾರ್ಥಃ, ಯೂಪದಾರು, ವ್ಯಾಘ್ರಭೀಃ ರಾಜಪುರುಷಃ, ಅಕ್ಷಶೌಂಡಃ ಎಂಬವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ದ್ವಿತೀಯಾ, ತೃತೀಯಾ, ಚತುರ್ಥಿ, ಪಂಚಮಿ, ಷಷ್ಠಿ, ಸಪ್ತಮಿ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸಗಳಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆಗಳಾಗಿವೆ. ಪಂಚಗವಂ, ದಶಗ್ರಾಮೀ, ತ್ರಿಫಲ ಎಂಬವು ದ್ವಿಗು ಸಮಾಸವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ನೀಲೋತ್ಪಲಂ ಮಹಾಷಷ್ಠೀ ಎಂಬಿವು ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸ.

ತುಲ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಎಂಬುದು ನಞ್ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಕುಂಭಕಾರ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಕೃದ್ವೃತ್ತಿ ಎನಿಸುವವು. ಪ್ರಾಪ್ತೋದಕಃ, ಪಂಚಗುಃ, ರೂಪವದ್ಭಾರ್ಯಃ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನಃ, ಸಸುತಃ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮುಚ್ಚಯ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದಾಗ 'ಗುರುಂಚೇಶಂ ಚ ಭಜಸ್ವ' ಎಂದೂ ಅನ್ವಾಚಯ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದಾಗ 'ಭಿಕ್ಷಾಮಟ ಗಾಂ ಚಾಯನ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಇದು ಸಮಾಸವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಇತರೇತರಯೋಗವು ವಿವಕ್ಷೀತವಾದಾಗ 'ರಾಮಕೃಷ್ಣೌ' ಎಂಬುದಾಗಿ ದ್ವಂದ್ವ ಸಮಾಸವೂ ಸಮಾಹಾರವಾದಾಗ, 'ರಾಮಕೃಷ್ಣಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ದ್ವಂದ್ವ ಸಮಾಸವೂ ವಿಹಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ರಾಮಕೃಷ್ಣೌ ಎಂಬುದು ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳು. ಅದರ ಅರ್ಥವೂ ಆಪಾತತಃ ಎರಡಾಗಿದೆ. ಅದಾಗ್ಯೂ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ರೂಪಿಯಾದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ. ಅವನಿಗೆ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿದ್ದು, ಬ್ರಹ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಅವನನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೂಜಿಸಬೇಕು.

ನಾರದ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಐವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದುದು

—೦—

ನಿರುಕ್ತಿ ಲಕ್ಷಣ

ಅಧ್ಯಾಯ - ೫೩

॥ ಸನಂದ ಉವಾಚ ॥

ನಿರುಕ್ತಂ ತೇ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ವೇದಶ್ರೋತ್ರಾಂಗಮುತ್ತಮಂ ॥
ತತ್ಪಂಚವಿಧಮಾಖ್ಯಾತಂ ವೈದಿಕಂ ಧಾತುರೂಪಕಂ ॥
ಕ್ವಚಿದ್ವರ್ಣಾಗಮಸ್ತತ್ರ ಕ್ವಚಿದ್ವರ್ಣ ವಿಪರ್ಯಯಃ ॥
ವಿಕಾರಃ ಕ್ವಾಪಿ ವರ್ಣಾನಾಂ ವರ್ಣನಾಶಃ ಕ್ವಚಿನ್ಮತಃ ॥
ತಥಾ ವಿಕಾರನಾಶಾಭ್ಯಾಂ ವರ್ಣಾನಾಂ ಯತ್ರ ನಾರದ ॥
ಧಾತೋರ್ಯೋಗಾತಿಶಾಯೀ ಚ ಸಂಯೋಗಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ ॥
ಸಿದ್ಧೇದ್ವರ್ಣಾಗಮಧ್ವಂಸಃ ಸಿಂಹೋ ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯಾತ್ ॥
ಗೂಢೋऽऽತ್ಮಾ ವರ್ಣವಿಕೃತೇರ್ವರ್ಣನಾಶಾತ್ಪೃಷೋದರಃ ॥
ಭ್ರಮರಾದಿಷು ಶಬ್ದೇಷು ಜ್ಞೇಯೋಯೋಗೋ ಹಿ ಪಂಚಮಃ
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯುಕ್ತಮತ್ರವಾಚ್ಯಂ ಪುನರ್ವಸೂ ॥

ಸನಂದನ :- ನಾರದನೇ, ಅವನ್ನು ಮೇಲೆ ನಿರುಕ್ತವೆಂಬ ವೇದಾಂಗವನ್ನು ಭಾಗ ವಿವರಿಸುವೆನು. ವೇದಾಂಗವು ಐದು ವಿಧವಾಗಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧಾತುರೂಪಾದಿಗಳು ಅಡಗಿವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡು ಬರುವವು. ಇದಕ್ಕೆ ಆಗಮವೆಂದು ಅನ್ನುವರು. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಬೇರೊಂದು ವರ್ಣ ಬಂದು ವಿಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೆ ಹಲವಾರು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿದ್ದ ಕೆಲವು ವರ್ಣಗಳು ಇಲ್ಲವಾಗಿ ಲೋಪ ವೆಂದೆನಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವದುಂಟು. ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣವಿಕಾರ ನಾಶದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ರೂಪವೂ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವದು (ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವದು). ಅದರಂತೆ ಧಾತುಗಳ ರೂಪಗಳು

ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೊಂದುವದರಿಂದ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಯೋಗ ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಈಗ ಹಸ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಹಂಸವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಆಗಮದ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅನುಸ್ವಾರವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಂದಿರುವದು. ಅದರಂತೆ ಹಿಸಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸಿಂಹ ಶಬ್ದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವರ್ಣಗಳು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿವೆ. ಅದರಂತೆ ಗೂಢೋತ್ಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವರ್ಣವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ ಎನಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಓಕಾರ ಬಂದಿದೆ. ಒಂದು ವರ್ಣವು ಲೋಪವಾಗಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಪೃಷೋದರ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ತಯಾರಾಗಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ನಡುವೆ ಒಂದು ದ ಕಾರವು ಬರಬೇಕಾಗಿತ್ತು.

ಭ್ರಮರ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವರ್ಣ ಸಂಯೋಗ ಬಂದಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ವೇದದಲ್ಲಿ ರೂಪಗಳು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದುವದರಿಂದ 'ಬಹುಲಂ' ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಒಳಿತು, ಬಹುಲವೆಂದರೆ - ವಿಧಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಸರಣೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ರೂಪಾದಿಗಳನ್ನು ತರ್ಕ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಪುನರ್ವಸೂ, ವೃಷಣ, ಪರಸ್ಮೈಪದ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಉದಾಹರಣೆ ಎನಿಸಿವೆ, ಹಾಗೆನ್ನದೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾಧಾರದಿಂದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಿದಾಗ ಇವುಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವದು ಸಹಜವೇ. ಪ್ರ ಮುಂತಾದ ಅವ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಕ್ರಿಯಾಪದ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಗತಿ ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯಿದೆ. ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವ ವಿಧಾನ ವಿಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ವೇದದಲ್ಲಿ ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಧಾನ ಇದ್ದಾಗ ಬರುತ್ತವೆ. ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಬರುವದುಂಟು, ದಧ್ನಾ, ಜುಹೋತಿ, ಕೇತುಃ, ಧ್ವನಯತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಉದಾಹರಣೆಗಳೆನಿಸಿವೆ. ವಿಭಕ್ತಿ ಎಂಬುದು ಸುಪ್, ತಿಜ್, ಇವೆರಡಕ್ಕೆ ಸಂಜ್ಞೆಯು, ಇದು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದುವದು, ಈ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ 'ನಿಷ್ಪರ್ಕ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲದೆ, ಗೃಭಾಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಉದಾಹರಣೆಗಳು, ಇದರ ಪ್ರಕಾರ ಸುಪ್ ತಿಜ್, ಉಪಸರ್ಗ, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಾದಿ, ಹಾಗೂ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷಾದಿ, ಕಾಲವಾಚಕ ಶಬ್ದ(ವರ್ತಮಾನ) ಕರ್ತೃ ಕರ್ಮ ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ, ವ್ಯಂಜನ ಹಾಗೂ ಸ್ವರಗಳೂ ಯಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುವವೆಂಬುದನ್ನು ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದಾಗ ಮನಗಾಣಬಹುದು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಪರಿಣಾಮವೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಇದರಂತೆ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾದ ಕೆಲವು ವೈದಿಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸ ಬಹುದು - ರಾತೀ, ವಿಭ್ವೀ ಇವುಗಳು ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಇ ಕಾರಾಂತ ಹಾಗೂ ಉಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಕಾರಾಂತ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಕದ್ರೂಃ ವಾಜಸನೇಯಿನಃ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲದೆ ಯಶೋಭಾಗ್ಯಃ ದೇವಾಸಃ, ಸರ್ವದೇವತಾಃ, ಅತ್ತಿತ್ವಾವತಃ, ಅಸ್ಮಾನ್ಮುಖಾಃ, ಗರ್ಭ್ಯಃ, ಉರ್ವಿಯಾ, ಸ್ವಪ್ರಯಾ, ವಾರಾವಧ್ವಾರ್ತ, ವೈವಧೀ, ಏನಂ, ಏವಸಿ, ಸ್ನಾತ್ವೀ, ಗತ್ವಾ ಗೋನಾಂ, ಅಪರಿಹ್ವೃತಾಃ, ತುತರಿಃ, ಬಭೂಥ, ಪ್ರಮಿಣಂತಿ, ಮಿತ್ರಯಃ, ದುರಸ್ವಾ, ಹಾತ್ವಾ, ಸುಧಿತಂ ದಧರ್ತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳು, ಸ್ವವದ್ಧಿಃ ಧಿಷ್ವ, ಪ್ರಪ್ರಾಯಂ, ಸುಪಥಿಂತರಃ ರಧಿತರೀ, ನಸತಾ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲದೆ ಅಮ್ನಃ, ಭುವರಥೋ, ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿಗಳು. ಬ್ರೂಹಿ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಔಶ್ರಾವಯೇತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ಲುತಶ್ರವಣ, ದಾಶ್ವಾನ್, ಸ್ವತವಾನ್, ತ್ರಿಭಿಷ್ಟಂ, ನೃಭಿಷ್ಟುತಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು

ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಪಡೆದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಮೇಲಿನ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದ ಪರಿಣಾಮದಿಂದಾದ ಶಬ್ದಗಳು. ಬಹುಲಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ನಾಲ್ಕು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಕೆಲವು ಕಡೆಗೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ, ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಕಡೆಗೆ ವಿಭಾಷಾ ಅಥವಾ ವಿಕಲ್ಪದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ, ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಕಡೆಗೆ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ (ಅನ್ಯಥಾ) ಬರುವದು. ಹೀಗೆ ವೈದಿಕ ಶಬ್ದಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ.

ಭೂ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳು ಪರಸ್ಮೈಪದಗಳೆಂದು ಹೆಸರಾಗಿವೆ. ಏಧ ಮುಂತಾದ ಧಾತುಗಳು ಆತ್ಮನೇಪದಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇವು ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತಾರು ಧಾತುಗಳು ಉದಾತ್ತವೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಆತ ಎಂಬುದೇ ಮೊದಲಾಗಿರುವ ಮೂವತ್ತೆಂಟು ಧಾತುಗಳು ಪರಸ್ಮೈಪದಗಳಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಶೋಕೃ ಮೊದಲಾಗಿರುವ ಸುಮಾರು ನಲವತ್ತೆರಡು ಆತ್ಮನೇಪದಗಳೆಂದು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪಚ್ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಐವತ್ತು ಧಾತುಗಳೆಲ್ಲ ಉದಾತ್ತೇತ್‌ಗಳೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ವರ್ಚ ಮುಂತಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಅನುದಾತ್ತೇತುಗಳು, ಗುಪ ಮುಂತಾದ ನಲವತ್ತೆರಡು ಧಾತುಗಳು ಉದಾತ್ತೇತ್ತುಗಳೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಲಾಗಿ ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರ ಪರಿಣತರಿಂದ, ಧಿಕ್ಷ್ಯಾದಿ ಹತ್ತು ಧಾತುಗಳು ಅನುದಾತ್ತೇತು ಗಳೆಂದು ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅಣ ಮುಂತಾಗಿ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಧಾತುಗಳು ಉದಾತ್ತೇತ್ತುಗಳಾಗಿವೆ. ಅಮಾದಿ ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕು ಧಾತುಗಳು ಇತ್ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವು ಗಳಾಗಿವೆ. ಮವ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಧಾತುಗಳು ಉದಾತ್ತ ಇತ್ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವುಗಳು.

ಧಾವು ಎಂಬ ಒಂದೇ ಧಾತುವು ಸ್ವರಿತವೇ ಇತ್ಸಂಜ್ಞೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು. ಕ್ಷುಧ ಮೊದಲಾದ ಐವತ್ತೆರಡು ಧಾತುಗಳು ಅನುದಾತ್ತೇತುಗಳು. ಘುಷಿ ಮುಂತಾಗಿ ಎಂಭತ್ತೆಂಟು ಧಾತುಗಳು ಉದಾತ್ತೇತ್‌ಗಳು, ದ್ಯುತಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಧಾತುಗಳು ಸಹ ಅನುದಾತ್ತೇತುಗಳಾಗಿವೆ. ಘಟಾದಿ ಗಣದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಾದ ಹದಿಮೂರು ಧಾತುಗಳು ಅನುದಾತ್ತವೆ ಇತ್ಸಂಜ್ಞೆಯಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವಲ ಮುಂತಾದ ಐವತ್ತೆರಡು ಧಾತುಗಳು ಉದಾತ್ತೇತ್ತುಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈಗ ರಾಜ್ಯ ಧಾತುವು ಸ್ವರಿತೇತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ತನು, ಭ್ರಾಜೃ ಮುಂತಾದ ಮೂರು ಧಾತುಗಳು ಅನುದಾತ್ತೇತುಗಳು. ಭಾ ಧಾತು ಮಾತ್ರ ಉದಾತ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಸಹ ಧಾತುವು ಕೂಡ ಅನುದಾತ್ತೇತ್ ಎಂದೂ ರಮ ಎಂಬುದು ಒಂದೇ ಆತ್ಮನೆ, ಪದವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸದ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಉದಾತ್ತೇತುಗಳು. ಕುಚಾದಿಗಳು ಉದಾತ್ತಗಳು. ಹಿಕ್ಕ ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತೈದು ಧಾತುಗಳು ಸ್ವರಿತೇತ್ತುಗಳು. ಶಿಞ್, ಭೃಞ್ ಮುಂತಾದ ನಾಲ್ಕು ಧಾತುಗಳೂ ಸಹ ಸ್ವರಿತೇತ್ತುಗಳು. ಧೇಟ್ ಮುಂತಾದ ನಲವತ್ತಾರು ಧಾತುಗಳು ಪರಸ್ಮೆಪದಗಳು. ಸ್ಮಿಜಾದಿ ಹದಿನೆಂಟು ಧಾತುಗಳು ಆತ್ಮನೇಪದಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಆ ಬಳಿಕ ಪೂಜ್ ಮುಂತಾದ ಮೂರು ಧಾತುಗಳು ಅನುದಾತ್ತೇತುಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಹೃ ಧಾತವು ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯು ಸ್ತು ಮುಂತಾದ ಮೂರು ಆತ್ಮನೇಪದಗಳಾಗಿವೆ. ರಭ ಮುಂತಾದ ನಾಲ್ಕು ಧಾತುಗಳು ಅನುದಾತ್ತೇತುಗಳು. ಇಕ್ಷ್ವಿದಾ ಎಂಬುದು ಉದಾತ್ತೇತ್ತಾಗಿದೆ. ಸ್ಕಂಬು ಮುಂತಾದ ಹದಿನೈದು ಪರಸ್ಮೈ ಪದಗಳು ಕಿತಧಾತುವು ಉದಾತ್ತೇತ್ತುವು ಹಾಗೆಯೇ ದಾನ, ಶಾನ ಧಾತುಗಳು ಉಭಯಪದಿಗಳು

(ಸ್ವರಿತೇತ್ತುಗಳು). ಪಚ ಮುಂತಾದ ಸ್ವೌರಿತೇತ್ತುಗಳು ಒಂಭತ್ತು ಇವೆ. ಅಂಕ ಮುಂತಾದವು ಪರಸ್ಮೈಪದಗಳಾಗಿವೆ.

ಮೂರು ಸ್ವರಿತೇತ್ತುಗಳು ವದ, ವಚ, ಧಾತುಗಳು ಪರಸ್ಮೈಪದಗಳು ಭೂ ಮುಂತಾದ ಧಾತುಗಳು ಸಾವಿರದ ಆರು ಇವೆ. ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಭ್ವಾದಿಗಣದವುಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ. ವದ ಮತ್ತು ಹನ ಧಾತುಗಳು ಪರಸ್ಮೈಪದಗಳು ದ್ವಿಷ ಮುಂತಾದ ನಾಲ್ಕು ಧಾತುಗಳು ಸ್ವರಿತೇತ್ತುಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷಿಙ್ ಎಂಬ ಒಂದು ಧಾತುವು ಮಾತ್ರ ಆತ್ಮನೇ ಪದವಾಗಿದೆ. ಇರಾದಿ ಹದಿಮೂರು ಧಾತುಗಳು ಅನುದಾತ್ತ ಇತ್ಸಂಜ್ಞೆಯೆಂದು ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಶಬ್ದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವೀಣರು ಪೂಙ್, ಶೀಙ್ ಎಂಬ ಎರಡು ಧಾತುಗಳು ಪರಸ್ಮೈ ಪದಗಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಷು ಮುಂತಾದ ಏಳು ಧಾತುಗಳು ಪರಸ್ಮೈಪದಗಳೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಊರ್ಣುಞ್ ಎಂಬುದು ಸ್ವರಿತೇತ್ರಾಗಿದೆ. ಘು ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಧಾತುಗಳು ಮಾತ್ರ ಪರಸ್ಮೈಪದಗಳಾಗಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಷ್ಣುಞ್ ಎಂಬ ಒಂದು ಧಾತುವು ಸ್ವರಿತೇತ್ತಾಗಿದೆ. ರಾ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಧಾತುಗಳು ಪರಸ್ಮೈಪದಗಳೆಂದು ವಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಙ್ ಎಂಬ ಒಂದು ಧಾತು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯು. ಇನ್ನು ವಿದ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಧಾತುಗಳು ಪರಸ್ಮೈಪದ ಗಳಾಗಿವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇಷ್ವಪ್ ಶಯೇ ಈ ಧಾತವು ಮಲಗು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಿ ಯಾಗಿದೆ. ಸ್ಯಮ ಮುಂತಾದವು ಪರಸ್ಮೈಪದಿಗಳೆಂದು ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆಯಷ್ಟೆ! ದೀಧೀಙ್ ವೇವಿಙ್ ಎಂಬ ಎರಡು ಧಾತುಗಳು ಆತ್ಮನೇಪದಗಳಾಗಿವೆ. ಪ್ರಥ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಧಾತುಗಳು ಉದಾತ್ತೇತ್ತುಗಳೆಂದು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಚರ್ಕರೀತಂ, ಹ್ನುಙ್ ಎಂಬುವು ಆತ್ಮನೇಪದಗಳಾಗಿವೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆದಾದಿಗಯಣದಲ್ಲಿ ಮುನ್ನೂರು ಧಾತುಗಳಿವೆ. ದಾ ಮುಂತಾದ ಧಾತುಗಳು ಪರಸ್ಮೈಪದಗಳು ಭೃಞ್ ಎಂಬ ಧಾತವು ಸ್ವರಿತೇತ್ತಾಗಿದೆ. ಹಾತ್ ಎಂಬ ಧಾತುವು ಉದಾತ್ತೇತ್ತಾಗಿದೆ. ಮಾಙ್, ಹಙ್, ಎಂಬ ಎರಡು ಧಾತುಗಳು ಅನುದಾತ್ತವೇ ಇತ್ತಾಗಿವುಳ್ಳವುಗಳು. ದಾನ ಧಾತುವು ಸ್ವರಿತ್ತೇತು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವಾಣಿ ಮುಂತಾದ ಮೂರು ಧಾತುಗಳು ಸ್ವರಿತೇತ್ತುಗಳೆಂದು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಘೃ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಧಾತುಗಳೂ ಸಹ ಪರಸ್ಮೈಪದಗಳಾಗಿವೆ. ಇದರಂತೆ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ ಗಣದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಧಾತುಗಳಿವೆ. ಮುಂದೆ ಉಕ್ತವಾದವುಗಳು ದಿವಾದಿ ಧಾತುಗಳು. ಇವು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಇದ್ದು ಎಲ್ಲವೂ ಪರಸ್ಮೈಪದಗಳಾಗಿವೆ. ಪೂಙ್, ದೀಙ್ ಎಂಬ ಎರಡು ಧಾತುಗಳು ಆತ್ಮನೇ ಪದಗಳಾಗಿವೆ. ಓಕಾರ ಮುಂತಾಗಿ ಇತ್ತಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಪೂಙ್ ಮೊದಲಾದ ಏಳುಧಾತುಗಳು ಆತ್ಮನೇಪದಿಗಳಾಗಿವೆ. ಷೋಮೊದಲಾದವುಗಳು (ಧಾತುಗಳು) ಪರಸ್ಮೈ ಪದಿಗಳಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಜನೀ ಮುಂತಾದ ಹದಿನೈದು ಧಾತುಗಳು ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಗಳಾಗಿದ್ದು ಮೃಷ ಮುಂತಾದ ಐದು ಧಾತುಗಳು ಕೂಡ ಸ್ವರಿತೇತ್ತುಗಳೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ.

ಪದ ಮುಂತಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಧಾತುಗಳು ಆತ್ಮನೇಪದಿಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಅಕರ್ಮಕವಾದ ರಾದ್ದ ಧಾತುವು ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾದಿ ಚುರಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯು. ಇವು ದಿವಾದಿಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ತುದ ಮುಂತಾದ ಹದಿಮೂರು ಧಾತುಗಳು ಉದಾತ್ತೇತ್ತುಗಳಾಗಿದ್ದು ರಧ ಮುಂತಾದ ಎಂಟು ಧಾತುಗಳು ಪಸಸ್ಮೈಪದಿ ಗಳಾಗಿವೆ. ಸಮ ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತೆಂಟು ಧಾತುಗಳು ಉದಾತ್ತೇತ್ತುಗಳಾದರೆ

ದಿವಾದಿಯಲ್ಲಿ ನೂರನಲವತ್ತು ಧಾತುಗಳಿದ್ದುದ್ದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ಷೂಜ್ ಮೊದಲಾದ ಒಂಭತ್ತು ಧಾತುಗಳು ಸ್ವರಿತ್ತೇತ್ತುಗಳಾದರೆ ದುನೋತಿ (ದು) ಮುಂತಾದ ಏಳು ಧಾತುಗಳು ಪರಸ್ಮೈಪದಿಗಳಾಗಿವೆ. ಘು ಮೊದಲಾದ ಎರಡು ಧಾತುಗಳು ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತುಗಳು. ತಿಕ ಮುಂತಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಧಾತುಗಳೂ ಸಹ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿವೆ.

ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಹಾಗೂ ತುದ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಧಾತುಗಳು ಸ್ವರಿತೇತ್ತುಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಖುಷೀ ಎಂಬ ಧಾತುವು ಉದಾತ್ತೇತ್ತ ವಾದುದು. ಜುಷೀ ಮುಂತಾದ ನಾಲ್ಕು ಧಾತುಗಳು ಆತ್ಮನೇಪದಿಗಳು ವ್ರಶ್ಚ ಮುಂತಾದ ನೂರೈದು ಧಾತುಗಳು ಉದಾತ್ತೇತ್ತುಗಳೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಗೂರೀ ಒಂದು ಧಾತುವು ಉದಾತ್ತೇತ್ತುವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಣೂ ಮುಂತಾದ ನಾಲ್ಕು ಧಾತುಗಳು ಪರಸ್ಮೈಪದಗಳು. ಕುಜ್ ಎಂಬ ಧಾತುವು ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದುದು. ಕುಚ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಸೇರಿವೆ. ಧೃಜ್ ಎಂಬೆರಡು ಧಾತುಗಳು ಆತ್ಮನೇಪದಿಗಳು. ಪ್ರಚ್ಛ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು ಧಾತುಗಳು ಪರಸ್ಮೈಪದಿಗಳು.

ಅದರಂತೆ ದೃಜ್, ಧೃಜ್ ಎಂಬೆರಡು ಧಾತುಗಳು ಆತ್ಮನೇಪದಿಗಳು. ಪೃಚ್ಛ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳು ಪರಸ್ಮೈಪದಿಗಳಾಗಿವೆ. ಮಿಲ ಮುಂತಾದ ಆರು ಧಾತುಗಳು ಸ್ವರಿತ್ತೇತ್ತುಗಳು. ಕೃತೀ ಮುಂತಾದ ಮೂರು ಧಾತುಗಳು ಪರಸ್ಮೈಪದಿಗಳು. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತುದಾದಿಯಲ್ಲಿ ನೂರ ಐವತ್ತೇಳು ಧಾತುಗಳು. ರುಧ, ಮೊದಲಾದವು ಸ್ವರಿತೇತ್ತುಗಳು. ಕೃತೀ ಎಂಬುದು ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯು. ಇ ಇಂಧೀ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಾದ ಮೂರು ಧಾತುಗಳು ಉದಾತ್ತೇತ್ತುಗಳಾಗಿವೆ. ಷ್, ಪಿಷ್, ರುಧ ಮುಂತಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಧಾತುಗಳು ಉದಾತ್ತೇತ್ತುಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ತನುವೇ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಧಾತುಗಳು ಸ್ವರಿತೇತ್ತುಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಮನು, ವನುವೆಂಬೆರಡು ಧಾತುಗಳು ಆತ್ಮನೇ ಪದಿಗಳು, ಕೃಇ್ ಧಾತುವು ಸ್ವರಿತೇತ್ತಾಗಿ ಉಭಯ ಪದವಾಗುವದೂ ಉಂಟು. ಆಮೇಲೆ ಎರಡು ಧಾತುಗಳು ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಶಬ್ದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪಂಡಿತರು ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಧಾತುಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಕ್ರೀಇ್ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಧಾತುಗಳು ಉಭಯ ಪದಿಗಳಿರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತಂಭು ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಧಾತುಗಳು ಸೌತ್ರ ಧಾತುಗಳು ಪರಸ್ಮೈಪದಿಗಳು. ಕ್ರುಧ ಮುಂತಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಧಾತುಗಳು ಉದಾತ್ತೇತ್ತುವಾಗಿವೆ, ವಜ್ ಧಾತುವು ಅತ್ಮನೇ ಪದಿಯು. ಶ್ರಂಥ ಮುಂತಾದವು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಧಾತುಗಳು ಪರಸ್ಮೈಪದಿಗಳಾಗಿವೆ. ಗ್ರಹ ಧಾತವು ಸ್ವರಿತೇತ್ತುವಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಕ್ರ್ಯಾದಿ ಗಣದಲ್ಲಿ ಐವತ್ತೆರಡು ಧಾತುಗಳು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದ್ದು ಇ ಕಾರವೇ ಕೊನೆಗೆ ಬರುವ ನೂರ ಐವತ್ತಾರು ಧಾತುಗಳು ಚುರಾದಿ ಗಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಚಿತಿ ಮುಂತಾಗಿ ಹದಿನೆಂಟು ಧಾತುಗಳು ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಗಳಾಗಿರುವವು. ಚರ್ಚಾ ಎಂಬುದೇ ಆದಿಯಾಗಿ ಧೃಷೀ ಧಾತುವಿನವರೆಗೆ ಇರುವವು. ಇವುಗಳನ್ನು ಣ್ಯಂತಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉಭಯ ಪದಿಗಳೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ ನಲವತ್ತೆಂಟು ಧಾತುಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾರವೇ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವವು. ಪದ ಮುಂತಾದ ಹತ್ತು ಧಾತುಗಳು ಆತ್ಮನೇ ಪದಿಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸೂತ್ರ ಮುಂತಾದ ಎಂಟು ಧಾತುಗಳು ಣ್ಯಂತಗಳಾಗಿವೆ. ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮೇಲೂ ಧಾತ್ವರ್ಥ ವಿವಕ್ಷೆ

ಮಾಡಿದಾಗ ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಆಗ ಇಷ್ಟವದ್ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ಅಂತ್ಯಲೋಪಾದಿಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಇನ್ನು ಚಿತ್ತಾದಿಧಾತುಗಳ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಹೇಳುವದಾದರೆ - ಅದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಅದನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಪ್ರೇರೇಪಿಸುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಣಿಚ್ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುವದು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೂ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಸಂಗ್ರಾಮ ಮುಂತಾದ ಎಂಟು ಧಾತುಗಳು ಯುದ್ಧ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾಗಿ ಶಬ್ದ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಸ್ತೋಮ ಮುಂತಾದ ಆಕಾರಾಂತವಾದ ಹದಿನಾರು ಧಾತುಗಳನ್ನು ಈ ನಾಮಧಾತುಗಳಿಗೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ ನೀಡಬಹುದು. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದಲೂ, ಸೂತ್ರ ನಿರ್ದೇಶನದಿಂದ, ವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬೇಕು. ಎಲ್ಲ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಭಾನು ಗುಣವಾದ ಎಲ್ಲ ಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬಹುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ಧಾತುವಿಗೆ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಸನ್ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೇ ಅಂತ್ಯವಾಗಿರುವುಗಳೂ ಧಾತುಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ನಾಮಪದದ ಮೇಲೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೆ ನಾಮಧಾತುಗಳಾಗುವವು. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಧಾತುಗಳು ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದಷ್ಟು ನಿರ್ಮಾಣಗೊಳ್ಳ ಬಹುದು. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಧಾತುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ವಿಧಾನ ಹಾಗೂ ಪದಗಳ ವಿಂಗಡನೆ ವಿಧಾನವು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಸ್ವರವೇ ಅಂತ್ಯವಾಗಿರುವ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಊಕಾರ ಋೂಕಾರ ಅಂತ್ಯವಾಗಿರುವ ಯೂ, ರು, ಕ್ಷು, ತೀಜ್, ಸ್ನು, ನು ಕ್ಷು, ಶ್ವಿ, ಡೀಜ್,ವೃಜ್, ವೃಞ ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಒಂದು ಸ್ವರವಿರುವ ಧಾತುಗಳು ಅನುದಾತ್ತಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಇನ್ನು ವ್ಯಂಜನಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತ ಧಾತುಗಳು ಗಣನೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ - ಶಕ್ಲ್, ಪಚ್, ಮುಚಲ್ಲ, ರಿಚ್, ವಚ್, ಸಿಚ್, ರಿಚ್, ಪೃಚ್ಛ, ತ್ಯಜ, ನಿಜರ್, ಭಜ್, ಭಂಜ್, ಭುಸ್ಜ್, ಮಸ್ಜ್, ಯಜ್, ಯುಜ್, ರುಜ್, ರಂಜ್, ವಿಜಿರ್, ಸ್ವಂಜ್, ಸಂಜ್, ಸೃಜ್ ಮುಂತಾದವು. ಅಲ್ಲದೆ ಅದ್, ಕ್ಷುದ್, ಭಿದ್, ಛಿದ್, ತುದ್, ನುದ್, ಪದ್, ಭಿದ್, ತುದ್, ವಿದ್, ವಿನದ್, ಶದ್, ಸದ್, ಸ್ವದ್, ಸ್ಕಂದ್, ಹದ್, ಕುಧ್, ಕ್ರುದ್ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಅಲ್ಲದೆ ಬಂಧ್, ಯುಧ್, ರುಧ್, ವ್ಯಧ್, ಶುಧ್, ಸಾಧ್, ಸಿಧ್, ಮನುಹನ್, ಆಪ್, ಕ್ಷಿಪ್, ಛುಪ್, ತಪ್, ತಿಪ್, ತೃಪ್ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲದೆ ಲಿಪ್, ಲುಪ್, ದಪ್, ಶಪ್, ಸ್ವಪ್, ಸೃಪ್, ಯಭ್, ರಭ್, ಲಭ್, ಗಮ್, ನಮ್, ಯಂ, ರಂ, ಕ್ರುಷ್, ದಂಶ್, ದಿಶ್, ದೃಶ್, ಮೃಶ್, ರಿಶ್, ರುಶ್, ಲಿಶ್, ವಿಶ್, ಸ್ಪೃಶ್, ಕೃಷ್ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಹಾಗೂ, ತ್ವಿಷ್, ತುಷ್, ದ್ವಿಷ್, ದುಷ್, ಪುಷ್, ಪಿಷ್ ವಿಷ್, ಶಿಷ್ ಶುಷ್, ಶ್ಲಿಷ್, ಘಸ್, ವಸ್, ದಿಸ್, ದಿಹ್, ದಸ್, ದುದ್, ನಹ್, ಮಿಹ್, ರುಹ್ ಲಿಹ್, ವಹ್, ಮುಂತಾದವುಗಳು.

ಹೀಗೆ ಹಲಂತ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತವಾದ ಧಾತುಗಳು ಹೇಳಿದಂತೆ ನೂರು ಎರಡು ಧಾತುಗಳಿವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಚಾದಿ ಅಂದರೆ ಚ ಮುಂತಾದವುಗಳು ನಿಪಾತವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ದಿಕ್ಕು, ದೇಶ, ಕಾಲ ಮುಂತಾದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದಿಗಳು ಸೇರಿರುತ್ತವೆ. ಇದರಂತೆ ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಅರ್ಥವಿರುವ ಶಬ್ದಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಅವುಗಳು ಸಮೂಹದಿಂದ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು

ಗಣಪಾಠ, ಸೂತ್ರಪಾಠ, ಧಾತುಪಾಠ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರಂತೆ ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೂ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ರೂಢಿಗತವಾದ (ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ) ಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಗೆ ವೈದಿಕ ಲೌಕಿಕ ಶಬ್ದಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಪಾಠಾನುಕ್ರಮವು (ಪಾರಾಯಣ) ಶಬ್ದ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸೌಮ್ಯ ಶಬ್ದಗಳು ಅನಂತ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಲಘು ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಲಘು ಮಾರ್ಗವು ಈ ಪ್ರಕೃತಿ, ಪ್ರತ್ಯಯ, ಆದೇಶ, ಲೋಪ, ಆಗಮ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ನಿರುಕ್ತವನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇನೆ. ನಾರದನೇ ಅನಂತಾನಂತ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದ ಸಂಪತ್ತಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಹೇಳುವದು, ಯಾರಿಗೆ ತಾನೇ ಸಾಧ್ಯ.

ನಾರದ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಐವತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದುದು

—○—

ಜ್ಯೋತಿರ್ಗಣಿತದ ವಿವರಣೆ

ಅಧ್ಯಾಯ - ೫೪

॥ ಸನಂದನ ಉವಾಚ ॥

ಜ್ಯೋತಿಷಾಂಗಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಯುದುಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಪುರಾ ॥
ಯಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನಮಾತ್ರೇಣ ಧರ್ಮಸಿದ್ಧಿರ್ಭವೇನ್ನೃಣಾಂ ॥
ತ್ರಿಸ್ಕಂಧಂ ಜ್ಯೌತಿಷಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚತುರ್ಲಕ್ಷಮುದಾಹೃತಂ ॥
ಗಣಿತಂ ಜಾತಕಂ ವಿಪ್ರ, ಸಂಹಿತಾಸ್ಕಂಧಸಂಜ್ಞಿತಂ ॥

ಸನಂದನ:- ಈಗ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳು ಫಲವು ಲಭಿಸಬೇಕಾದರೆ ಜನರು ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಅರಿಯಲೇಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಏಕಾಗ್ರ, ಚಿತ್ತನಾಗಿ ಆಲಿಸು. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯವು ಮೂರು ಸ್ಕಂಧದಿಂದ ಒಡಗೂಡಿದ ಶಾಸ್ತ್ರವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಗ್ರಂಥಗಳು ಉಪಲಬ್ಧವಿವೆ. ಅವೆಂದಗೆ ಒಂದನೆಯದಾಗಿ ಗಣಿತಸ್ಕಂಧ, ಎರಡನೇಯದಾಗಿ ಜಾತಕ ಸ್ಕಂಧ ಹಾಗೂ ಮೂರನೆಯದಾಗಿ ಸಂಹಿತಾ ಸ್ಕಂಧವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿಯ ವಿವರಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಗಣಿತ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಮಗತಿಗಳ ಅಯನ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿ ಗ್ರಹಣಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅಲ್ಲದೆ ಉದಯಾಸ್ತಗಳ ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿಯುವದು. ಮತ್ತು ಛಾಯೆಯಿಂದ ಕ್ರಾಂತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ವಿಧಾನ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪಾತಾಯನದ ಮುಂತಾದ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಗ್ರಹಗಣಿತವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಜಾತಕ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ದ್ವಾದಶ ರಾಶಿಗಳ ಪ್ರಭೇದಗಳು, ಗ್ರಹ, ಯೋನಿ ಭೇದ, ವಿಯೋನಿ ಜನ್ಮಗಳು, ನಿಷೇಕಲಗ್ನ, ಬಾಲಾರಿಷ್ಟಾದಿ ಹಾಗೂ ಜಾತಕಾರಿಷ್ಟಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿಸ್ತೃತ ಬಣ್ಣನೆ ಕಾಣಬಹುದು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಆಯುರ್ದಾಯ ನಿರ್ಣಯ, ಗ್ರಹ ದೆಶೆಗಳು, ಕರ್ಮಾಜೀವಗಳನ್ನು ರಾಜಯೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ, ನಕ್ಷತ್ರಾದಿ ಮೂಲಕವಾಗಿ